

Salustius segir svá - eller gjorde han nå det?

Finlesing av Sallusts *Bellum Catilina* og *Rómverja saga* i eldre og yngre versjon

Hilde Stoltz
Kandidatnummer 24438

NOFI350 Masteroppgave i norrøn filologi, høsten 2009

Institutt for lingvistiske, litterære, og estetiske studier
Universitetet i Bergen

Innholdsfortegnelse

1	Innledning	4
2	Verk på vandring	7
2.1	Hvem er egentlig vandreren? Tekst og tolkning.....	7
2.2	Hva skjer underveis? Overlevering og oversettelse.....	10
2.3	Hva er hensikten? Bruk og verdi	12
3	Underveis med Sallust	14
3.1	Startpunkt: Antikkens Roma.....	14
3.2	Transitt: Europeisk middelalder	15
3.3	Ankomst: Norrøn middelalder	16
3.4	Reisegods: <i>Bellum Catilinae</i>	17
3.5	Milepæl: <i>Rómverja saga</i>	18
3.6	Fortsettelse: Andre referanser til Sallust?.....	20
3.7	Epilog: <i>Salustius segir svá?</i>	22
4	Fremmede kyster - Island	23
4.1	Først på latin	24
4.2	... og så på norrønt	24
5	Kulturlandskap.....	27
5.1	Romersk og islandsk republikk	27
5.2	Romersk og islandsk historieskriving.....	29
5.3	Romerske og islandske røverhistorier	30
5.4	Romersk og islandsk ære	31
5.5	De andre og vi.....	31
6	<i>Bellum Catilinae</i> i <i>Rómverja saga</i>	32
6.1	AM 595 a-b 4to, fragment B.....	34
6.2	AM 595 a-b 4to, fragment C.....	36
6.3	AM 595 a-b 4to, fragment D	44
7	Forholdet mellom eldre forfatter og Sallust.....	50
7.1	Talene	51
7.2	Brevene	55
7.3	Personlige utsagn	59
7.4	Narrative sekvenser	63
7.5	Avvik	67
8	Forholdet mellom yngre forfatter og eldre forfatter	69
8.1	Talene	69
8.2	Brevene	70
8.3	Personlige utsagn	72
8.4	Narrative sekvenser	74
8.5	Avvik	76
9	Konklusjon.....	78
9.1	Eldre versjon	78
9.2	Yngre versjon.....	80
9.3	Etterord - videre spørsmål	82
	Litteraturliste.....	84

Vedlegg.....	87
Tabell 1. Norrøne pseudohistoriske oversettelsesverk, basert på Würth (1998)	88
Tabell 2. Oppbyggingen av Rómverja saga, etter Þorbjörg Helgadóttir (1996)	89
Tabell 3. AM 595 a-b 4to, fragment B.....	91
Tabell 4. AM 595 a-b 4to, fragment C.....	94
Tabell 5. AM 595 a-b 4to, fragment D	106
Oppsummering	117
English Summary.....	118

1 Innledning

Jeg trodde lenge at min parallelle interesse for både latin og norrønt var et utslag av problemer med å fokusere. Imidlertid oppdaget jeg etterhvert at mitt interesseområde ikke egentlig var språkene som sådan, men som uttrykk for menneskers tanker, og dermed deres kultur - omgivelser og kunnskap i samtiden, og deres forsøk på å skape mening i tilværelsen. Disse (gamle og døde, som noen hevder) språkene har det til felles at de gjør det mulig å nærme seg fortidens mennesker uten å gå veien om (enda et) mellomledd, i form av en oversettelse. Dermed kan man få et langt bedre inntrykk av hva de egentlig "drev med", basert på både deres bevisste tanker i hva de skriver og de ubevisste i hva deres skrifter forteller om deres verdensbilde og tenkemåte. Særlig spennende blir det i møter mellom tider og kulturer. De intellektuelle redskaper man har tilgjengelig, deriblant språk, er en del av den stedlige kultur, og har utviklet seg hånd i hånd med denne over lang tid. De får derfor ofte problemer med fremmede ideer som mer eller mindre trenger seg på, og en ikke uvesentlig del av kontroversen rundt nye ideer skyldes rett og slett vansker med å finne uttrykk for dem i eksisterende sammenhenger.

Det store skiftet mellom gammel og ny sed i Norden medførte at man utviklet en ny skriftkultur¹ basert på latinske bokstaver og inspirert av fremmed litteratur på i første rekke latin, samt den lokale muntlige tradisjon. Etterhvert som man mestret det nye medium begynte man også å produsere egen litteratur, og å oversette utenlandsk litteratur. Vi har bevart en variert samling av skrifter fra denne tiden. Det største og viktigste bidraget er den originale norrøne litteraturen, sagaene. Jeg finner imidlertid vel så interessant det vi vel kan kalle datidens faglitteratur, *fróði*, for det meste basert på importert kunnskap, men også med originale bidrag, både som tilføyelser og fortolkninger og som hele verk. Av det mest originale er Snorres Edda og de fire såkalte grammatiske avhandlinger, som kan sies å dokumentere prosessen med utvikling av en skriftkultur på folkespråket - og forsåvidt også kunnskapsproduksjon. Av annen faglitteratur kan nevnes astronomi (og i tilknytning til denne særlig kalenderberegning), geografi i form av fra vårt synspunkt mer eller mindre fantastiske beskrivelser av land og folk, og historiske beretninger. Mye tar utgangspunkt i Bibelen, som i lengre tid var den ultimate referanse for all kunnskap. Særlig er historiefortellingen knyttet opp mot bibelhistorie og helgenlegender, men det finnes også andre kilder - som den romerske historieskriveren Sallust.

¹ Det eksisterte allerede en norrøn skriftkultur basert på runer.

Hva kan så disse håndskriftene fortelle om hvordan de som opprinnelig skrev tekstene (og også de som senere kopierte og eventuelt endret dem etter egne ideer) tenkte? Vi er alle produkter av vår samtid og vårt miljø, og etter som tiden går ruller våre referanserammer, til én tids selvfølgeligheter enten går senere tiders mennesker hus forbi eller blir dem fullstendig ugjennomtrengelige. Utfordringen blir å prøve å sette seg inn i en teksts omgivelser. En del av disse kan vi rekonstruere eller ekstrapolere på grunnlag av hva man ellers vet om tilgrensende områder, i både reell og overført betydning, såkalt teksteksterne forhold. Videre er vi henvist til å prøve å finne egenheter ved selve teksten som kan si noe om hvilke forhold den oppsto under. Det er dette jeg i herværende oppgave vil prøve på angående *Rómverja saga*, en norrøn parafrase over verk av de romerske historieskriverne Sallust og Lucan, antakelig oversatt og redigert sammen på Island rundt 1180. Det blir for omfattende å se på hele verket, så jeg har valgt den delen av sagaen som er hentet fra Sallusts *Bellum Catilina*. Denne blir videre begrenset av mangelfull overlevering til et overkommelig tekstvolum.

Det spørsmålet jeg i siste instans gjerne vil ha svar på er grovt sagt hvorfor i all verden noen valgte å bruke tid og krefter på å gjøre Sallust og Lucan tilgjengelig på norrønt. Det lar seg selvsagt ikke besvare ved bare å se på en liten del av *Rómverja saga*, men noen retningsanvisninger bør det være mulig å finne. Et mer håndterlig spørsmål i så måte ligger i tittelen på denne oppgaven - hvordan har overføringen til fremmed språk og kultur eventuelt omformet Sallusts verk, og var det bevisst? For om mulig å finne svar på disse spørsmålene vil jeg altså gå gjennom (deler av) *Rómverja saga* og *Bellum Catilinae* i detalj, på jakt etter ting som kan fortelle om hva de respektive opphavsmenn egentlig "drev med". Språkene er kanskje døde, men menneskene lever fortsatt gjennom dem.

Denne typen norrøn oversettelseslitteratur har kommet noe i skyggen av både religiøs oversettelseslitteratur og den senere originallitteraturen og, og det er ikke mye tilgjengelig forskning på området. Den første som i større grad beskjeftiger seg med problematikken er Rudolf Meissner, som skriver en grundig analyse av eldre versjon av *Rómverja saga* i 1910 (Meissner 1910). Deretter skjer det lite inntil Þorbjörg Helgadóttir tar fatt på en tekstkritisk versjon av *Rómverja saga*. Denne er ennå ikke ferdig, men arbeidet har hittil resultert i to artikler om sagaens opprinnelse (Þorbjörg Helgadóttir 1987/1988 og 1996), og har også hatt innflytelse på Stefanie Würths arbeid med *Rómverja saga* og fire andre nært beslektete sagaer (Würth 1998). Underveis ser det ut til å ha festet seg en tanke om at siktemålet med oversettelsen var historiografisk, uten at noen har sett nærmere på dette. En tilsvarende antakelse om at yngre versjon forholder seg nærmere til Sallust enn eldre versjon har heller ikke vært utførlig undersøkt. Det har også vært foreslått at en innfallsvinkel for oversetteren

kunne være interesse for styreformen republikk, som tilsynelatende var felles for Roma i antikken og Island i middelalderen. Siden *Rómverja saga* foreligger i to svært forskjellige versjoner, eldre og yngre, har de opprinnelige opphavsmennene gjerne like forskjellige hensikter med arbeidet. Dette har såvidt jeg kan se heller ikke vært gjenstand for videre forskning. For *Rómverja saga* som enhet har det vært foreslått at den, sammen med de fire før nevnte andre oversatte sagaene med historisk tilsnitt, kunne inngå i en oversikt over verdenshistorien. Det kan man selvsagt ikke si noe avgjørende om på grunnlag av bare den ene av disse sagaene, men en studie av begge versjoner av *Rómverja saga* med dette for øye skulle kunne gi noen pekepinner angående disse hver for seg, og om en slik tanke har noe for seg generelt.

Først vil jeg da prøve å plassere *Rómverja saga* i tid og rom. Jeg begynner i kapittel 2 med noen generelle betraktninger om tekster og overlevering. Kapittel 3 følger *Bellum Catilinae* fra Sallusts romerske papyrus til islandsk pergament, og kapittel 4 beskriver trekk ved verkets nye omgivelser der. Kapittel 5 tar opp noen forskjeller og likheter mellom de to kulturene som sammen har skapt *Rómverja saga*.

Deretter går jeg bokstavelig talt til verket. Kapittel 6 er en presentasjon de relevante deler av Sallusts tekst i forhold til håndskriftene AM 595 a-b 4to og AM 226 fol. Deretter tar jeg opp spesielle trekk ved AM 595 a-b 4to relatert til Sallust i kapittel 7, og tilsvarende for AM 226 fol relatert til AM 595 a-b 4to i kapittel 8. Deretter avslutter jeg med en konklusjon i kapittel 9.

2 Verk på vandring

Menneskenes språk er det hittil mest omfattende kommunikasjonsmiddel mellom individer av samme art, i alle fall på vår klode. Språk er imidlertid et skjørt medium - ikke bare forekommer det et utall varianter, de er også upresise i forhold til den grad av intellektuell virksomhet mennesket etterhånden har utviklet. Underveis i denne utviklingen ble bruksområdet også utvidet, fra kun å gjelde synkron kommunikasjon til også å omfatte kommunikasjon over tid, først ved muntlig overlevering fra generasjon til generasjon (internminne), siden med utviklingen av skriftkultur til en teoretisk mulig direkte overlevering over lange tidsrom (eksternminne). Teknologien var imidlertid mangelfull, og overleveringen var fortsatt avhengig av at budskapet ble videreført bokstavelig talt manuelt. Forfattere forfattet sine verk, som på ett eller annet tidspunkt kunne bli nedskrevet. Den videre overlevering skjedde ved at det nedskrevne verk ble skrevet av, med de feil som da kunne oppstå. I tillegg ble de eventuelt oversatt til et annet språk, og kanskje tilpasset både andre tider og andre kulturer. På denne måten har en del verk vandret fra antikken til våre dager, og fra den ene enden av den til enhver tid kjente verden til den andre. Med alle påvirkninger underveis er det nærliggende å spørre hva det egentlig er som har vandret, og hvordan og hvorfor. Teksten har, for å holde oss til vandringsanalogien, blitt forandret for hvert steg, med eller uten vilje, ved bevisst redigering og feil i kopieringen. Mengder av tekster er gått tapt, ødelagt av krig og brann (religiøse bokbål inklusive), eller kanskje bare av manglende interesse for innholdet (og derav følgende mugg og elde).

2.1 Hvem er egentlig vandreren? Tekst og tolkning

For å begynne nokså spekulativt er det fristende å trekke inn den britiske evolusjonsbiologen og populærvitenskapelige forfatteren Richard Dawkins' ide om *memer*¹, en kulturell analogi til gener. Memer spres gjennom læring, via forskjellige lagringsmedia (f.eks. hukommelse, pergament, hard-disk). Denne spredningen er avhengig av mennesker, og ved enhver overføring vil memene bli påvirket av omgivelsene, dvs. andre *memer* i mottakerens inventar. På denne måten blir de gjenstand for darwinistisk evolusjon - de best tilpassete spres videre, de andre dør ut. Denne prosessen er noenlunde lineær når det gjelder muntlig overlevering. Med utvikling av lagring av *memer* utover et menneskes levetid og -sted (skrift, lyd- og bildeopptak) blir det derimot sprang i over-

¹ "We need a name for the new replicator, a noun that conveys the idea of a unit of cultural transmission, or a unit of *imitation*." (Dawkins 1989, p. 186) Først introdusert i hans bok *The Selfish Gene* (1976), opphav til fagfeltet memetik og senere gjenstand for store kontroverser og utvikling i flere retninger. Dawkins lanserte begrepet *mem*, men har aldri hevdet å være opphavet til ideen.

leveringen, som medfører at memorer blir tatt ut av sine omgivelser (på lagringstidspunktet) og igjen aktivert under fremmede forutsetninger (noe man inntil nylig ikke har kunnet gjøre med gener).

Et verk kan ses på som et mem-kompleks, en samling av memorer som er innbyrdes relaterte, og vandrer fra menneske til menneske som en enhet. Når man i en tid på et geografisk sted leser verk skrevet i en annen tid på et annet geografisk sted (og kopiert på flere steder til flere tider underveis) vil man mer eller mindre bevisst tolke det i lys av egen tid og eget sted, kombinert med personlig utrustning. Man kan si at det skjer en kulturell oversettelse, om ikke alltid en språklig. Ved manuelle metoder for kopiering av verk (herunder muntlig overlevering), vil verket bli gjenskapt ved hvert tilfelle, og derved ta opp i seg elementer avhengige av den som kopierer. Heller ikke moderne metoder er fri for påvirkning i så måte, korrekturlesing er stadig et problem, og maskinelle redigeringsverktøy kan introdusere sine egne særheter hvis man ikke er oppmerksom.

Grunnlaget for filologien ligger sannsynligvis i antikkens greske boksamlinger. Allerede ved biblioteket i Alexandria (grunnlagt i det 3. århundre fvt.) arbeidet man med eksempelvis en standardutgave av Homers verk, og man skrev kommentarer til både disse og andre verk (Reynolds og Wilson 1991, pp. 5-16). På begynnelsen av 1800-tallet ble filologien en moderne vitenskap, ved utviklingen av den genealogiske metoden (Haugen 2004, pp. 84-88). Man var først og fremst opptatt av å rekonstruere en arketyp for overleverte verk, en (tenkt) opprinnelig versjon av teksten, med plassering av alle varianter i henhold til denne i et såkalt stemma. All påvirkning underveis i overleveringen sto i veien for opplevelsen og forståelsen av verket, og ble forsøkt fjernet. Det sier seg selv at dette var en umulighet. Det eksisterer ytterst få håndskrifter fra den opprinnelige opphavsmannens egen hånd, og de fleste overleverte verk har lange overleveringshistorier, både i tid og rom.

Begrepet resepsjon oppsto i klassisk filologi på midten av 1900-tallet for studier av en slik kulturell oversettelse med hensyn på bruk av antikken i senere kulturuttrykk, med eksempler så varierte som Shakespeares skuespill og Mussolinis politikk. Man begynte i tillegg til grunnteksten å se på et verks opprinnelig kontekst, og den senere persepsjon på forskjellige tidspunkter, for å danne seg en slags kulturell filologi.¹ (Her får vi forøvrig en evig spiral, i det at vår forståelse av en gitt fortid er påvirket av senere (det vil si for vår del tidligere) forståelse av denne, i tillegg til den gitte fortiden selv - som kanskje blir den minste påvirkningen etter en viss tid og akkumulasjon av forståelse!)

¹ Se Hardwick (2003) for en definisjon av antikkresepsjon.

Fra slutten av 1900-tallet har det pågått en diskusjon om redigering og forståelse av overleverte verk, hvor den såkalte nye filologi finner liten mening i å konstruere den før nevnte arketypen. I stedet må man ta utgangspunkt i de forskjellige varianter (helt ned på håndskriftnivå). Man hevder, med rette, at enhver redaksjon innebærer en tolkning, som er like fremmed for det opprinnelige verket som tidligere redaksjoner av verket har vært, og at det kreves en ny forståelse av både forfatterbegrepet og bruk av de enkelte verk.¹ I sin ytterste konsekvens vil dette imidlertid for verk med komplisert overlevering kunne medføre ganske uoverkommelige tekstutgaver, der man stiller opp alle kjente varianter av teksten parallelt, med kritisk apparat til translittereringen. En konsekvens er derfor at man konsentrerer seg som en enkelt variant, og derfor kan miste en del av sammenhengen av syne. Dette forekommer meg like problematisk som den tidligere jakt på en arketype. For tiden arbeides det imidlertid med tilrettelegging av elektroniske utgaver av håndskrifter hvor man skal kunne velge hvilken variant man vil få opp, for eksempel Menota (Medieval Nordic Text Archive, www.menota.org). Her kan man foreløpig for en del norrøne håndskrifter velge mellom faksimile, transskribert og normalisert, og det blir spennende å se hva som kommer ut av dette på sikt.

Jeg synes forøvrig versjonshåndteringen av moderne software kan være en god parallell. Dette er også produkter av flere bidragsytere og over tid, og hver enkelt offisielle lineære og/eller parallelle variant får et versjonsnummer av type x.y(.z og videre). Første markedsførte versjon har for eksempel versjon 1.0, deretter kan man utvikle det i flere retninger og markere dette ved nye versjonsnumre - enkel økning til x.y+1 for detaljendringer og feilrettinger, til x+1.0 for større sprang i funksjonalitet, og tilføyelse av flere versjonssteg (z) ved utvikling av parallelle versjoner. Dette kan brukes både teoretisk for å fremstille et verks vandring, både muntlig og skriftlig, og praktisk for å organisere variantene av et spesifikt verk. Det som vedrørende software kalles beta- eller 0-versjonene ville jeg forbeholde opphavsmannen, mindre endringer får y+1, større omarbeidelser/oversettelser kan betegnes med x+1, og for eksempel tekst innarbeidet i andre håndskrifter kan få heftet på z (og enda flere etter behov). Ved å nummerere på denne måten ville man også kunne få et umiddelbart inntrykk av en variants plassering i et stemma. Nye forskningsresultater for en variant vil selvsagt (som tidligere) medføre endringer for innplasseringen av andre varianter, men dette er noe både filologer og særlig biologer har måttet leve med i alle år.

Enkelt sagt er det mottakerens opplevelse av verket som endrer seg når et verk vandrer, og som alle vandringene bringer det oss til et annet sted, i flere betydninger. Tilbake til den opprinnelige

¹ Se Wolf (2002) for en diskusjon av den nye filologi.

forfatteren kan vi ikke komme, hverken i tid eller rom, uansett hvor godt vi kan klare å gjenskape den opprinnelige teksten eller skaffe oss oversikt over alle variantene, og hvor stort tekstkritisk apparat vi kan bygge opp. Mottakerens bakgrunn kan ikke nullstilles, og den forflytning som ligger mellom mottaker og forfatter (og for den del alle som har arbeidet med teksten underveis) må også tas med som en viktig faktor når vi skal nærme oss et gammelt verk. Fortiden er et fremmed land, kartene er mangelfulle og kompasset preget av stor misvisning.

2.2 Hva skjer underveis? Overlevering og oversettelse

En tilsynelatende enkel (og vanlig) form for vandring er overlevering innen samme kultur- og språkområde. Går vandringen utover verkets opprinnelige utbredelsesgrenser må det på forskjellig vis tilpasses - språkmessig, kulturelt, og/eller tidsmessig.¹ Opp gjennom tidene har overleverte verk derfor vært sett på som løpende prosjekter, hvor det var ønskelig å bidra med sitt til videreføring og økning av kunnskapsinnholdet. Variasjonen ble allerede tidlig så stor at filologene i Alexandria, som før nevnt, forsøkte å komme tilbake til den opprinnelige teksten (og den opprinnelige forfatteren for verk uten slik angivelse). Fra antikken og opp gjennom middelalderen føyde man til, strøk og skrev om etter eget hode, og egne ambisjoner og motiver, i varierende grad og uten å gjøre oppmerksom på det. I tillegg kommer endringer i teksten som følge av avskrivingsproblemer - alt fra manglende forståelse for innholdet i teksten til klumpete blekk. Imidlertid har noen teksttyper vært mer stabile enn andre - som for eksempel Sallusts verk, hvor det er lite variasjon mellom overleverte håndskrifter i forhold til den lange overleveringshistorien.

Etter som et verk fjernet seg fra sine opprinnelige omgivelser ble det nødvendig med utfyllende forklaringer. Det ble da gjerne utstyrt med en såkalt *accessus ad auctorem* ("adgang til forfatteren" - introduksjon av forfatteren og tidsmessig sammenheng), som ofte ble satt som innledning, men også kunne føyes til bak teksten. Et annet virkemiddel var *scholia* - for det meste forklarende margnotater. Ved senere kopiering kunne særlig sistnevnte vandre inn i teksten. Parafrastiske omskrivninger og forkortelser av hele eller deler av verket var også vanlig - for eksempel ville innholdet i størstedelen av den romerske historieskriveren Livius' (Titus Livius, 59 fvt. til 17) store historieverk *Ab urbe condita* (Romas historie fra den legendariske grunnleggelsen til forfatterens egen tid) vært ukjent for oss uten slike epitomer, siden så mye av originalteksten er tapt.

¹ Se Reynolds og Wilson (1991) for en oversikt over tekstkritisk behandling av greske og latinske verk fra antikken til og med renessansen.

Underveis i den geografiske vandringen blir det aktuelt å oversette mellom språk.¹ Under fremveksten av den etterhvert dominerende romerske kultur gikk oversettelser helst fra andre språk (fortrinnsvis gresk) til latin. Den romerske statsmannen og retorikeren Cicero (Marcus Tullius Cicero, 106 til 43 fvt.) drev blant sine mange gjøremål også med å oversette greske filosofiske verk til latin. Han var vel kjent med problematikken, og kommenterte den flere steder (for eksempel i *De oratore*). Quintilian (Marcus Fabius Quintilianus, ca. 35 til ca. 100), som vel 100 år senere drev en offentlig skole for retorikere i Roma og skrev et omfattende verk om retorikk (*Institutio oratoria*), tok også for seg oversettelse. Begge anså oversettelse som en integrert del av retorikken, og dermed gjenstand for retoriske virkemidler. Ciceros i oversettelsessammenheng mye brukte uttrykk *non verbum pro verbo* ("ikke ord for ord") blir imidlertid ofte tatt ut av sin kontekst. Der forklarer han nemlig hvordan han har oversatt spesifikke kjente greske talere - ikke som oversetter men som taler: "[...]; *nec converti ut interpretes, sed ut orator, sententiis isdem et earum formis tamquam figuris, verbis ad nostram consuetudinem aptis. In quibus non verbum pro verbo necesse habui reddere, sed genus omne verborum vimque servavi.*"²

Etterhvert som kristendommen ble utbredt ble det behov for å oversette bibeltekster til latin - kirkens senere offisielle språk. Det nye testamente og Septuaginta forelå tidlig på gresk, men grunnlaget var hebraisk og til dels arameisk. Kirkefaderen Jeronimus (ca. 347 til 420) utarbeidet den første komplette latinske bibeloversettelsen (*Versio vulgata*). Med utgangspunkt i en tidligere latinsk versjon av Det nye testamente (*Vetus Latina*, som han selv hadde revidert) gikk han tilbake til de opprinnelige hebraiske bibeltekstene, i stedet for de greske oversettelsene, for å oversette Det gamle testamente. Han skrev også en rekke kommentarer til bibeltekster, hvor han også diskuterer oversettelsesmetodikk, blant annet med henvisning til Cicero - som han forøvrig nok hadde misforstått.³ Oversettelse av hellige tekster er under alle omstendigheter et spesielt anliggende, ettersom enhver påvirkning av det som ble ansett for guddommelige uttrykk vil bevege seg mot profeti. Det stiller unektelig store krav til oversetteren.

Da kristendommen og med den den latinske skriftkulturen spredde seg til større områder, ble det også behov for oversettelser til forskjellige folkespråk (inkludert folkespråket i de opprinnelig

¹ Se Copeland (1991) for en omfattende gjennomgang av omstendighetene rundt historiske oversettelser.

² "[...]; og jeg oversatte dem ikke som en tolk, men som en taler, og beholdt de samme tanker og former, såvel som (retoriske) figurer, i et språk tilpasset våre forhold. På denne måten var det ikke nødvendig å oversette ord for ord, men å gjenskape ordenes fylde og makt." (*De optimo genere oratorum*, 5.14, egen oversettelse)

³ "Through Jerome, the Middle Ages inherits the formula "non verbum pro verbo" as a model of textual fidelity rather than of difference, as a theory of direct conservation of textual meaning without the impediment of linguistic multiplicity." (Copeland 1991, p. 51)

latinske områdene, som hadde fjernet seg mye fra latin). Først og fremst var det religiøs litteratur som ble oversatt, til bruk ved gudstjenester og annen kristenrøkt blant almuen.

2.3 Hva er hensikten? Bruk og verdi

For at et verk skal vandre i tid og rom, er det en nødvendig forutsetning at mange nok anser det for å ha en verdi for egen nåtid og/eller ettertid - jo flere kopier, jo større sjanse for at minst en av dem unngår tilintetgjørelse. En strategi, som forøvrig også er populær i dag, er å få verket inn som grunnlag for undervisning av en eller annen art. Utbredelse av nye ideer, som for eksempel kristendommen, vil også medføre økt kopiering av verk som er knyttet til dette.

Antakelig har menneskene grublet rundt leirbålene til alle tider, og med utviklingen av samfunnet kom behovet for utveksling av disse grubleriene, og metoder for å systematisere grublingen. Filosofene stilte seg opp på tempeltrappene og belærte spesielt interesserte tilhørere. Etter hvert ble også dette systematisert, og skolevesenet var på vei. Noe av det første man beskjeftiget seg med der var nettopp kommunikasjon - grammatikk og retorikk. Fortsatt var lærdom forbeholdt de få, men grunnundervisningen ble mer standardisert. Det ble skrevet lærebøker, både grunnleggende og viderekomne. En av de virkelig store suksessene med hensyn til bruk og levetid må være Donats (Aelius Donatus, 300-tallet) latinske grammatikk, *Ars grammatica*, skrevet på 300-tallet og kopiert i det uendelige (i etter hvert stadig mer varierende former), til den faktisk rakk å bli trykket og få enda større utbredelse på 1400-tallet. Andre verk fant også sin plass i undervisningen, på stadig høyere nivå, og levde derfor nokså farefritt over århundrer. Det var imidlertid ingen garanti for at de ikke senere kunne gå tapt. En ikke ubetydelig mengde verk fra antikken ble underveis funnet igjen med et nødscrik i støvete klosterbiblioteker uten at noen hadde savnet dem.¹

De etter hvert flere og flere prestene fikk et voksende behov for bøker i sitt embete, først og fremst bibeltekster (som først ble kanonisert på slutten av 300-tallet), men også kommentarer til disse, liturgiske bøker, og oppbyggelige historier om helgeners liv og virke. Kirkens øvrighet må også ha hatt behov for for eksempel kirkefedrenes utlegninger av kristen filosofi.

En annen grunn for å kopiere et verk var rett og slett at bøker etter hvert fikk en egenverdi. Praktverk ble brukt som gaver mellom høytstående personer og institusjoner. I håndskriftet Codex Aureus fra 700-tallet, nå ved Kungliga Biblioteket i Stockholm, er det føyd til en senere tekst som

¹ For eksempel ble en til da ukjent samling av Ciceros brev oppdaget i 1345 av den italienske dikteren Francesco Petrarca (1304 til 1374). Han ble imidlertid skuffet over den personlige Cicero som kommer frem i brevene, i forhold til inntrykket fra andre av hans verk, og skrev to ganske fornøyelige brev om dette stilet til Cicero selv.

sier at jarlen Alfred og hans kone Wærburh kjøpte boken tilbake etter at den var blitt røvet av vikinger på 800-tallet. På det personlige plan forteller samtids sagaen *Guðmundar saga Arasonar* om den senere biskopens fosterfar Ingimundr prest, som mistet boken sin under et forlis på Nordvest-Island: "*Þá þotti honum hart um höggvast, því at þá var farit yndi hans, er bækurnar váru farnar, [...]*". (*Guðmundar saga Arasonar*, p. 191) Dette må ha skjedd mot slutten av 1100-tallet. Da boken siden ble funnet ved Drangar, dro Ingimundr straks dit for å tørke bøkene sine.

3 Underveis med Sallust

Gaius Sallustius Crispus, vanligvis kalt Sallust, levde fra 86 til 35 fvt. Han gjorde først en noe turbulent karriere i politikken, hvor han blant annet ble kastet ut av senatet, og senere stilt for retten for utsuging av provinsen Africa Nova (Numidia), som han fikk å bestyre etter Caesars felttog i Afrika. Han klarte imidlertid å beholde tilstrekkelig av rikdommene sine, rettmessige eller ikke, til å trekke seg tilbake til en praktiendom i Roma og begynne å skrive historie. Vi kjenner tre verk som sikkert kan tilskrives ham - monografiene *Bellum Catilinae*, om den katilinariske sammensvergelse (64 til 62 fvt.), og *Bellum Jugurthinum*, om krigen mot Jugurtha i Nordafrika og de samtidige politiske omveltninger i Roma (118 til 105 fvt.), og *Historiae*, en annal for årene 78 til 67 fvt., antakelig ikke slutført og kun overlevert i fragmenter. Det har ikke vært mulig å tidfeste disse verkene nærmere enn at de er skrevet i den over nevnte rekkefølge, og at de må ha vært skrevet etter mordet på Caesar i 44 fvt. og rimeligvis før Sallusts egen død i 35 fvt. Hans to monografier er de eldste romerske historiske skrifter som er bevart i sin helhet (med et lite unntak for Caesars *Commentarii*, som vel heller klassifiseres som referater, sendt hjem fra felten i Gallia hvert år og lest opp i senatet).

Mellom 44 og 35 fvt. beskrev altså Sallust i *Bellum Catilinae* det han anser som adelsmannen Catilinas uhyrlige forbrytelse mot staten, for å illustrere forfallet i sin egen tids gamle og slitne romerske republikk (509 til 27 fvt.) - som ettertiden har vist sto på randen av det senere romerske keiserdømmet (27 fvt. til 476/1453). I siste halvdel av 1100-tallet, knappe tolvhundre år senere, leses en versjon av dette skriftet av i alle fall én islending, hjemmehørende i et noe yngre samfunn (fra ca. 870) med sterke drag av republikk - i en del av verden som romerne nok hadde hørt om, men aldri vært i nærheten av på sine erobringstog. Hva hadde egentlig skjedd underveis?

3.1 Startpunkt: Antikkens Roma

Da Sallust skrev sitt verk var det, til tross for hans kulturelle pessimisme, et levende kulturliv i Roma, og med keiser Augustus' overtakelse i 27 fvt. gikk man inn i en kulturell gullalder. Litteraturen blomstret - Livius (Titus Livius, 59 fvt. til 19) skrev sin historie fra Romas grunnleggelse frem til sin egen tid (*Ab Urbe Condita*), og Vergil (Publius Vergilius Maro, 70 til 19 fvt.) skrev Romas nasjonalepos om Aeneas (*Aeneid*) som en hyllest til keiseren, for å nevne noen av de mest fremtredende forfatterne. Det var en livlig handel med bokruller, i den grad at det opptrer navngitte "bokhandlere". Keiser Augustus grunnla to offentlige biblioteker, andre oppsto ut fra

private samlinger.¹ Det ble undervist både privat og i skoler, av *grammatici* og *rhetores*, og velstående borgere omga seg med og understøttet vordende og etablerte poeter. "*From now on, a successful poet, a Horace or an Ovid, saw his works passing into the syllabus before he was decently dead and this continued until the archaizing reaction that began at the end of the first century interrupted the process and froze the canon of classical authors.*" (Reynolds og Wilson 1991, pp. 25-26) Det ble altså hardere tider for nye forfattere på begynnelsen av 100-tallet, men de etablerte poetene (som Vergil, og også Lucan) og prosaistene (som Sallust og Cicero) ble lest, studert og kritisert i like stor grad i fortsettelsen. Det ble også en fornyet interesse for eldre litteratur, noe som i stor grad har bidratt til overleveringen av forfattere som Ennius, Plautus og Cato den eldre. I denne tiden begynte så de første kristne forfatterne å gjøre seg gjeldende.

3.2 Transitt: Europeisk middelalder

Den nye religionens grunnlag var hellige skrifter, og den første bibelen på latin, *Versio Vulgata*, kom tidlig på 400-tallet (se 2.2). Kirken utviklet skriftkulturen ved å vektlegge studier av og lærdom fra og om disse skrifterne. Etterhvert som denne lærdommen økte, ble dette også utvidet til å gjelde annen kunnskap enn den rent bibelbaserte. Samtidig la den ikke-kristne forfatteren Martianus Capella (400-tallet) grunnlaget for all utdanning gjennom middelalderen ved å systematisere fagkretsen til de syv frie kunster - grammatikk, retorikk og dialektikk (grunnstudiet *trivium*, de tre veier), og aritmetikk, geometri, musikk og astronomi (videregående studier, *quadrivium*, de fire veier). Det ble etablert skoler og lærdomssentre i forbindelse med kirker og klostre, og latin ble lærdommens universelle språk. Rundt 600 satte biskopen Isidor av Sevilla seg fore å skrive ned verdens samlede kunnskap frem til hans egen tid - en ambisjon som vel kan høres uhyrlig ut i våre dager, men tilsynelatende var mer overkommelig da og uansett et betydelig arbeid. Det resulterte i hans ensyklopedi *Etymologiae* (også referert til som *Origines*), som skulle komme til å danne et nytt grunnlag for videre tenking og utforskning langt opp i middelalderen, og som også blir sitert i norrøn ensyklopedisk litteratur.²

Allerede fra tidlig i kristendommens dominans leste man med interesse de tidligere romerske forfattere, mens svinnende kunnskaper i gresk gjorde at greske verk som ikke fantes i latinsk

¹ Under utgravninger i Herculaneum i Napoligolfen, som ble begravd av vulkansk materiale under Vesuvus utbrudd i 79, fant man også et privat bibliotek - pakket og klart til å flyttes i sikkerhet. Kun en liten del er foreløpig gravd ut, men moderne teknologi gjør det nå mulig å lese disse forkullede papyrusrullene, og det knytter seg stor interesse til dette.

² "*Sva segir meistari Ysodorus, [...]*" (Kristian Kålund 1908, p. 55) Akkurat her refereres det rett nok til noe som antakelig ikke finnes hos Isidor. Disse sitatene er ofte hentet fra senere forfattere, og det er tvilsomt om Isidors egne verk er blitt oversatt til norrønt i noen grad (men *Etymologiae* er ifølge Sverrir Tómasson (1988, p. 30) oppgitt i en bokliste fra klosteret i Viðey på Island i 1397).

oversettelse i stor grad ble glemt. En god del verk gikk imidlertid tapt i Vest-Europa under de store folkevandringene og det vestromerske rikets fall (476). Frem til den karolingiske renessansen¹ på 800-tallet forsvant lærdom og skrivekunst inn i klostrene, og skolevesenet lå nede. (Det er nok denne perioden som gitt opphavet til myten om den mørke middelalder, selv om resten av middelalderen faktisk var en tid med stor både materiell og kulturell utvikling.) Under Karl den store (742-814, embetstid 768-814) ble imidlertid lærdom og skriftkultur igjen tatt opp, og det ble både skrevet nye verk (Paulus Diaconus, Alcuin, m.fl.) og søkt aktivt etter gamle. For å lette arbeidet med både lærdom og administrasjon ble det utviklet en ny skrifttype, karolingisk minuskel, og en ny norm for latinsk språk, nå kjent som middelalderlatin. Utover på 1100-tallet resulterte økt kontakt med det østromerske Bysants og den muslimske verden at man igjen fikk tilgang til greske og romerske verk (f.eks. Aristoteles) som hadde vært tapt i vest, og også verk av muslimske forfattere som Averroes (Ibn Rushd) og Avicenna (Ibn Sina).

3.3 Ankomst: Norrøn middelalder

Utover på 700-tallet hadde man i Norden fått fart på skipsbygging og sjøfart, og kunne derfor selv ta kontakt med folk i andre land. Til å begynne med gikk det mest i plyndringstokt (det første av noen berømmelse er overfallet på klosteret på Lindisfarne i England i 793, som regnes å innlede den såkalte vikingtiden), men også handel (høvdingen Ottar fra Hålogaland besøkte rundt 890 et engelsk kongehoff, og fortalte så omfattende om handelsferdene sine både i nord og sør at kongen lot det nedskrive), og siden også politisk ekspansjon (den danske kongen Knut den mektige tok makten i England i 1016). Dermed kom de også i kontakt med kristendommen, og med den latinsk skriftkultur. Etersom den nye religionen festet seg i de norrøne områdene ble plyndringstoktene erstattet med handelsferder, og interessen og behovet for lærdom økte. På Island ble kristendommen offisiell religion etter et vedtak på Alltinget i 1000, Norge regnes som kristent etter Olav den helliges fall i slaget på Stiklestad i 1030. Etter kristningen ble det bygget kirker, og etterhvert opprettet bispestoler og klostre. Det ble behov for prester og lærere, og munkene og geistlige reiste sørover og studerte ved læresteder i særlig de nordlige deler av det kontinentale Europa og i England. Siden lærdom stort sett var tilgjengelig via kirkelige institusjoner, var det naturlig å følge tilbake den vei kristendommen hadde tatt nordover. For Norges vedkommende kom kristendommen i stor grad via England (både Olav Tryggvason og Olav Haraldsson fikk sine viktigste impulser fra den engelske kirken), mens denne påvirkningen var svakere på Island. Islandske

¹ Betegnelsen er noe misvisende, da Karl den store vel heller søkte å gjenskape en tidligere periode enn å bruke den som utgangspunkt for noe nytt, ref. hans gjenopptakelse av tittelen romersk keiser.

lærdomssøkere dro derfor gjerne til det nåværende Tyskland. Den myteomspunnete presten Sæmundr Fróði (Sæmundr Sigfússon, 1056-1133), som skrev et nå tapt verk om norske konger på latin som blant andre den kjente forfatteren Snorri Sturluson (1178-1241) brukte som kilde, skal for eksempel ha studert i Franken, mens Islands første biskop Isleifr Gizurrarson (embetstid 1056 til 1080) skal ha studert i Sachsen, og hans senere etterfølger Þorlákr Þórhallsson (embetstid 1178 til 1193) i Paris og Lincoln (Sverrir Tómasson 1988, p. 19-24).

Det er i en slik forbindelse at islendinger kommer i kontakt med antikk og tidlig keisertids romersk litteratur, deriblant Sallust. Det ga status for menn av god ætt å søke lærdom både hjemme og ute, hva enten de siden tok prestevigsel eller ikke. De dro også på pilegrimsreiser, til Roma, Konstantinopel og Jerusalem, og besøkte underveis klostre og kirker hvor de kunne komme i kontakt med bøker. Var de velstående nok kunne de kjøpe ferdige avskrifter eller bestille dem etter eget ønske, eller de kunne under et lengre opphold skrive dem av selv.

3.4 Reisegods: *Bellum Catilinae*

Den katilinariske sammensvergelse betegner et opprør i Roma år 64 til 62 fvt., ledet av den romerske adelsmannen Lucius Sergius Catilina. Han planla tilsynelatende å sette Senatet ut av spill og ta makten som *dictator*¹, men ble avslørt av daværende *consul*² Cicero (se 2.2), som holdt flere taler mot Catilina og hans planer i Senatet. Disse fikk han skrevet ned og senere publisert, antakelig i noe redigert form - særlig den første er velkjent. Cicero fremstiller i disse publiserte talene Catilina som en på alle måter fordervet mann, og dette inntrykket har i stor grad blitt stående uimotsagt selv om det helt klart dreier seg om en seierherres rettferdiggjørelse. I dette tilfellet hadde seierherren i tillegg både en spesielt sterk interesse av å fremstille seg selv som republikkens redningsmann, og ordet i sin makt i langt større grad enn noen samtidige i Roma som kunne ha nyansert bildet. De politiske forholdene i Roma på dette tidspunkt var preget av to sterke grupperinger, de gamle aristokratene som kontrollerte senatet (*optimates*), og en nyere gruppe av fremstående menn som ønsket større innflytelse enn det var rom for i det gamle systemet (*populares*). Drivkraften for begge grupper var imidlertid mest egeninteresse.

¹ Romersk embete som ga eneveldig makt i republikken. Senatet kunne i påkommende tilfeller vedta at de to regjerende konsuler skulle nominere en diktator. Funksjonstiden skulle maksimalt strekke seg over 6 måneder for å takle en kritesituasjon.

² Normalt det høyeste romerske embete i republikken. Hvert år ble det ved representativt valg valgt to nye konsuler som skulle regjere sammen, med gjensidig vetorett.

Monografien er en form som representerte noe nytt blant romerske historieskrivere på den tiden, som for det meste forholdt seg rent annalistisk til stoffet. Den er en analytisk fremstilling av enkelthendelser, og gir derfor større rom for forfatterens egne meninger enn en tradisjonell, narrativ fremstilling. Sallusts språk er også nokså korthugget, og setningene knappe. Fordi knappheten lett kan bli monoton tilstreber han stor variasjon i språk og stil, med rikelig av den romerske retorikkens virkemidler. Det er intet tilfeldig ved hans språkbruk. Han morer seg med uvante sammensetninger, og man kan formelig høre hvordan han pusser på frasene. Dette er nok noe av grunnen til at han i ettertid har fått et rykte som en pirkete og belærende moralist, som vektlegger form foran innhold.

Siden hendelsene han skriver om ligger såpass nært i tid har han hatt rikelig med kilder, både levende erindringer og publiserte taler, senatsreferater, memoarer og brev (McGushin 1980, p. 3-4), og verkene hans gir derfor verdifull kunnskap om de hendelser han skriver om. I tillegg kan vi si at Sallust inntar en rolle som utenforstående til stoffet sitt, han beskriver faktiske hendelser nærmest som en funksjon av det han anser som tidens omfattende forfall. Dette kommer frem som direkte, filosofiske betraktninger om menneskelig moral og livsførsel i monografiens innledninger, og i flere innskudd underveis.

Enten det nå er på grunn av eller til tross for den belærende moralismen har hans verk nytt både respekt og popularitet fra hans samtid og like frem til våre dager. De ble trofast lest og kopiert kontinuerlig frem til høymiddelalderen, og inngikk som pensum på skoler og senere universiteter. Historie var ikke et eget fag, men Sallust inngikk i *trivium* - grammatikk, retorikk og dialektikk, grunnlaget for videre utdanning - og i tillegg til formen beskjeftiget man seg også i høy grad med innholdet i tekstene man brukte i undervisningen.

3.5 Milepæl: *Rómverja saga*

En gang på slutten av 1100-tallet har Sallusts to monografier dukket opp på Island, i form av en norrøn tekst som siden har blitt hetende *Rómverja saga*. Antakelig har oversettelsen skjedd lokalt, på grunnlag av bøker hentet i utlandet. Denne oversettelsen danner opptakten til en rekke på fem sagaer: *Rómverja saga*, *Trójumanna saga*, *Breta sögur*, *Gyðinga saga* og *Alexanders saga*, som Stefanie Würth kaller pseudohistoriske oversettelsesverk. Hun behandler dem både hver for seg og under ett i sin bok *Der "Antikenroman" in der isländischen Literatur des Mittelalters: Eine Untersuchung zur Übersetzung und Rezeption lateinischer Literatur im Norden* (Würth 1998). Jeg har sammenfattet en del stikkord for datering og opphav til disse sagaene i Tabell 1.

Rómverja saga inneholder parafraaser over Sallusts to monografier (se 3), samt en prosaparafrase over Marcus Annaeus Lucanus' (39 til 65) dikt *Pharsalia*, om maktkampen mellom Caesar og Pompeius (49 til 45 fvt.). De tre verkene er bundet sammen med overgangstekster. Det finnes ikke overlevert noe håndskrift som kan ha dannet forbilde for denne sammenstillingen, men overgangstekstene kan henføres til mer samtidige *scholia* og *accessus*. Det finnes heller ikke noen indikasjon om hvorvidt oversettelsene ble gjort for å skrive et sammenhengende verk om denne delen av romersk historie, eller hver for seg for siden å bli satt sammen. Håndskriftet AM 764 4to inneholder imidlertid en tekst som ifølge Þorbjörg Helgadóttir (1996) kan ha vært en frittstående oversettelse av en *accessus ad Lucanum* som siden ble brukt ved utarbeidelsen av to av overgangstekstene (og også i *Veraldar saga*, en samlet verdenshistorie som ifølge Würth (2007) også må ha brukt *Rómverja saga* som underlag). Struktur og mulige underlag for *Rómverja saga* er satt opp i Tabell 2.

Rómverja saga er overlevert i to versjoner, en eldre fyldig og en yngre knappere. Den eldste er kun fragmentarisk bevart, i håndskriftet AM 595 a-b 4to fra andre fjerdedel av 1300-tallet. Ifølge en vedlagt lapp fra Árni Magnússon inneholder håndskriftet *Rómverja saga*, "sem eg var so leinge ad spyria epter". Fragmentene inneholder ingen andre tekster. Den yngre finnes, helt eller delvis, i flere håndskrifter, først og fremst AM 226 fol fra 1350-70. Den forekommer oftest sammen med andre tekster med historisk eller antatt historisk innhold, i AM 226 fol med den norrøne bibeloversettelsen *Stjórn* (I, II og III), *Alexanders saga* og *Gyðinga saga*. Würth (1998) har en meget grundig gjennomgang av de forskjellige håndskrifter og -fragmenter. Den eldste versjonen daterer hun til senest ca. 1180. Når det gjelder den yngre, mener hun på grunnlag av håndskriftsammenligninger at den i alle fall må være eldre enn AM 226 fol, det vil si før 1350.

Selv om den eldste versjonen (AM 595 a-b 4to) er mangelfullt overlevert, er tekstfragmentene mer enn tilstrekkelig sammenhengende til at man får et godt inntrykk av teksten. Den er vesentlig fyldigere enn den yngre (AM 226 fol), både tekst- og språkmessig. Sistnevnte inneholder imidlertid så mange mer eller mindre direkte avskrifter av førstnevnte at den yngre versjonen ikke kan være en ny oversettelse, selv om den enkelte steder ligger nærmere den latinske teksten. Den er imidlertid overlevert i flere håndskrifter (det viktigste Stockh. Perg. 4to nr. 24), hvor fragmenter av *Rómverja saga* forekommer i varianter svarende til yngre versjon, men med vesentlige avvik som tyder på en eldre opprinnelse. Det ser da ut til at AM 226 fol også går tilbake til en tidligere (forkortet og omarbeidet) versjon. For videre diskusjon av overleveringsproblematikken henvises til Würth (1998) pp. 15 til 19.

Det foreligger ennå ikke noen tekstkritisk utgave av noen av de to versjonene. Begge ble, sammen med mye annet, utgitt av Konráð Gíslason, i hans *Fire og fyrretyve for en stor Deel forhen utrykte Prøver af oldnordisk Sprog og Litteratur* (1860). Hans hovedanliggende ser ut til å ha vært å få publisert en del odde tekster, det foreligger intet kritisk apparat og tekstene er ikke transkribert etter noen kjent standard.¹ Siden ga Rudolf Meissner ut den eldre versjonen, *Rómverjasaga*. (AM 595, 4to) (1910). Denne inneholder en grundig gjennomgang og diskusjon av sider ved både håndskrift og tekst, men mangler fortsatt kritisk apparat og prinsipper for transkripsjon. En moderne tekstkritisk versjon er under utarbeidelse av Þorbjörg Helgadóttir ved Den arnamagnæanske samling i København.

Som nevnt over er *Rómverja saga* det eldste av i alt 5 såkalt pseudohistoriske oversettelsesverk (se Tabell 1). De har alle på et senere tidspunkt blitt til dels sterkt redigert, muligens som et ledd i innpassing i en oversikt over verdenshistorien. I de overleverte håndskriftene forekommer de gjerne i forskjellige kombinasjoner med hverandre, samt de forskjellige utgaver av *Stjórn*. Enten disse sammensetningene er gjort av en opprinnelig opphavsmann eller senere redaktører, er det tydelig at man i alle fall på et tidspunkt har ansett verkene for å være i slekt. Vi kan vel kalle det datidens faglitteratur, *fróði*, for det meste basert på importert kunnskap, men også med originale bidrag, både som tilføyelser og fortolkninger og som hele verk. Et godt eksempel på et slikt samlehandskrift er *Hauksbók* (AM 371, AM 544, og AM 675 4to), skrevet for og delvis også av lagmannen Haukr Erlendsson (død 1334), mellom 1302 og 1310. Innholdet omfatter foruten *Trójumanna saga* og *Breta sögur* blant annet diverse sagaer vedrørende både Island og Norge, og flere ensyklopediske skrifter, deriblant kalenderberegning (komputistikk) og også tekst med matematisk innhold som har fått navnet *Algorismus*.

3.6 Fortsettelse: Andre referanser til Sallust?

I tillegg til den videre overleveringen av *Rómverja saga* som verk kommer senere referanser til Sallust i andre verk som muligens kan tilskrives denne. Det mest omfattende er den før nevnte *Veraldar saga* (se 3.5). Dette er en *summa historiae*, historisk oppsummering, etter mønster av *accessus* (se 2.2). Disse inneholdt ofte en historisk oppsummering for å plassere verk og forfatter. *Veraldar saga* baserer seg i stor grad på historiske verk av den engelske munken Beda (672/673 til

¹ "Stykkerne I-XI, XIII, XIX-XXI, XXIII-XXVII, ere i det Væsentlige udgivne phonetisk, d.e. saaledes, at Haandskrifternes Lydværdi er bleven gjengivet, dog med Bibeholdelse af graphiske Egenheder, der syntes at fortjene særdeles Opmærksomhed." (Gíslason (1860), p. III.) AM 226 fol. har romertall VIII, og AM 595 a-b 4to har IX, begge inngår derfor blant disse tekstene.

735). Etter opplysninger i teksten må den være skrevet i keiser Fredrik Barbarossas regjeringstid, mellom 1152 og 1190, og er således av betydning for dateringen av eldre versjon av *Rómverja saga*. Det har vært forskjellige synspunkt på hvilket som har vært avgiver og hvilket mottaker av temmelig identiske tekstdeler i disse to verkene. Hofmann (1986) refererer flere teksteksempler, som imidlertid er tatt fra overgangstekstene i *Rómverja saga* (nærmere bestemt punktene 4b og 6 i Tabell 2) og dermed ikke fra Sallust. Uansett kommer han frem til at forfatteren av *Veraldar saga* i tillegg til andre verk også må ha brukt *Rómverja saga* som grunnlag, hvilket betyr at sistnevnte må ha blitt skrevet i rimelig tid før 1190 (men sannsynligvis ikke så lenge før, og kanskje i samme miljø om ikke av samme person). Han nevner forøvrig også en likhet mellom tekst i *Rómverja saga* og *Clemens saga*, en helgenlegende oversatt til norrønt på 1100-tallet. Dette kommer han tilbake til i en senere monografi om *Clemens saga* (Hofmann 1997) og konkluderer med at den er tatt fra *Rómverja saga*, men igjen dreier det seg om materiale fra en overgangstekst (punkt 6 i Tabell 2).

En annen og fjernere referanse finnes i *Þorláks saga biskups*, sagaen om biskop Þorlákr Þórhallsson i Skálholt (embetstid 1178 til 1193) som ble erklært hellig på Alltinget i 1199. Denne er overlevert på islandsk i flere versjoner, pluss at det finnes fire fragmenter av en latinsk utgave. Gottskálf Jensson (2004) tar for seg særlig ett av disse fragmentene (det lengste av to fra AM 386 4to), og sannsynliggjør at det først ble skrevet et helgen-*vita*, *Vita sancti Thorlaci*, på latin (som var vanlig for kirkelige tekster), og at dette senere ble oversatt til norrønt. I dette fragmentet brukes det et skjult sitat fra *Bellum Catilinae*. Forfatteren av *Vita sancti Thorlaci* kommenterer et utsagn om Þorlákr i forbindelse med hans bispekandidatur, og sier at dette utsagnet stemmer godt med følgende ord, tidligere brukt om en bestemt berømt mann: "[...] esse quam videri bonus malebat."¹ Dette er ordrett sitert fra Sallust, der han i kapittel 54 beskriver Cato den yngre², og vi får anta at forfatteren regnet med at hans publikum (det vil si latinkyndige på hans egen tid) ville kjenne sitatet. I *Þorláks saga biskups* er dette sitatet ugjenkjennelig som sådan, hvilket er et av argumentene for at oversettelsen fra latin til norrønt skjedde til dels betydelig senere. Det er forøvrig heller intet samsvar mellom denne og oversettelsen i *Rómverja saga*, så selv om det hadde vært mulig tidsmessig har oversetteren av *Þorláks saga biskups* knapt brukt brukt *Rómverja saga* som kilde.

¹ "[...] han foretrakk å være god heller enn bare å synes god." (Sitert fra Gottskálf Jensson (2004), egen oversettelse)

² Cato den yngre (Marcus Porcius Cato Uticensis, 95 til 46 fvt.) burde ellers være velkjent blant islandske lærde, da han urettmessig er blitt tillagt det moralske lærdomsdiktet *Disticha Catonis*, oversatt til norrønt under tittelen *Hugsvinnsmál* og brukt i skolene på Island på 1100-tallet.

3.7 Epilog: *Salustius segir svá?*

Etter denne vandringen er teksten nå etablert på Island. Den har fått en form tilpasset norrøn kultur, men hvordan forholder denne formen seg til den opprinnelige? Språkdrakten er selvsagt en helt annen, men også virkningen er forandret. Hvor Sallust analyserer en enkelthendelse i Romas historie, og bruker den til å filosofere over sin egen tid, har vi nå fått en fortelling om denne hendelsen som glir på plass i den tradisjon for litterær fortelling man på denne tiden hadde på Island. Nærheten til historien er borte, men verket fungerer like godt som fortelling. Tekstens videre liv på Island omfatter en senere gjennomgripende bearbeidelse, hvor den nok en gang skifter stil - men ikke kultur og språk. Innholdet er fortsatt det samme, bare tilpasset en annen bruk.

4 Fremmede kyster - Island

Etter hvert ble det slutt på de norrøne folks plyndringstokt (ca. 800 til ca. 1050) i resten av Europa. Med innføringen av kristendommen ble også de norrøne utkantene av den kjente verden en del av et religiøst kulturfellesskap med sentrum i pavenes Roma, noe som også ga byen Roma og dens historie en spesiell stilling. Som nevnt over ble kristendommen nokså pragmatisk innført på Island i 1000. Det medførte et økt behov for prester, som igjen hadde behov for kirkens vanlige hjelpemidler i form av dens hellige skrifter og annen ritualistisk og oppbyggelig litteratur. Til å begynne med kom en del av prestene utenfra¹, men snart kunne man dekke behovet selv. Nybyggerånden satt fortsatt i, og når det nå var blitt vanskeligere å finne brukbart land å leve av, åpnet det seg her en mulighet for en karriere i kirken - særlig etter at tiende ble innført i 1096. Før dette hadde lokale høvdinger og storbønder holdt kirker og prester på egen kostnad, nå ble tienden en ikke ubetydelig inntekt og gjorde kirkehold også økonomisk attraktivt.²

På Island grep man begjærlig de nye muligheter som latinsk skriftkultur ga, først på latin men ganske snart i hovedsak på folkespråket. Det ble opprettet bispestoler (Skálholt 1056 og Hólar 1106) og klostre (det første på Þingeyrar i 1133), som forvaltet den religiøse litteraturen. På Island fantes det i større grad enn i resten av Europa også lærdomssentre uavhengig av kirken. Den gamle norrøne ordningen med å ta barn i foster medførte også opplæring, og dette ble videreført i større eller mindre grad som skoler. Blant annet var det i perioder skole på høvdingsetene både i Oddi og Haukadal. Det er tenkelig at man på disse stedene vektla verdslig lærdom mer enn ved bispesetene og i klostrene, selv om flere av de som fikk sin første utdanning der senere ble både prester og biskoper. Opplæringen av prester har antakelig fra begynnelsen ikke skilt seg nevneverdig fra tilsvarende i resten av den katolske verden.

Både den nye religionen og den medfølgende opplæringen krevde at man fikk tak i den nyeste kunnskapsteknologien, nemlig bøker. Disse kom først i bagasjen til tilreisende prester og geistlige, siden hjem med folk som reiste ut for å skaffe seg kunnskap. Opplysninger om hva som virkelig fantes av bøker på Island på 1100-tallet er vanskelig å finne, og må for det meste utledes på grunnlag av enkeltopplysninger i sagaer og sitater og referanser i andre verk. Bokfortegnelser fra klostre og bispeseter finnes ikke før fra slutten av 1300-tallet, men det synes klart at verk av

¹ Den første biskopen i det nyopprettete bispesetet Hólar, Jón Ögmundarson (embetstid 1106 til 1121), hadde ifølge *Jóns saga helga* med seg to utenlandske lærde, i alle fall den ene av dem prest, da han kom til Island etter innsettelsen. Også *Hungrvaka* og *Íslendingabók* nevner tidlige utenlandske geistlige på Island.

² Førnevnte biskop Þorlákr i Skálholt tok i sin embetstid opp den gregorianske kirkereformen og krevde blant annet at tienden skulle tilfalle kirken som institusjon, noe som møtte stor motstand blant "kirke-eierne" og ga opphav til konflikter mellom kirkelige og sekulære makthavere - tildels med maktbruk fra begge sider.

størrelser som Beda (ca. 672 til 735) og Alcuin (ca. 735 til 804) har vært tilgjengelige - og altså Sallust og Lucan. Mot midten av 1100-tallet var skriftkulturen i en rivende utvikling, og man begynte snart også å skrive på folkespråket, både originallitteratur og oversettelser. Her ble grunnlaget for saga-litteraturen lagt, under påvirkning av europeisk skolastikk og litteratur men med lokal tilpasning til både stoff og stil.

4.1 Først på latin ...

Knappheten på overleverte islandske verk på latin har reist spørsmålet om i hvilken grad latin i det hele tatt ble brukt for egenproduserte tekster. Gottskálk Jensson (2004) viser til at latin også på Island var kirkens språk, og at det ble forfattet både historie og helgenlegender på latin. Han omtaler fem kjente forfattere, og åtte kjente (om ikke overleverte) verk han mener ble skrevet på latin på Island i middelalderen.¹ Disse ble imidlertid snart oversatt til norrønt, og behovet for de latinske versjonene falt etterhvert bort, hvilket kan forklare den manglende overleveringen. Det ble jo også skrevet forholdsvis mye mer på folkespråket på Island enn andre steder, noe som kan ha bidratt til å skjule latinens betydning for særlig islandsk litteratur. Med åtte mulige større selvstendige verk på latin, hvorav syv fra tiden før og rundt 1200, samt brev, liturgiske tekster, etc., må latin ha vært levende også på Island. Disse verkenes fordeling på sjangrene kongesaga, fornaldersaga, og samtidssaga, sier også noe om latinens plass i utviklingen av den norrøne litteraturen - selv om det er langt igjen til den danske Saxo Grammaticus (ca. 1150 til ca. 1220) og hans store verk på latin, *Gesta Danorum*.

4.2 ... og så på norrønt

Fra midten av 1100-tallet var det på Island så stor tekstproduksjon på norrønt at en ukjent islandsk forfatter følte behov for normer for et norrønt skriftspråk, og analyserte seg frem til et anbefalt grafeminventar på grunnlag av sammenligning mellom fonemer i latin og norrønt. Dette verket har

¹ Sæmundr Fróðis oversikt over norske konger (tapt); Gizurr Hallsons pilegrimsguide *Flos peregrinationis* (tapt); Oddr Snorrasons saga om Olav Tryggvason (*Vita Olavi Tryggvini*, delvis overlevert i oversettelse) og den første fornaldarsaga (*Historia Ingvari late peregrinantis*, tvilsom); Gunnlaugr Leifssons saga om Olav Tryggvason (*Historia Olavi regis Tryggvini*, delvis overlevert i oversettelse) og om biskop Jón Ögmundarson (*Vita beati Johannis*, overlevert i oversettelse); den anonyme saga om biskop Þorlákr Þórhallsson (*Vita sancti Thorlaci*); og Arngrímur Brandssons saga om biskop Guðmundr Arason (*Vita Godemundi boni*, tvilsom).

siden fått benevnelsen *Første grammatiske avhandling*.¹ I innledningen begrunner forfatteren arbeidet med at det nå er blitt vanlig på Island å skrive ned innenlandsk og utenlandsk *fróðleikr*, lover og slektsregistre og hellige skrifter, på folkespråket, hvilket tyder på at det er en utvikling som har skjedd i hans egen levetid. Dette verket er ganske enestående, og viser en utpreget analytisk tilnærming til stoffet, og et selvstendig grep om utviklingen av et vitenskapelig resonnement.

Som nevnt var det først og fremst kirkens behov som introduserte latinsk skriftkultur i norrøne områder. Prestene kom med liturgiske tekster og annen religiøs litteratur, til et samfunn uten moderne skriftkultur men med en rik muntlig tradisjon. Dette var en frodig grobunn for kirkens egne fortellinger - *heilagra manna sögur* (helgenlegender, apokryfe evangelier). Disse begynte nesten umiddelbart å bli oversatt til norrønt, til bruk i kirkelig sammenheng, og kom på den måten også i muntlig sirkulasjon. Mange av disse oversettelsene ble gjort i Norge, men de fant raskt veien til Island og er nå i stor grad kun overlevert i islandske håndskrifter. For eksempel er det eldste vi har overlevert av slik litteratur et norsk fragment inneholdende sagaer om Matheus, Placidus og Blasius. Disse finnes alle i mer fullstendig form i islandske håndskrifter. Andre som tidlig ble oversatt er *Clemens saga*. Det ble skrevet og oversatt samlinger av prekener og gudstjenestetekster, homiliebøker. Norges eldste bevarte bok, *Gammalnorsk homiliebok* (AM 619 4to) fra ca. 1200, inneholder nettopp slike tekster, både oversatte, kompilerte og nyskrevne. *Islandsk homiliebok* (Sthm. Perg. 15 4to) fra omtrent samme tid har mye til felles med denne, og om opphavet ligger i Norge eller på Island er omdiskutert. Sammen med den religiøse litteraturen fulgte den ensyklopediske litteraturen, som kirkens menn hadde videreutviklet siden Isidor av Sevillas *Etymologiae* (se 3.2). Deler av dette ble oversatt og er bevart som kortere tekster i samlehandskrifter som *Hauksbók* (se 3.5).

Lovene hadde siden landnåmet blitt overlevert muntlig med et system av lovsigemenn som både opptrådte som lovkyndige (det vil si referanser i konkrete saker) og som i løpet av en viss periode skulle resitere lovene på tinget i sin helhet, for å holde kunnskapen ved like for både seg selv og tinglyden. Da latinske bokstaver og skriftkultur var vel etablert på Island var lovene noe av det

¹ Den ble fulgt av to til frem mot slutten av 1200-tallet, den ene skrevet av en brorsønn av Snorri Sturluson, Óláfr Hvítaskáld (Óláfr Þórðarson, 1210-1259). Emne for disse ble utvidet til også å omfatte retoriske virkemidler, som også inngikk i de latinske grammatikker som hadde vært i bruk siden 300-tallet og fortsatt var i bruk i middelalderen. En fjerde kom til noe senere, antakelig rett før 1350.

første man tok fatt på å skrive ned - etter vedtak på Alltinget i 1117 ble lovsamlingen *Grágás* påbegynt.¹

Man tok også raskt opp muligheten for å få skrevet ned historie, ofte basert på genealogiske oversikter. Den eldste tekst vi har overlevd på norrønt utenom lovene er *Íslendingabók*, skrevet av Ari Fróði (Ari Þorgilsson, 1067-1148) ca. 1130. Den behandler utvandringen fra Norge til Island, og beskriver organiseringen av det nye samfunnet der, samt overgangen til kristendommen. Samme mann har antakelig også vært delaktig i å skrive den opprinnelige *Landnámabók*, en oversikt hvem som bosatte seg på Island og hvor de slo seg ned, og deres forfedre og etterkommere. Denne er tapt, men flere forskjellige senere redaksjoner er overlevd. Mot slutten av 1100-tallet ble det skrevet en del kongesagaer, de mest utførlige om de kristne kongene Olav Tryggvason (opprinnelig på latin, se 4.1) og Olav Haraldsson (den såkalte *Eldste saga*), begge ca. 1190. En del av dette er nå tapt, men Snorri Sturluson brukte noe som kilder for *Heimskringla* rundt 1230 og førte det dermed videre. Islendingesagaene har også et sterkt preg av historie, og antas å være basert på muntlig overleverte ættesagaer. De ble imidlertid ikke nedskrevet før på 1200-tallet, og det er nå ganske stor enighet om at de ikke er nedskrevet direkte etter muntlig overlevering, men bevisst redigert av anonyme forfattere og med bruk av litterære virkemidler.²

¹ Forfatteren av *Første grammatiske avhandling* bruker som argument for et eget islandsk alfabet at tolkning av lovene vil bli mer presis (Hreinn Benediktson 1972, 85.9-10 og tilhørende note p. 214).

² Med mulig unntak for *Egils saga Skalla-Grímssonar*, som noen på grunnlag av språkanalyser tilskriver Snorri Sturluson.

5 Kulturlandskap

Midt i den blomstrende skriftkulturen på 1100-tallet, den såkalte norrøne renessansen¹, kommer altså Sallust. Men hva var det ved denne historien som fanget den første oversetterens interesse? Sett fra våre dager hadde begge samfunnene en republikansk styreform, men det er tvilsomt om det ble oppfattet slik i middelalderen. Interessen for historie, i form av fortellinger med historisk innhold, må ha vært sterk, i og med den hjemlige produksjonen av slike tekster (se 4.2), mens ren underholdningslitteratur ennå ikke var kommet på moten (fornaldersagaer, skrevet fra slutten av 1200-tallet). Visse trekk av mannsidealet i begge samfunn kan også synes å være beslektet, og bidra til gjenkjennelse.

5.1 Romersk og islandsk republikk

Et ytre sammenfall er at Sallusts to monografier beskriver et samfunn med en styreform som i stor grad forsvant fra europeisk politikk med den romerske republikk, som etter en del års krampe-trekninger gikk endelig under da Caesars arving Octavian ble utropt til keiser i 27 fvt. med den honorære tittel Augustus. Faktisk bruker Sallust monografiene til å fremholde fortidens glans, og særlig i *Bellum Catilinae* kontrastere den mot tidens forfall i lange innskudd. Han har et svært bevisst forhold til republikkens fortreffelighet, og lite tilovers for konger, illustrert for eksempel i en historisk utlegning i paragraf 6.6: "*Imperium legitimum, nomen imperi regium habebant.*"² Roma ble nemlig opprinnelig styrt av konger (fra byens grunnleggelse, ihht. legendene i 753 fvt., til innføringen av republikken, ca. 509 fvt.), men kongemakt blir her utlagt som om det kun var en annen betegnelse på makthaverne og ikke en annen styreform. Også andre steder virker det som Sallust føler et ubehag ved å måtte referere til de tidlige romerske kongene.

Island ble fra ca. 870 ifølge befolket av for en stor del norske utvandrere, populært forklart som opprørere mot den sentrale kongemakten som Harald Hårfagre var i ferd med å bygge opp i Norge. Dette blir for eksempel sagt eksplisitt i *Íslendingabók*, og typisk underbygget i innledningen til *Egils saga Skalla-Grimssonar*. I alle fall tok de med seg lovene, men ikke kongedømmet. Uten å ha noen klare formeninger om alternative politiske systemer (eller for den del noe ønske om å opprette en idealstat) organiserte de sitt voksende samfunn som de var vant til hjemmefra, med regionale høvdinger med avgrenset makt og et system av regelmessige lokale tingsamlinger for å håndheve og utvikle lovene. Alltinget for hele landområdet ble etablert i 930 og markerte

¹ Begrepet er omdiskutert, se Johansson (2007) for innlegg i diskusjonen.

² "De hadde en lovbasert styreform, under navn av kongedømme." (egen oversettelse)

statsdannelsen, men det har knapt vært et ledd i en bevisst politisk organisering av samfunnet etter republikanske prinsipper.

Mangelen på et statsoverhode i form av konge eller keiser ble etterhvert oppfattet som en utfordring, både av pavekirken, som mente at den pyramidale organisasjonsstruktur var gudegitt, og den norske kongemakten, som ville ha igjen kontrollen over sine borttrømte undersåtter. På den tiden *Rómverja saga* ble oversatt, var også den islandske republikken begynt å bli truet av rivalisering mellom de sterkeste slektene. Oversetteren kunne selvsagt ikke vite at dette utover 1200-tallet ville utvikle seg til regelrett borgerkrig, som svekket landets autonomi i den grad at de norske kongene Håkon Håkonsson (1204-1263, embetstid 1217-1263) og hans sønn Magnus Lagabøte (1238-1280, embetstid 1257/1263-1280) fikk kontroll over Island fra 1262. Denne tiden fikk navnet Sturlungatiden etter den mest pådrivende slekten, nemlig etterkommerne til Sturla på Hvamm i Breiðafjörður - deriblant Snorri Sturluson.¹ Den er utførlig skildret i *Íslendinga saga* av Snorri Sturlusons brorsønn Sturla Þórðarson (1214-1284), som selv deltok i maktkampen.²

Sallust innleder *Bellum Catilinae* med en lang politisk og filosofisk utlegning, og har flere innskudd av samme art underveis, hvor han i korte trekk beskriver og analyserer Romas grunnleggelse, byens (og dermed republikkens) gloriøse vekst, og det tiltakende moralske forfall i samfunnet fra noe før hans egen tid. Lite av dette finner veien til *Rómverja saga*. Romerne var seg høyst bevisste sin politiske organisering og utvikling, mens islendingene fortsatt klarte seg uten særlig administrasjon utover forvaltning av lovene. En typisk episode er når Þorgeirr Ljósvetningagoði får i stand det forliket på Alltinget i 1000 som regnes som kristningen av Island. Den er beskrevet både i *Njáls saga* og *Kristni saga*. Essensen er at det vil være ødeleggende hvis det blir to lover i landet: "*Ef vér slítum lögin, þá slítum vér friðinn.*" (*Kristni saga*, p. 272) Lovene sikrer freden, og freden er forutsetningen for samfunnet. De ytre omstendighetene ved henholdsvis den romerske republikk i det siste århundre fvt. og Island på 1100-tallet har unektelig vært ganske forskjellige, og når vi idag kaller datidens Island for republikk betyr det knapt mer enn fraværet av en konge.

¹ Snorri Sturluson var lenge ingen helt på Island, og islendingene så med overbærende forundring på at nordmenn reiste en statue av ham på Reykholt i 1947. Han hadde jo med sine intriger og sitt maktspill lagt veien åpen for den norske kongemakten, og sagaer om norske konger var nok ikke den nasjonalt viktigste litteraturen hverken i tiden rundt Håkon Håkonssons maktovertakelse i 1262 eller under frigjøringsarbeidet (nå rett nok fra Danmark) frem til selvstendighet i 1944.

² Han ble siden forlikt med Magnus Lagabøte og på dennes oppdrag og med hans medvirkning skrev han både *Hákonar saga Hákonarsonar* (Håkon Håkonssons saga, godt overlevert) og *Magnúss saga lagabætis* (Magnus Lagabøtes saga, kun få sider overlevert).

5.2 Romersk og islandsk historieskriving

En rekke forfattere skrev romersk historie fra ca. 200 fvt. frem til Sallust, men det meste av dette er tapt eller kun overlevert fragmentarisk. De var imidlertid tilgjengelige for senere historieskrivere, som de delvis samtidige men svært forskjellige Sallust og Livius, og den noe senere Tacitus (Publius Cornelius Tacitus, ca. 56 til ca. 117). Sallust fremlegger sin egen motivasjon for å skrive historie i innledningen til *Bellum Catilinae*, særlig kapittel 3 og 4: "*Et qui fecere et qui facta aliorum scripsere, multi laudantur.*"¹ (3.1) Men det er nok ikke helt enkelt: "*[...] primum quod factae dictis exaequanda sunt, dehinc quia plerique quae delicta reprehenderis, malivolentia et invidia dicta putant [...]*"² (3.2) Han har hatt rikelig med tilgjengelige kilder, men nevner ingen eksplisitt. Livius (se 3.1) skrev sin sin fremstilling av Romas historie litt senere, og i en helt annen form. For det første er det antakelig en komplett oversikt over Romas historie han tar sikte på (men ikke rakk å fullføre), og for det andre skal den være total, i den forstand at han tar med alt han måtte komme over. For den tidligste tiden baserer han seg på legender, og lar ofte motstridende opplysninger stå uten kommentar. Han er imidlertid enig med Sallust om at alt bare har blitt verre med årene, uten at han går inn på mulige årsaker. Tacitus har skrevet mer enn romersk historie, og det er forholdsvis mye av hans to historieverk *Historiae* og *Annales ab excessu divi Augusti*, tilsammen en sammenhengende historie fra keiser Augustus' død (14) til Domitians død (96), som er gått tapt. Det som gjenstår er imidlertid av stor verdi, både historisk og litterært. Han sier selv at han tilstreber objektivitet (*sine ira et studio* - hverken med sinne eller lyst), men hans nøytralitet har vært omdiskutert. Med Lucan forholder det seg motsatt, hans dikt *Pharsalia*, som utgjør den tredje delen av *Rómverja saga* ved siden av Sallusts to monografier, er og er ment å være en følelsesladet fremstilling av krigen mellom Caesar og Pompeius (49 til 45 fvt.).

Som nevnt kom islendingene forholdsvis tidlig i gang med historieskriving. Det første som er bevart er Ari Fróðis *Íslendingabók* fra mellom 1122 og 1133. Han er meget bevisst på kildebruk, og presenterer sine referanser. Fra midten av 1100-tallet ble så de eldste kongesagaene skrevet, når det gjelder de kristne kongene også delvis anknyttet til helgenlegendene. Litt senere kom også islendingesagaene med i alle fall delvis historisk innhold. Deretter fulgte fra ca. 1200 de av samtidssagaene som omhandler de tidlige biskopene. Kongesagaer og islendingesagaer har imidlertid mye til felles i form og innhold, og tenderer definitivt i retning fortelling med historisk innhold heller enn historieskriving.

¹ "Både de som har handlet og de som har nedtegnet andres handlinger får ofte stor berømmelse." (Egen oversettelse)

² "[...] for det første fordi ordene må være like storslagne som handlingen, og deretter fordi folk tilskriver det ond vilje og misunnelse hvis man kritiserer noe [...]" (Egen oversettelse)

5.3 Romerske og islandske røverhistorier

Tidlig underholdningslitteratur på latin var for det meste poesi og sceniske verk, først etter greske forbilder. Siden utviklet romerke forfattere på egen hånd satiren, en form som regnes som unikt romersk. Imidlertid representerer dette underholdning for overklassen, som hadde tid og penger til å drive med slikt. Faktisk var det status for fremstående menn å holde seg med litterære salonger, som den rike kjøpmannen Maecenas (Gaius Cilnius Maecenas, 70 til 8 fvt.), hvis navn har kommet til å bli et substantiv som betyr en person som understøtter kunsten.

Senere i middelalderen blir denne litteraturen mer folkelig, i den forstand at det skrives verk på latin med hovedanliggende å underholde. Nå var det fortsatt ikke vanlig at folk kunne lese (eller hadde råd til å kjøpe bøker), men innholdet i disse verkene var ofte hentet fra legender som allerede levde muntlig, og nok også fikk nytt liv gjennom høytlesning. De ble nok også delvis sett på som historiske i samtiden. Noen aktuelle eksempler på dette er verk som siden kom til å bli oversatt til norrønt, som *Daretis Phrygii de excidio Troiae historia*, *Alexandreis* og *Historia regum Britanniae*. Se ellers Tabell 1 angående disse verkene og oversettelsene.

I Norden hadde også tilsvarende legendarisk stoff versert muntlig før den latinske skriftkulturen gjorde det mulig å skrive dem ned. De såkalte fornaldersagaene ble imidlertid ikke skriftfestet før fra midten av 1200-tallet, men også islendingesagaene og kongesagaene (se 5.2) inneholder slikt stoff, og har dessuten også en form som var egnet for underholdning. Nedskrivningen vil antakelig ha bidratt til å redusere variasjonen i den muntlige overleveringen, ettersom sagaene i takt med økende leseferdigheter i befolkningen heller kunne bli lest enn som tidligere fortalt i lange vinterkvelder når folk satt ved arbeidet i badstuen. I *Sturlu þáttr*, om Sturla Þórðarson (se 5.1), fortelles det om hans forlik med Magnus Lagabøte (1264) at han en kveld fortalte en saga om en trollkvinne for mennene på kongens skip. Det vakte så stor oppmerksomhet at dronningen dagen etter ba ham komme bort til seg "*ok hafa með sér tröllkonusöguna*". (*Sturlu þáttr*, p. 378) Det var vel liten grunn til å be ham ta den med hvis han hadde fortalt den etter hukommelsen kvelden før, så enten hadde han lest den opp, eller så var dronningen vant med at slikt ble lest.

5.4 Romersk og islandsk ære

Et gjennomgående ideal i romersk kultur var *virtus*, et uoversettelig begrep på positive egenskaper angående personlig mot, sjelsstyrke og moralsk konsekvens.¹ Sallust fremholder at *virtus* er alt-overskyggende, uansett hva menneskene måtte beskjeftige seg med. Likevel er det mange som bare gir seg sine lyster i vold, uten å strebe mot noe mer høyverdig, noe han forakter (2.8): "*Eorum ego vitam mortemque iuxta aestumo, quoniam de utraque siletur.*"² *Virtus* er altså en egenskap ved ens person, som en kan arbeide med å utvikle, og derved oppnå respekt fra andre.

Norrøne folk var tilsvarende opptatt av et personlig æresbegrep, uttrykt ved ord som *sómi*, *sæmð*, *virðing*, *metorð* og *metnaðr* (Sørensen 1993, pp. 188-189). Dette virker alt å være noe man får av andre, heller enn en personlig egenskap man kan oppnå ved egen innsats. Det oversettes ofte med ære, men Sørensen (1993, samme sted) foreslår heller omdømme, aktelse, respekt, anseelse eller prestisje. For egen del vil jeg legge til oppreisning. Det er således vesensforskjellig fra romernes *virtus*. Man kan si at det det er tilstrekkelig, men ikke nødvendig, å ha *virtus* for å få for eksempel *virðing*.

5.5 De andre og vi

Av disse fire mulige innfallsvinklene virker den første umiddelbart nokså søkt. I et samfunn uten politisk bevissthet reflekterer man nettopp ikke over politikk. Like fullt har det vært nevnt i forbindelse med *Rómverja saga*. Jeg kommer tilbake til dette senere. Historieskriving virker umiddelbart mer plausibelt, og røverhistoriene også. Vi forholder oss her til et folk som relativt nylig har fått en latinsk skriftkultur, og begynt å få nærmere kulturell tilknytning til resten av den da kjente verden. Kontakt med andre medførte også at islendingene fikk behov for å definere seg selv (Sverrir Jakobsson 2005, pp. 39-45). Det gjør de også ved å skriftfeste sin egen kultur, blant annet historisk og etterhvert litterært stoff. Med denne prosessen vel i gang kan de så gå videre med interessen for "de andre". Dette blir også diskutert senere. Når det gjelder æresbegrepene som mulig nøkkel til forståelse av en fremmed kultur er jeg litt mer i tvil, og har heller ikke umiddelbart funnet noe som kan henføres til dette.

¹ Lewis & Short *A Latin Dictionary* har følgende hovedoppslag under *virtus*: " **I. gen. plur. virtutum** , *App. Mag. 73; Paul. Nol. Carm. 10, 34*; dat. and abl. **VIRTUTEI**, *Inscr. Corp. Lat. 1, 30 and 34*), f. *vir*, *manliness, manhood*, i. e. the sum of all the corporeal or mental excellences of man, *strength, vigor; bravery, courage; aptness, capacity; worth, excellence, virtue*, etc. .: "[virtus clara aeternaque habetur.](#)" **Sall. C. 1, 4**: "[ni virtus fidesque vostra spectata mihi forent,](#)" **id. ib. 20, 2; id. J. 74, 1.**" Som man ser refereres det til nettopp Sallust.

² "Jeg anser deres liv som jevngodt med døden, fordi ingen av delene er verd å snakke om." (Egen oversettelse) Eller som oversetteren av *Rómverja saga* kunne ha sagt: "*Er líf þeirra ok dauði jafnt ósöguligir.*"

6 *Bellum Catilinae* i *Rómverja saga*

Som nevnt er eldre versjon av *Rómverja saga* kun overlevert i håndskriftet AM 595 a-b 4to. Dette er på paleografisk og ortografisk grunnlag datert til andre fjerdedel av 1300-tallet, muligens lokalisert til Nord-Island (Würth 1998, p. 15). Det består av ni fragmenter, som Konráð Gíslason (1860) har betegnet A til I. Både Würth (1998, p. 24) og Meissner (1910, p. 148) sannsynliggjør at det må ha fantes i alle fall ett eldre forelegg som sto den opprinnelige oversettelsen nærmere, og som har tjent som grunnlag for yngre versjon. På grunn av stilmessige trekk i både oversettelse og overgangstekster er det ikke usannsynlig at det dreier seg om én opphavsmann, som bevisst oversatte og sammenstilte de tre grunnlagsverkene (Würth 1998, p. 25), selv om det kan ha foreligget separate oversettelser som siden ble redigert sammen (Þorbjörg Helgadóttir 1996, p. 214). Datering av den opprinnelige oversettelsen til rundt 1180 (Würth 1998, pp. 35-37) baserer seg på dateringen av *Veraldar saga* (se 3.6). For å forenkle henvisningene til teksten har jeg tillatt meg å slå sammen alle medvirkende i skapelsesprosessen frem til AM 595 a-b 4to til én fiktiv opphavsmann jeg vil kalle eldre forfatter, en syntese av opprinnelig oversetter og senere redaktører og/eller skrivere. Tilsvarende vil jeg referere til AM 595 a-b 4to som eldre versjon. Dette forutsetter for såvidt at verket har en noenlunde lineær overleveringshistorie, det vil si rett nedstigende fra den opprinnelige oversettelsen og uten tilførsel av annet stoff underveis. Det er ingen tydelige indikasjoner på at så ikke er tilfelle.

Yngre versjon er overlevert i flere håndskrifter, hvorav det mest fullstendige er AM 226 fol. Dette kan dateres til 1350-1370, og på grunn av en kjent skriverhånd lokaliseres til klosteret på Helgafell (Würth 1998, p. 16). Av øvrige håndskrifter er det to nokså intakte og diverse fragmenter. AM 225 fol er en avskrift av AM 226 fol fra begynnelsen av 1400-tallet, og inneholder også teksten fra to blader som mangler i denne (Würth 1998, p. 16). Stockh. Perg. 4to nr. 24 fra mellom 1520 og 1560 stemmer overens med AM 226 fol, men er ikke en avskrift av denne (Würth 1998, p. 17-18). For fragmentene henviser jeg til Würth (1998), pp. 18-19. Würth (1998, pp. 16-19) påviser på grunnlag av det nevnte materialet et tidligere forelegg, hvor Stockh Perg. 4to nr. 24 står dette nærmere enn AM 226 fol. Jeg har ikke funne noen videre bidrag til datering av den opprinnelige redaksjon av yngre versjon, utover at det nødvendigvis må være gjort før AM 226 fol ble skrevet. For herværende formål forholder jeg meg imidlertid også her til én fiktiv opphavsmann jeg vil kalle yngre forfatter, og vil referere til AM 226 fol som yngre versjon. Yngre forfatter vil derfor stå for opprinnelig redaktør og videre redaktører og skrivere frem til AM 226 fol. Det samme forbehold

om lineær overleveringshistorie som for AM 595 a-b 4to gjelder også her, selv om det her på grunn av flere overleverte håndskrifter er flere indikasjoner på en mer broket overlevering.

De fragmentene av eldre versjon som vedrører *Bellum Catilinae* er B, C og D (se ellers Tabell 2 for en oversikt over oppbyggingen av *Rómverja saga*). Jeg vil i dette kapittelet ta for meg disse tre fragmentene, og sammenholde dem med Sallusts tekst og tilsvarende deler av yngre versjon etter AM 226 fol. Til bruk under arbeidet har jeg utarbeidet de vedlagte tabeller Tabell 3 (fragment B), Tabell 4 (fragment C) og Tabell 5 (fragment D), med teksten fra de relevante fragmenter av AM 595 a-b 4to parallelt med tilsvarende tekst fra AM 226 fol, og henført til kapittel- og paragrafnummerering fra mitt latinske tekstgrunnlag. Jeg har kopiert teksten både for eldre og yngre versjon direkte fra Konráð Gíslason (1860), og supplert eldre versjon fra Meissner (1910) der hvor sistnevnte har tekst som mangler i førstnevnte. Tekst fra Meissner (1910) står i kursiv. Konráð Gíslason (1860) har markert manglende lesning med et antall nuller svarende til antall manglende bokstaver, eller en bølgelinje hvor større deler av teksten mangler. Siden slik markering ikke har noen betydning for mitt formål har jeg endt med å markere manglende tekst med 000. Manglende kildekritikk og eventuelle trykkfeil i denne tekstbearbeidelsen står for min regning. I det følgende henvises til paragrafer hos Sallust, og dermed i teksttabellene, med fet skrift.

Eldre forfatter viser rimelig god kjennskap til latin, og oversettelsen er flytende, selv om han har et par nokså påfallende feiltolkninger. Han oversetter gjerne paragraf for paragraf, med de omskrivninger som er nødvendige for den enklere setningsbygning som var naturlig i samtidens norrønt (den såkalt folkelige stil).¹ Oversettelsen glir derfor over i parafase, uten at eldre forfatter nødvendigvis har ment å parafasere. Det er ingen tvil om at yngre forfatter har tatt utgangspunkt i eldre forfater. Han benytter i stor grad både ord og hele setninger fra eldre forfatter, og forkorter heller ved å utelate til dels lengre tekstavsnitt. Likevel opprettholder han en indre sammenheng i teksten, slik at den stort sett gir mening - om ikke alltid den mening som kommer til uttrykk hos eldre forfatter, eller for den del Sallust. Hans behandling av eldre forfatters formuleringer er rimeligvis påvirket av den senere sagastilen. En merkverdighet som er rettet i teksten fra yngre versjon både hos Konráð Gíslason (1860) og Meissner (1910), og dermed også i mine tabeller, er at Sallust konsekvent omtales som Sebastius (Meissner 1910, p. 148). Jeg kommer tilbake til dette senere.

¹ "Der allgemeine Charakter der Sprache in der Rómverja-saga ist im ganzen rein und tüchtig, nicht verkünstelt und geziert; weder zeigen sich Zeichen besonderer Altertümlichkeit, noch des Verfalles sprachlicher Kultur." (Meissner 1910, p. 160) "Die Sprache der *Rómverja saga* entspricht der einer Sachprosa in 'volkstümlichen Stil', noch ohne jedes Anzeichen derjenigen Eigenschaften, die später für den 'gelehrten Stil' charakteristisch sind." (Würth 1998, p. 28)

6.1 AM 595 a-b 4to, fragment B

Fragmentet omfatter blad 23 og inneholder overgangstekst (2a og 2b i Tabell 2), og *Bellum Catilinae* (5.1 til 5.7, 14.1 til 16.4). Bladet er intakt. Her kommer vi inn på begynnelsen av *Bellum Catilinae*, ikke Sallusts tekst men det eldre forfatter har valgt som innledning. Norrøn tekst finnes i Tabell 3.

6.1.1 Sallust kapittel 1 til og med 4

Dette er første del av Sallusts *prooemium*.¹ Her forklarer han sitt utgangspunkt som historieskriver, både filosofisk og praktisk, og sine grunner for å skrive om den katilinariske sammensvergelse spesielt. Han er særlig opptatt av *virtus* (se 5.4). Eldre forfatter hopper over disse mer teoretiske kapitlene, som tyder på at han anså dem som mindre relevante. De mangler også hos yngre forfatter.

6.1.2 Sallust kapittel 5

Sallusts *prooemium* fortsetter med en karakterbeskrivelse av Catilina. Den er mildt sagt ikke smigrende, og beskriver en ung mann av god familie og med de beste forutsetninger som på grunn av manglende moralsk styrke har endt opp som et vrengebilde (5.1 til 5.7). I den anledning lar eldre forfatter Sallust føre ordet for å markere overgangen fra den foregående overgangstekst etter *Bellum Iugurthinum* - "*Salustius segir enn ...*". Ellers er dette rent beskrivende fra Sallusts side, og eldre forfatter oversetter lett og greit. Yngre forfatter skjærer ytterligere ned på beskrivelsen og nærmer seg ren oppramsing. Han har også utelatt 5.3 og 5.7. Deretter forklarer Sallust i 5.8 at tidens moralske forfall nok var en medvirkende årsak til Catilinas fordervelse, og begrunner i 5.9 de neste kapitlers ekskurs om romersk morals historie. Eldre forfatter har hoppet over dette, og vi får i stedet et innskudd om Catilinas økonomiske transaksjoner som jeg ikke har funnet underlaget til i *Bellum Catilinae*. Yngre forfatter følger eldre forfatter, med forkortelser.

6.1.3 Sallust kapittel 6 til og med 13

Siste del av Sallusts *prooemium* beskriver Romas ærerike historie og årsakene til den nåtidige fordervelse, nemlig at *virtus* ikke lenger holdes høyt. Igjen hopper eldre forfatter over dette, og følges av yngre forfatter.

¹ Eller *exordium*: "Innledning, det første punkt i den klassiske taledisposisjon. E. har som mål å vinne tilhørerens velvilje og oppmerksomhet." (Eide 2004)

6.1.4 Sallust kapittel 14

Når Sallust nå har tegnet et bilde av bakgrunnen og omgivelsene for den historien han skal fortelle, fortsetter han med å plassere Catilina midt i den, med sine like fordervete tilhengere. Disse tiltrekker han seg på grunn av sin umoral (**14.1** til **14.3**). Særlig ungdommen knytter han til seg ved å hjelpe dem til å oppnå hva de hver for seg begjærer (**14.4** til **14.6**). Nå kommer endelig sagaen i gang, og eldre forfatter oversetter malende **14.1** til **14.3**, noe tilpasset sine egne omgivelser. Yngre forfatter forkorter, særlig **14.3**. Til gjengjeld har han med **14.4** og **14.5**, som mangler i eldre versjon. Det er to mulige forklaringer for dette avviket. Enten har eldre forfatter hoppet over dette, og yngre forfatter har støttet seg på Sallust i tillegg til eldre versjon av *Rómverja saga*, eller så har yngre forfatters forelegg inneholdt også disse setningene, som siden har gått tapt i eldre versjon. Eldre forfatter avslutter med **14.6**, også forkortet av yngre forfatter. Ingen av dem har med **14.7**, et innskudd fra Sallust om sannhetsgehalten i et spesifikt rykte om disse unge mennene.

6.1.5 Sallust kapittel 15

Sallust forteller også at Catilina sto i med all slags kvinner. Han nevner spesielt to - en vestalinne¹, og så Aurelia Orestilla, som han beskriver som en kurtisane "[...] *cuius praeter formam nihil umquam bonus laudavit, [...]*"² (**15.1** til **15.2**). Kvinnfolkhistorier forekommer nær sagt i de fleste sagaer, i noen tilfeller som hovedemne, så vi kan anta at det ble ansett for å være av interesse. Eldre forfatter oversetter i alle fall levende, og til og med yngre forfatter blir veltalende. Hos ham sniker det seg imidlertid enn en misforståelse i **15.2**: Eldre forfatter har korrekt at Catilina hadde en voksen sønn, mens yngre forfatter gjør denne sønnen til Orestillas, noe som gjør meningen diffus. Teksten hos eldre forfatter kan ikke misforstås, og en enkel forklaring på dette er at yngre forfatter eller senere skrivere rett og slett har skrevet (eller lest) *hon* for *hann*. Hvis feilen har oppstått hos yngre forfatter kan han knapt ha hatt *Bellum Catilinae* oppslått på pulten under arbeidet. Sallust trer så inn med en kommentar om at denne historien kan ha vært årsaken til at Catilina ble så desperat at han iverksatte sitt komplott - han var mer enn alminnelig ridd av sitt begjær, noe som ga seg utslag i hans blekhet og blodskutte øyne, og hans ustødige gange (**15.3** til **15.5**). Eldre forfatter gir igjen ordet til Sallust og oversetter greit, men uten å sette beskrivelsen av Catilinas utseende og oppførsel i **15.5** i sin sammenheng. Hos yngre forfatter, som hopper over **15.3** og **15.4**, blir **15.5** stående nokså umotivert.

¹ Vestalinnene var prestinner i Vesta-tempelet, og avga et kyskhetsløfte. Brudd på dette medførte at de ble levende begravet, og den medskyldige pisket til døde. Catilina ble i 73 fvt. anklaget for å ha hatt et forhold til en av dem, Fabia, som var halvsøster av Ciceros kone Terentia. Han ble frikjent, men dette kan ha pådratt ham Ciceros spesielle oppmerksomhet.

² "som ingen bra mann noen gang så noe rosverdig ved, med unntak av hennes utseende". (Egen oversettelse)

6.1.6 Sallust kapittel 16

Sallust forklarer videre hvordan Catilina brukte sine tilhengere til alskens kriminelle aktiviteter som mened og falskneri, ran og mord, og dermed gjorde dem lydige og trofaste mot seg og sørget for at de ikke glemte sine kunster (16.1 til 16.4). Eldre forfatter oversetter med god forståelse, hvor fragmentet slutter midt i en setning. Yngre forfatter mangler dette.

6.2 AM 595 a-b 4to, fragment C

Fragmentet omfatter bladene 24, 25 og 26 og inneholder *Bellum Catilinae* (31.4 til 47.1). Blad 24 er sterkt og ujevnt beskåret i ytterkant, slik at ca. 1/3 mangler. Blad 25 er rett avskåret i ytterkant, men i mye mindre grad. Her kommer vi inn når Cicero avslører sammensvergelsen i sin berømte tale i senatet, se nedenfor. Norrøn tekst finnes i Tabell 4.

6.2.1 Sallust kapittel 17 til og med 30

Disse er gått tapt i eldre versjon, men yngre versjon viser at de for det meste må ha vært med. De beskriver opptakten til sammensvergelsen, og introduserer de fleste av de sammensvorne. Disse blir derfor ikke presentert der hvor de dukker opp i den overleverte teksten. Her fortelles også om et attentat mot Cicero. Dette blir avverget, men vekker mistanken om at det er større ting i gjære og bevirker at man begynner å ta forholdsregler.

6.2.2 Sallust kapittel 31

Første del av fragmentet er i dårlig forfatning, og det første av teksten som kan leses er en referanse til *Lex Plautia*, en romersk lov fra 89 fvt. vedrørende voldsbruk og ordensforstyrrelse (31.4). Her forteller Sallust at Catilina er blitt anklaget etter denne loven av Lucius Paulus. Yngre forfatter har med dette, uten å nevne loven. Sistnevnte refererer også at Catilina så møtte i senatet, hvor vi bare har noen få ord av eldre forfatters oversettelse (31.5). Så blir håndskriftet gradvis bedre. Sallust skriver at Cicero, oppbragt over Catilinas frekkhet ved å møte, holdt en flammende tale, som han siden fikk skrevet ned (31.6).¹ Tross mangelfull overlevering er det tydelig at eldre forfatter har fått med seg dette, mens yngre forfatter bare nevner at Catilina ble spurt om anklagene. Sallust lar Catilina først forsvare seg ydmykt med sin stand og familie, før han beskylder Cicero for å være en innflytter (31.7).² Før han rekker å komme med flere fornærmelser blir han imidlertid overdøvet av

¹ In *Catilinam I*. Denne er bevart, til glede (og sikkert også til plage) for århundrer av studenter av latin og retorikk.

² Det vil si at han ikke skulle ha fulle borgerrettigheter i Roma, og dermed være uskikket for det konsulembete han på denne tiden hadde. Cicero var født i Arpinum, en liten by 10 mil sør for Roma, som lenge hadde hatt fulle rettigheter.

senatorene, som deretter erklærer ham fiende av staten (31.8).¹ Deretter truer han rasende med hevn og blodsutgytelse (31.9). Eldre forfatter oversetter malende, og lar Catilina komme til orde i direkte tale hvor Sallust bruker indirekte. Yngre forfatter bryr seg lite om taler og koker det hele ned til en setning. Han har mer sans for 31.8, hvor han følger eldre forfatter som faktisk utbroderer Sallusts noe tørre fremstilling med å beskrive Catilinas sinnsstemning helt på egen hånd. I 31.9 får Catilina igjen ordet, nå i samsvar med Sallust, både hos eldre og yngre forfatter.

6.2.3 Sallust kapittel 32

Etter den avsluttende kraftsalven forlater Catilina ifølge Sallust senatet, og går hjem for å tenke over sakene. Han ser at med økt vakthold har han liten sjanse for å få satt i verk sine planer i Roma², og kommer til at det er best å få samlet størst mulig hær før senatet får stablet sine legioner på bena. Han forlater derfor Roma og drar til Etruria hvor hans hærfører C. Manlius³ har samlet folk (32.1). Eldre forfatter oversetter igjen malende, mens yngre forfatter nøyer seg med tørre fakta. Andre opprørere, deriblant P. Lentulus⁴ og C. Cethegus⁵, blir igjen i Roma, i tilfelle det likevel skulle la seg gjøre å få has på Cicero og/eller brent byen og for å innvie flere i sammensvergelsen, mens Catilina selv skulle komme tilbake med en stor hær (32.2). Eldre forfatter bruker også her et innslag av direkte tale, mens yngre forfatter fortsatt er knapp. Siste setning i dette kapittelet (32.3) er en innledning til neste kapittel, som gjengir en meddelelse fra før nevnte Manlius til Q. Marcius.⁶ Her gjør eldre forfatter Marcius til konge på grunn av hans tilnavn Rex, mens yngre forfatter enten har visst at det ikke var konger i Roma eller har hatt et annet forelegg. Meldingen omtales hos begge som *bréf*, mens Sallust lar Manlius sende *legatos*, dvs. sendebud. Det går frem av Sallusts ordvalg at meddelelsen ikke siteres ordrett.

6.2.4 Sallust kapittel 33

Dette kapittelet omfatter altså en meddelelse fra Manlius til Marcius, hvor førstnevnte forklarer sine beveggrunner og ber om imøtekommelse av opprørernes krav. Gjeld er i ferd med å knuse store grupper av vanlige borgere, senatet har intet gjort for å håndheve lovene som skulle beskytte dem, og det gjenstår bare én mulighet, nemlig våpenbruk. Både Sallust og begge forfattere gjengir

Han var imidlertid temmelig hårsår på dette, og at han var en *homo novus*, det vil si ikke av gammel romersk adelsslekt, så fornærmelsen har nok truffet mål.

¹ Nærmest en krigserklæring, vanlig prosedyre overfor fiender, både individer, folk og stater.

² Disse planene gikk ut på å drepe Cicero og sette Roma i brann, og slik overta makten i forvirringen som ville følge.

³ Gaius Manlius, tidligere hærfører i diktatoren Sullas hær.

⁴ Publius Cornelius Lentulus Sura, romersk politiker, tidligere konsul (71 fvt.).

⁵ Gaius Cornelius Cethegus, romersk bråkmaker.

⁶ Quintus Marcius Rex, romersk politiker, tidligere konsul (68 fvt.). Slekten hadde før republikken vært kongelig, derav tilnavnet Rex.

brevteksten direkte. Sallust lar Manlius beskrive de lovløse forholdene under nåværende styre i forhold til tidligere, og hevde at de ikke har tatt til våpen for å skade sine landsmenn, men for å forsvare seg mot den urett de har blitt utsatt for (**33.1** til **33.5**). Her er håndskriftet sterkt skadet, men det vi har tyder på at eldre forfatter oversetter saklig, mens yngre forfatter forkorter så sterkt at det virker meningsløst å ta med brevet i det hele tatt.

6.2.5 Sallust kapittel 34

Brevskrivningen (eventuelt sendebudene) fortsetter. Først svarer Marcius, i indirekte tale hos Sallust og direkte tale hos begge forfattere: Hvis de ønsker å be senatet om noe, må de legge ned våpnene og komme til Roma, og de vil sikkert bli hørt (**34.1**). Eldre forfatter holder stadig på misforståelsen av tilnavnet Rex, men oversetter ellers nokså ordrett, mens yngre forfatter igjen er knapp. Så starter Catilina en brevkampanje (og her bruker Sallust *litteras*, brev) mot fremstående personer i Roma, der han sier at han på grunn av sine fienders anklager er på vei til eksil, for at det ikke skal bli krig, selv om disse anklagene er falske (**34.2**). Eldre forfatter oversetter Sallusts tekst med den originale indirekte tale, mens yngre forfatter går over til direkte. Sallust kontrasterer dette brevet med et som ble lest opp i senatet av Q. Catulus¹, som sa han hadde mottatt det i Catilinas navn, og understreker at det følgende er et sitat (**34.3**). Eldre forfatter har en grei oversettelse, mens yngre forfatter ikke tar med at avsender ikke var sikkert fastslått.

6.2.6 Sallust kapittel 35

Brevteksten gjengis direkte, både hos Sallust og de to forfatterne. I dette brevet uttrykker avsenderen (angivelig Catilina) takknemlighet for at Catulus tidligere har støttet ham (**35.1**). I **35.2** skriver Catilina ifølge Sallust at han ikke vil forsvare sin oppførsel, bare forklare den, men ikke fordi han føler noen skyld. Den bebudede forklaring følger i **35.3** og **35.4**. Catilina gir så uttrykk for at han gjerne ville ha skrevet mer, men må avslutte på grunn av trusler om vold (**35.5**). Han ber så til slutt Catulus passe på Orestilla (**35.6**). Det virker som eldre forfatter ikke helt har skjønt teksten i dette kapittelet. Yngre forfatter følger eldre forfatter, med unntak av hans ekstra referanse til Orestilla i **35.1** og sterk forkortelse av **35.3**. Videre misforstår eldre forfatter antakelig også **35.4**, hvor Catilina begynner sitt valg med at han vil forsvare den ære han fortsatt har, med metoder som i den sammenheng er ærefulle men ellers ikke. Håndskriftet er imidlertid mangelfullt. Yngre forfatter utelater dette. I **35.5** er innholdet mer konkret og eldre forfatter tilbake på skinnene, så

¹ Quintus Lutatius Catulus, romersk politiker, tidligere konsul (78 fvt.). Han hadde forsvart Catilina mot anklagene angående forholdet til vestalinnen Fabia, se ovenfor.

også yngre forfatter. Avslutningsvis hopper yngre forfatter over henvisningen av Orestilla til Catulus.

6.2.7 Sallust kapittel 36

Sallust skriver at Catilina ble noen dager hos Gaius Flaminius¹ ved Arretium (antakelig underveis til Manlius i Etruria), hvor han utstyrte lokale opprørere med våpen før han dro videre til Manlius med sine *fasces*² og andre autoritetssymboler (36.1). Eldre forfatter setter dette inn i tradisjonen med å gi våpen som (gjen)gaver, og lar Catilina dra *med pryði ok vegsemð*, således uten å forklare de nevnte symbolene som han muligens ikke har kjent. Yngre forfatter følger eldre, og legger lakonisk til at Manlius tok vel imot ham. Så snart dette ble kjent i Roma, forteller Sallust, ble Catilina og Manlius erklært for fiender av staten i senatet (se 6.2.2), og det ble fastsatt en frist for de andre til å legge ned våpene hvis de ville unngå straff (36.2). Eldre forfatter tar med hele Sallust-teksten, men yngre forfatter igjen forkorter til det mest nødvendige. Senatet vedtok også at de to konsulene skulle dele på ansvaret, Cicero skulle forsvare Roma og C. Antonius³ skulle gå mot Catilina med hæren (36.3). Eldre forfatter oversetter rett frem, mens det ikke nevnes av yngre forfatter. Så har Sallust et innskudd, hvor han gir uttrykk for at etter hans mening har romerriket aldri vært verre ute. Med militær makt over hele (den kjente) verden, og fred og rikdom hjemme, var det egne borgere som arbeidet for å ødelegge både seg selv og staten. For til tross for tilbudet om straff-frihet nevnt over var det ingen som forrådte sammensvergelsen og forlot Catilinas hær; så ille sto det til blant Sallusts landsmenn (36.4 og 36.5). Eldre forfatter markerer dette klart som Sallusts mening, og oversetter greit. Yngre forfatter utelater dette.

6.2.8 Sallust kapittel 37

Sallusts innskudd fortsetter i 37.1 til 37.11. Han klager over folks higen etter forandring for forandringens egen skyld, og manglende evne til å gjennomskue Catilinas underliggende planer (37.1). Faktisk ser det ut til å være almuens vane (37.2) og skyldes misunnelse og hat (37.3). Så langt oversetter eldre forfatter greit. Så synes selv han å mene det blir litt for mye Sallust, og hopper over 37.4 til 37.6, før han fortsetter nokså rett frem med 37.7 til 37.9, hvor Sallust beskriver det forståelige i folks harme. Til slutt kommer Sallust inn på datidens romerske politikk i 37.10 og 37.11, som eldre forfatter igjen utelater. Yngre forfatter utelater hele kapittelet.

¹ Antakelig en tidligere hærfører for diktatoren Sulla (som Manlius).

² Gammelt romersk maktsymbol, senere brukt i flere sammenhenger opp til moderne tid.

³ Gaius Antonius Hybrida, romersk hærfører med noe tvilsomt rykte, onkel til den senere triumvir Marcus Antonius. Skal ha sympatisert med Catilina, men ble overtalt av Cicero til å føre hæren mot ham. Han skal da ha overlatt ledelsen til Marcus Petreius under påskudd av å være indisponert (se nedenfor).

6.2.9 Sallust kapittel 38

Her forklarer Sallust videre at etter at folketribune-embetet¹ ble gjenopprettet under konsulene Cn. Pompeius² og M. Crassus³ var det en del unge menn som ble maktsyke og benyttet dette til å hisse opp folket (**38.1**). Eldre forfatter må her ha misforstått det faste uttrykket for konsulers embetstid, nemlig navn og embete i ablativ - i dette tilfellet *Cn. Pompeio et M. Crasso consulibus* (Pompeius' og Crassus' konsulat). Han gjør nemlig de nevnte konsulere til subjekter i setningen i stedet for Sallusts uspesifiserte unge menn. Det blir således litt forunderlig når Sallust videre i **38.2** beskriver senatorenes tilbakevisning av anklagene, om enn i den hensikt å beholde egen makt og ære - saklig oversatt av eldre forfatter. Han avslutter i **38.3** med en betraktning om at uansett hvilke argumenter begge parter brukte, så kjempet de egentlig for seg selv - og det er ingen tvil om at det er Sallust som taler, hvilket får eldre forfatter til også å bruke første person entall. Yngre forfatter nøyer seg med **38.1** (inklusive misforståelse) og **38.2**.

6.2.10 Sallust kapittel 39

Sallusts innskudd avsluttes med at han forteller hvordan makt og rikdom, etter at Pompeius dro på felttog mot kong Mithridates⁴ i 65 fvt., kom på svært få hender, og at disse så regjerte som de selv syntes (**39.1** og **39.2**), men så snart det så ut til å bli uro kastet de seg inn i det på nytt (**39.3**). Eldre forfatter oversetter rett frem, men utelater **39.3**. Så returnerer Sallust gradvis til Catilina, og kommenterer at hvis han hadde vunnet frem med sine sammensvergelses tidligere⁵, hadde det blitt en fryktelig blodsutgytelse, siden han nok raskt ville vendt seg mot sine medhjelpere (**39.4**). Det skal også ha vært flere som ikke var med i sammensvergelsen, men som gikk over til Catilina så snart fiendtlighetene ble erklært - deriblant sønnen til en senator, som siden ble drept etter ordre fra faren (**39.5**). Dette er konkret stoff som eldre forfatter nok kjenner seg mer hjemme i, og han oversetter greit. Yngre forfatter har derimot blitt lei av hele saken, og nøyer seg med en kort setning om bedriftene til Pompeius - som nok en gang bare var brukt som tidsangivelse i begynnelsen av kapittelet. I **39.6** returnerer Sallust endelig til Roma og sin beretning, og Lentulus, som etter ordre fra Catilina jobber med rekruttering til opprøret. Eldre forfatter oversetter rett frem, og legger til at Lentulus var pretor - noe Sallust ikke nevner i denne sammenhengen, men ved andre anledninger. Yngre forfatter våkner også, men er fortsatt knapp.

¹ *Tribunus plebis*, romersk embete, representanter valgt av *plebs*, det vil si middelklassen, og lenge det eneste embete åpent for denne klassen. På det nærmeste nedlagt under Sulla, og gjeninnført i 70 fvt.

² Gnaeus Pompeius Magnus, romersk hærfører, senere politiker.

³ Marcus Licinius Crassus, romersk hærfører, senere politiker.

⁴ Konge i Pontus, omfattende det nåværende Tyrkia og andre områder rundt Svartehavet.

⁵ Catilina hadde bak seg flere forsøk på å få makten i Roma, både ved å forsøke å bli valgt til konsul og ved en tidligere mindre sammensvergelse.

6.2.11 Sallust kapittel 40

Så begynner det å skje ting i Sallusts beretning. Lentulus sender P. Umbrenus¹ for å ta kontakt med en delegasjon fra allobrogerne² som da var i Roma, for å forsøke å rekruttere dem til sammensvergelsen - både fordi de (som alle gallere) ble ansett som krigerske, og fordi de hadde en høne å plukke med romerne (40.1). Denne Umbrenus hadde vært i Gallia flere ganger, og hadde god greie på hva som foregikk der, så da han traff dem spurte han dem hvordan det gikk (40.2). Da allobrogerne klaget over guvernørene og senatets politikk i provinsene, sa han at han visste en utvei (40.3). Allobrogerne ble svært interesserte (40.4), og Umbrenus tok dem med til huset til D. Brutus³, hvor de traff hans kone Sempronia, men Brutus selv var ikke hjemme (40.5). Umbrenus tilkalte i stedet P. Gabinius⁴, som hadde høyere rang (og dermed større overbevisningskraft), og da denne ankom beskrev de sammensvergelsen, og navnga deltakerne (pluss en del høytstående og utenforstående menn, for å gi komplottet større tyngde), og ba allobrogerne tenke over saken (40.6). Her føler eldre forfatter seg atskillig mer hjemme, og oversetter levende og utfyllende. Derimot er det nå yngre forfatters tur til å misforstå, så han lar Sempronia ta plassen til Gabinius, og forkorter ellers på vanlig måte.

6.2.12 Sallust kapittel 41

Allobrogerne diskuterer saken - på den ene siden sletting av deres gjeld til romerne, krigsglede, og mulig krigsbytte, på den andre siden romernes overlegenhet, fred og sikker vinning (41.1 og 41.2). Hensynet til staten veide mest (41.3), og de overlot hele saken til Q. Fabius⁵ (41.4). Han gikk igjen rett til Cicero, som ba dem late som de ville delta i sammensvergelsen, og dermed skaffe bevis mot de andre deltakerne (41.5). Eldre forfatter oversetter ufortrødent videre. Yngre forfatter utelater 41.1 og 41.3, og forkorter 41.2 til en setning, men følger eldre forfatter i resten.

6.2.13 Sallust kapittel 42

Samtidig var det uro flere steder, forårsaket av Catilinas menn (42.1). De holdt nemlig møter om nettene, flyttet våpen, og var generelt påfallende aktive (42.2) - faktisk så påfallende at Q. Metellus⁶

¹ Publius Umbrenus, ukjent utover referanser i forbindelse med den katilinariske sammensvergelse.

² En keltisk stamme i Gallia, på vestsiden av Alpene.

³ Decimus Iunius Brutus, romersk politiker, tidligere konsul (77 fvt.). Far til den Decimus Iunius Brutus som var med å myrde Caesar i 44 fvt.

⁴ Publius Gabinius Capito, romersk adelsmann.

⁵ Quintus Fabius Sanga, romersk adelsmann. Arvet ansvaret for allobrogernes saker i Roma etter sin far.

⁶ Quintus Caecilius Metellus Celer, romersk politiker, senere konsul (60 fvt.), samlet tropper mot Catilina i Picenum og Gallia, og deltok siden i slaget (se nedenfor).

pågrep flere av dem, det samme gjorde C. Murena¹ i det nære Gallia (**42.3**). Eldre forfatter fortsetter i samme stil, og det samme gjør yngre forfatter.

6.2.14 Sallust kapittel 43

I mellomtiden følger Lentulus og de andre sammensvorne i Roma opp Catilinas planer i byen med en større flokk menn. Når Catilina kom med hæren til Faesulae skulle L. Bestia² holde et møte og anklage Cicero for å ville starte en farlig krig, deretter skulle resten av dem sette i verk forskjellige udåder i Roma den følgende natt (**43.1**). Dette dreide seg for L. Statilius³ og Gabinius' vedkommende om å starte branner 12 steder, slik at det i forvirringen skulle bli lettere for dem å få has på Cicero og andre viktige personer. Cethegus skulle trenge inn i Ciceros hus, mens andre skulle ta seg av utvalgte menn, og sønner skulle drepe sine fedre - før de alle sluttet seg til Catilina og hans hær (**43.2**). Cethegus syntes imidlertid det gikk for tregt og at de dermed kastet bort flere anledninger, og ville angripe senatsbygningen straks med få menn siden de andre var uvillige (**43.3**). Sallust beskriver ham som aggressiv, voldelig og impulsiv (**43.4**). Det merkes selv på Sallusts eller tørre fremstilling at det går for seg, og eldre forfatter følger opp. Yngre forfatter er noe mer tilbakeholden, utelater **43.2** og **43.4** og forkorter **43.3** sterkt.

6.2.15 Sallust kapittel 44

Så går Sallust tilbake til allobrogerne. Gabinius presenterer dem for de øvrige sammensvorne, og de forlanger på Ciceros forslag at Lentulus, Cethegus, Statilius og Cassius⁴ avgir en skriftlig ed som de kan ta med til sine landsmenn (**44.1**). Eldre forfatter snubler litt i starten og hevder at Cicero sender Gabinius til allobrogerne og ber dem forlange denne eden, og yngre forfatter følger dette. Eden blir avgitt uten mistanker, unntatt av Cassius, som sier at han selv er på vei til Gallia og så forlater Roma (**44.2**). Eldre forfatter legger her til i direkte tale at Cassius regner med å være snart tilbake, yngre forfatter forkorter men har samme meningsinnhold. Når allobrogerne skal dra hjem sender Lentulus med dem T. Volturcius⁵, så de kan treffe Catilina på veien (**44.3**). Her får eldre forfatter det til at Lentulus sender med dem to av sine menn uten å angi noen navn. Yngre forfatter har de samme to ikke navngitte menn. Lentulus sender også med Volturcius et brev til Catilina (**44.4**), hvor han oppfordrer ham til å stå fast og skaffe seg all den støtte han kan få, også fra de laveste⁶ (**44.5**). Han sender også en muntlig beskjed, med spørsmål om hvorfor han ikke

¹ Gaius Lucilius Murena, antakelig midlertidig guvernør i Gallia.

² Lucius Calpurnius Bestia, tribunus plebis.

³ Lucius Statilius, romersk adelsmann.

⁴ Lucius Cassius Longinus, romersk politiker.

⁵ Titus Volturcius fra Crotona.

⁶ Det vil si slaver, som Catilina tidligere hadde sendt fra seg.

også rekrutterer slaver, nå som han er dømt av senatet, og oppfordrer ham til å gå med hæren mot Roma ettersom forberedelsene der nå er gjort (**44.6**). Sallust gjengir brevtteksten direkte og den muntlige beskjeden indirekte, mens eldre forfatter bruker direkte tale i begge. Han misforstår også spørsmålet om å rekruttere slaver, kanskje fordi det i hans samtid var utenkelig ikke å bruke den mannskap man hadde. Yngre forfatter utelater **44.4** til **44.6**.

6.2.16 Sallust kapittel 45

Endelig kommer det til kamp. Den natten allobrogerne skulle reise, sendte Cicero L. Valerius¹ og C. Pomptinus² med en tropp til en bro på veien for å arrestere dem (**45.1**). Der la de seg i bakhold (**45.2**), og da allobrogerne og Volturcius kom, overfalt de dem fra begge sider. Allobrogerne er innforstått med Ciceros plan og overgir seg straks (**45.3**). Volturcius kjemper først imot, men når han ser at allobrogerne overgir seg gjør han også det (**45.4**). Eldre forfatter føler seg tydeligvis hjemme i dette stoffet. Han oversetter flytende, men bryr seg ikke med å forklare bakholdet. Yngre forfatter er også med, men som vanlig knappere.

6.2.17 Sallust kapittel 46

Når kampen er over sender de bud til Cicero (**46.1**), som blir både lettet og bekymret - lettet fordi komplottet nå er avverget og Roma reddet, og bekymret fordi det er vanskelig å bestemme hva som skal gjøres når slike fremstående menn blir grepet i en så skrekkelig forbrytelse (**46.2**). Imidlertid kaller han til seg Lentulus, Cethegus, Statilius og Gabinius, og også Caeparius³ som var på vei til Apulia for å reise et slaveopprør (**46.3**). Alle kommer med en gang, unntatt Ceparius, som allerede hadde dratt hjemmefra, og på veien fikk høre at planene var avslørt, og dermed unnslett (**46.4**). Cicero fører selv Lentulus til Concordia-tempelet, og lar de andre følge med vakter (**46.5**). Der sammenkaller han senatorene, og når alle er kommet fører han inn Volturcius og allobrogerne, og ber Valerius hente brevene som han hadde fått av allobrogerne (**46.6**). Eldre forfatter er fortsatt med, mens yngre har mistet litt interessen og forkorter sterkt. Han utelater **46.2** og nøyer seg med å navngi Lentulus i **46.3**, deretter hopper han over **46.4**.

6.2.18 Sallust kapittel 47

Så blir det forhør i senatet, og Volturcius blir spurt hvor han hadde tenkt seg og hvorfor. Her slutter fragmentet midt i **47.1**. Den siste setningen fra eldre forfatter er helt grei. Yngre forfatter går videre derfra.

¹ Lucius Valerius Flaccus, pretor.

² Gaius Pomptinus, pretor.

³ Marcus Caeparius fra Terracina.

6.3 AM 595 a-b 4to, fragment D

Fragmentet omfatter bladene 27, 28 og 29. Blad 28 er noe beskåret i nederkant, men det berører teksten lite. De to andre er intakte. Her finner vi *Bellum Catilinae* (52.29 til 61.4). Den slutter imidlertid på 29v3, hvoretter det kommer en tekst i en annen hånd som siden har fått betegnelsen Upphaf I (4a i Tabell 2). Vi er igjen i senatet, hvor senatorene diskuterer hva de skal gjøre med de anholdte konspiratørene. Caesar har nettopp talt for å la dem beholde livet, men miste både eiendom og frihet, så reiser Cato¹ seg. Begge disse talene er hos Sallust ganske lange (Caesar 51.1 til 51.43, Cato 52.1 til 52.36). Norrøn tekst finnes i Tabell 5.

6.3.1 Sallust kapittel 48 til og med 51

Disse er gått tapt i eldre versjon, men har tydeligvis ligget til grunn for yngre versjon. Nå er sammensvergelsen avslørt, og Sallust beskriver de umiddelbart påfølgende hendelser - stemningen i folket snur, pågrepne velger å bli angivere, og forholdsregler mot direkte angrep fra Catilina blir tatt. Det blir også diskutert hva man skal gjøre med de som ble tatt i forvaring etter forsøket på å verve allobrogerne. I den forbindelse gjengir Sallust to av talene fra senatet - Cesars og Catos.

6.3.2 Sallust kapittel 52

Begynnelsen på fragmentet er nokså langt ute i Catos tale. Diskusjonen har gått høyt, og selv Caesar har anbefalt mildhet. Det gjør imidlertid ikke den strenge Cato, som vi møter midt inne i en oppsummering av diskusjonen så langt, med sterkt ironisk tilsnitt. Hvis man gir seg hen til feighet og smålighet, sier han, kan man ikke vente seg hjelp fra gudene (52.29): A. Manlius² lot drepe sin egen sønn, fordi han i et slag mot gallerne kjempet videre da faren ga ordre om å stanse kampene (52.30 til 52.31). Men dere tviler på hvilken straff dere skal gi disse forræderne - som om de tidligere har gjort seg fortjent til mild behandling (52.32)! For all del, spar Lentulus på grunn av hans rang, hvis han noen gang har spart noe som helst, sin moral, sitt gode navn, guder eller mennesker! Spar Cethegus på grunn av hans unge alder, selv om det er andre gang han går til angrep på fedrelandet (52.33)! Og hva skal jeg si om Gabinus, Statilius og Caeparius, som aldri ville ha lagt slike planer hvis de hadde hatt respekt for noe (52.34)? Til slutt, senatorer, hvis det hadde vært anledning til det ville jeg latt dere lære av deres feil. Men her er vi omgitt av fiender på alle kanter, Catilina og hans hær går etter strupen på oss, andre fiender er allerede innenfor bymurene, intet kan

¹ Marcus Porcius Cato Uticensis, romersk politiker

² Skal egentlig være Titus Manlius Torquatus, diverse verv (ca. 350 til 340 fvt.). Gjeninnførte tidligere tiders disiplin i hæren, og beordret sin egen sønn eksekvert da han ikke fulgte ordre - selv om det hadde resultert i at flere fiender ble drept.

holdes hemmelig for dem lenger, derfor haster det (52.35). Siden staten har blitt utsatt for den største fare på grunn av disse menns sammensvergelse, og de har blitt funnet skyldige ved Volturcius' og allobrogernes vitnemål, og har innrømmet at de har planlagt mord og brann, la dem bli dømt som om de var blitt tatt med blod på hendene, og straffet etter forfedrenes skikk (52.36)! Dette er en flammende tale, og eldre forfatter blir selv veltalende. Yngre forfatter er ikke så imponert. Av den utførlige oversettelsen tar han bare med det som bringer handlingen videre.

6.3.3 Sallust kapittel 53

Cato setter seg ned, og alle bifaller hans tale mens de beskylder hverandre for å ha vært feige, og dømmer så alle etter hans forslag (53.1). Både eldre og yngre forfatter har med dette. Så har Sallust igjen et innskudd i første person hvor han beskriver Caesar og Cato. Han begynner med å fortelle at han hadde hørt så mye om romernes berømmelse at han ble grepet av trang til å forstå hva som kunne ligge til grunn for slike bragder (53.2). Ofte hadde de slåss mot overlegne styrker, og mot mektigere konger, og blitt rammet av en urettferdig skjebne. De ble forbigått av grekerne i kultur og gallerne i krigerære (53.3). Etter å ha tenkt over saken ble jeg overbevist om at deres fremgang skyldtes en håndfull borgeres moralske fasthet (53.4). Men da staten ble forkvaklet av umoral og likegyldighet ble det staten som måtte kompensere for sine embetsmenns udugelighet, og det ble ikke fostret noen store menn (53.5). I min tid har det imidlertid dukket opp to fremragende menn, Cato og Caesar. Jeg vil derfor benytte anledningen til å fortelle litt om deres karakter (53.6). Eldre forfatter følger Sallusts tekst, og yngre forfatter gjør bare små endringer.

6.3.4 Sallust kapittel 54

Sallust forteller at Caesar og Cato var nokså like både av alder og bakgrunn, og likeså i sjelsstyrke og berømmelse (54.1). Caesar var kjent for sin generøsitet og gode gjerninger, Cato for sitt moralske levesett. Den første var mild og empatisk, den andre nøktern og rettferdig (54.2). Caesar hjalp og støttet, Cato var strengt rettferdig - folk som hadde problemer gikk til Caesar, mens Cato sørget for at ondskap fikk sin straff. Den første ble rost for sin vennlige natur, den andre for sin standhaftighet (54.3). Caesar hadde vent seg til å arbeide hardt, og sette seg store mål (54.4). Cato tilstrebet nøkternhet og selvkontroll (54.5). Han prøvde ikke å overgå de rike i rikdom, eller de intrigante i intriger, men konkurrerte med de aktive i gode gjerninger, i moderasjon med de beskjedne, og i integritet med de moralsk høyverdige - han foretrakk å være heller enn å synes moralsk (54.6, se 3.6). Eldre forfatter oversetter saklig, mens yngre forfatter korter det hele ned til to setninger.

6.3.5 Sallust kapittel 55

Etter denne dommen mente Cicero det var maktpåliggende å forhindre videre anslag. Han befalte derfor triumvirene å forberede henrettelsene (55.1). Han fikk satt vakter, og ledet deretter selv Lentulus til retterstedet, mens pretorene gjorde det samme med de andre (55.2). Her har eldre forfatter oppfattet triumvirene som tre hvilke som helst menn, og han har også misforstått den absolutte ablativ *praesidiis dispositis* (etter å ha satt vakter) dithen at Cicero sendte vaktene hjem. Yngre forfatter har ikke med dette. Så følger en nokså detaljert beskrivelse av fangehullet/-retterstedet (55.3 til 53.4), som både eldre og yngre forfatter har med noenlunde hel. Dit ble Lentulus ført, og kvalt av bødlene (55.5). Slik fikk denne adelsmannen av en av Romas mest fornemme slekter, Cornelii, et endelikt passende til hans forbrytelser. Cethegus, Statilius, Gabinius og Caeparius fikk samme skjebne (55.6). Eldre forfatter får det til at Lentulus etter ordre fra Cicero ble hengt av sine medsammensvorne, det samme har yngre forfatter.

6.3.6 Sallust kapittel 56

Mens dette foregikk i Roma slo Catilina sammen sin hær med den hæren Manlius allerede hadde og dannet to legioner av den mannskap de hadde (56.1), deretter fylte han opp kohortene med de som sluttet seg til dem i leiren slik at han fikk to fulle legioner selv om han opprinnelig kun hadde 2000 mann (56.2). Men bare omkring fjerdeparten var skikkelige væpnet, resten hadde bare våpen de tilfeldigvis hadde fått tak i, eller bare spisse stokker (56.3). Eldre forfatter skyter her inn en forklaring om romersk hærstruktur, hvor en *legio* (oversatt som fylking) ifølge ham besto av 6666 mann, og en *cohort* av 500.¹ Yngre forfatter bruker de samme tallene. Og mens eldre forfatter korrekt oppgir at bare en fjerdepart av hæren var skikkelig væpnet, tallfester yngre forfatter disse til 600. Da Antonius nærmet seg med sin hær, dro Catilina med hæren opp i fjellene, snart i retning av Roma og snart i retning Gallia, uten å gi fienden noen sjanse til å gå til kamp, fordi han ventet på forsterkninger når hans medsammensvorne i Roma hadde gjort seg ferdige der (56.4). I mellomtiden avviste han en stor mengde slaver som kom til ham, både fordi han mente sammensvergelsen var sterk nok uten dem og fordi det ikke passet seg å bruke bortrømte slaver til et anliggende for romerske borgere (56.5). Eldre forfatter er meget nøye, mens yngre forfatter forkorter sterkt.

6.3.7 Sallust kapittel 57

Men da nyheten kom om at planene i Roma var avslørt og at Lentulus & co. var henrettet, var det mange av dem som hadde sluttet seg til Catilina i håp om plyndring og revolusjon som deserterte.

¹ Organiseringen av den romerske hær varierte en del gjennom tidene, særlig med hensyn til antall mann i de forskjellige avdelinger. Mot slutten av republikken var en legion delt i 10 cohortes, og besto av 5120 mann.

Catilina ledet resten i retning Pistoria med lange dagsmarsjer, i den hensikt å unnsnippe til Gallia i hemmelighet (57.1). Men Metellus og hans tre legioner var på utkikk i området ved Picene, fordi han tenkte at Catilina ville forsøke nettopp dette (57.2). Og da han fikk det bekreftet av desertører, flyttet han leiren sin til der hvor Catilina måtte komme ned fra fjellene ifølge denne planen (57.3). Antonius var heller ikke langt unna med sin hær, og forfulgte de flyktende parallelt i lavlandet (57.4). Men da Catilina skjønnte at han var fanget mellom fjellene og sine fiender, uten håp om forsterkninger fra Roma, bestemte han seg for å gå til kamp mot Antonius, og samlet troppene og talte til dem (57.5). Eldre forfatter oversetter utførlig, med noen forenklinger, mens yngre forfatter forkorter.

6.3.8 Sallust kapittel 58

Catilina begynner med en innledning om soldatens mot og ære (58.1 til 58.3). Så går han videre til å beskrive problemene Lentulus har bragt over dem med miseren i Roma, og hvordan saken nå står, fiendens hærer blokkerer utveiene både til Roma og til Gallia, og forsynings situasjonen hindrer dem i å bli værende i fjellene (58.4 til 58.6). Uansett hvilken vei de tar må de rydde den med sverd, og han oppfordrer dem til å holde i tankene at de bærer fremtiden i sin høyre hånd (58.7 til 58.8). Hvis de vinner vil fremtiden være lys, hvis de hengir seg til frykt vil ingen hjelpe den mann som ikke har hjulpet seg selv (58.9 til 58.10). I tillegg har ikke motstanderne den samme motivasjon, mens Catilina slåss for liv og frihet slåss de bare for å opprettholde makten til noen få (58.11 til 58.12). Eldre forfatter oversetter inspirert, med unntak av en åpenbar "trykkfeil" i 58.2, og utelater 58.11. Yngre forfatter korter det hele ned til de faktiske forhold. Videre nevner Catilina årsakene til at de har valgt denne utveien, og gjentar at det vil være fåfengt å legge ned de våpnene som nå er det eneste som kan redde dem - den største faren i kamp er frykt (58.13 til 58.17). Her ligger eldre forfatter noe på siden av Sallusts tekst men gir likevel god mening, mens yngre forfatter nøyer seg med en floskel om ettermælet til menn som flykter fra kamp. Catilina avslutter med å uttrykke et sterkt håp om seier med slike menn som han har. På grunn av forholdene på stedet kan ikke fienden omringe dem, men hvis skjebnen er fiendtlig innstilt må de likevel sørge for at motpartens seier blir dyrkjøpt (58.18 til 58.21). Igjen er eldre forfatter nøye, mens yngre forfatter synes det trekker ut og legger til en setning om at Catilina ikke vil trette soldatene med flere ord - det trengs ikke for de djerne og hjelper ikke for de andre. Dette ser ut til å være tatt fra 58.1.

6.3.9 Sallust kapittel 59

Da Catilina hadde talt ferdig, lot han blåse til samling og ledet hæren ned på sletten, og etter å ha sendt vekk alle hestene for at alle skulle slåss på samme plan stilte han opp hæren slik det passet

best til forholdene. Siden sletten var avgrenset av fjell på den ene siden og ulendt terreng på den andre, stilte han åtte *cohortes* fremst og holdt resten samlet i reserve. Helt foran plasserte han de beste soldatene, Manlius fikk kommandoen over høyre fløy, og en mann fra Faesulae over den venstre; selv tok han med sine nærmeste menn plass ved ørnemerket, et hærmerke som ble sagt å ha vært med hæren til Marius¹ i krigen mot kimbrenne² (59.1 til 59.3). Det virker som eldre forfatter er på hjemmebane her og oversetter utførlig, men gir mannen fra Faesula navnet Faesulanus. Yngre forfatter nøyer seg med fakta. Hos motstanderne overlot Antonius, som var plaget av gikt og ikke kunne delta i slaget³, kommandoen til sin nestkommanderende Petreius⁴. Denne plasserte de veteranene som var blitt remobilisert på grunn av uroen fremst, og resten bak dem som reserve. Antonius red rundt blant soldatene og snakket til hver enkelt, oppmuntret dem og minte dem på at fiendens hær besto av dårlig væpnede landveisrøvere. Siden han hadde lang krigserfaring kjente han personlig de fleste av soldatene og deres tidligere bedrifter, og oppildnet dem ved å nevne disse (59.4 til 59.6). Eldre forfatter blander her sammen Antonius og Petreius. Yngre forfatter ser ut til å være mer interessert i denne hæren, og han tar med seg eldre forfatters sammenblanding.

6.3.10 Sallust kapittel 60

Da Petreius var klar, blåste han til angrep og beordret sine soldater å rykke langsomt frem. Det samme gjorde motstanderne. Da de var kommet så nær at de kunne bruke kastevåpen, styrtet de brølende mot hverandre med dragne sverd. De romerske veteranene gikk hardt frem, men fienden vek ikke og det ble hard kamp. Catilina og beveget seg rundt i fremste rekke med sine lette tropper og kjempet der det var nødvendig - han beholdt oversikten og sloss samtidig modig selv, slik en god soldat og hærfører skal (60.1 til 60.4). Eldre forfatter følger opp, yngre forfatter holder seg igjen til tørre fakta. Da Petreius så at Catilina kjempet hardere enn han hadde ventet, ledet han generalens livgarde mot midten av fiendens kamplinje, bragte dem derved i forvirring og drepte fiender på alle kanter. Deretter angrep han resten fra begge sider samtidig (60.5). Eldre forfatter lar seg igjen rive med, og tillegger Catilina deler av denne manøvreren, delvis fulgt av yngre forfatter. Både Manlius og mannen fra Faesulae var blant de første som falt på Catilinas side. Da Catilina så at hæren hans var slått og han sto igjen med få menn, kastet han seg inn i kampen som det sømmet seg en mann av hans stand og falt der (60.6 til 60.7). Dramatikken går ikke tapt hos eldre forfatter, og også yngre forfatter blir ivrig.

¹ Gaius Marius, romersk hærfører og politiker, flere ganger konsul.

² Germansk stamme, som etter flere seire over romerske hæravdelinger invaderte Italia i 102 fvt., fullstendig overvunnet av Marius.

³ Muligens en unnskyldning for å slippe å slåss mot Catilina, som han tidligere hadde vært vennlig innstilt til.

⁴ Marcus Petreius, romersk politiker og hærfører.

6.3.11 Sallust kapittel 61

Da kampen var over kom det tydelig frem hvilket mot og besluttosomhet som hadde preget Catilinas hær, for nesten alle lå døde på den plass de hadde inntatt da kampen begynte. Bare noen av de som livgarden hadde trengt til side lå litt bortenfor, men også disse var bare såret forfra. Catilina selv ble funnet langt foran sine egne i en haug av drepte fiender, utåndende med de samme karakterdrag som hadde preget hans ubetvingelige sjel mens han levde. Og ingen mann av noen betydning ble tatt til fange under kampen eller på flukt, noe som viste at de ikke hadde satt sine egne liv høyere enn fiendenes (**61.1** til **61.6**). Her er det Sallust som taler, og eldre forfatter finner det passende å påpeke dette i avslutningen av historien. Han lar imidlertid Catilina være død når de finner ham. Yngre forfatter lar også Sallust få siste ord, men opplyser at Catilina enda var i live. Her slutter denne delen av teksten i fragmentet. Yngre forfatter har imidlertid med Sallusts videre oppsummering (**61.5** til **61.9**), og legger til en avslutning for egen regning.

7 Forholdet mellom eldre forfatter og Sallust

Selv om AM 595 a-b 4to som nevnt i innledningen til kapittel 6 ikke kan være identisk med den opphavelige eldre versjon, må det likevel være mulig å si noe om forholdet mellom Sallust (representert ved dagens utgaver) og eldre versjon, representert ved det foreliggende håndskrift. Meissner (1910) har en detaljert gjennomgang av forskjellige sider ved oversettelsen, fra ortografi til romerske samfunnsforhold, med utfyllende eksempler fra teksten. Jeg er mest opptatt av hva oversettelsen kan fortelle om (den fiktive) eldre forfatters forhold til innholdet i sin grunntekst, og hans formål med verket, det vil si verkets plass i samtiden. I dette kapittelet vil jeg derfor ta for meg en del punkter jeg finner interessante i så måte, og referere til Meissner (1910) hvor dette er aktuelt. Disse punktene dreier seg stort sett om hvordan historiens personer kommer til orde, som i refererte taler, brev og andre utsagn, inklusive Sallusts egne, men jeg tar også med noen narrative sekvenser for å se på hvordan fortellingen blir behandlet. Under hvert punkt vil jeg kommentere spesifikke forhold angående eldre versjon i forhold til Sallusts tekst, særlig vedrørende uoverensstemmelser av forskjellig art og opprinnelse. Jeg vil fortsatt for enkelhets skyld referere til min fiktive opphavsmann eldre forfatter som nevnt i kapittel 6.

Først vil jeg imidlertid si litt om hvorvidt de overleverte fragmenter kan sies å inneholde eksempler på de fleste sider av eldre forfatters arbeid med *Bellum Catilinae*. Vi har altså hans innledning og muligens hans avslutning. Innledningen i fragment B følger i fortsettelsen av en overgangstekst (se Tabell 2) hvis innhold ikke har noe med *Bellum Catilinae* å gjøre, så vi kan være rimelig sikre på at eldre forfatter mente å begynne der han gjør. Han innleder da også med *Salustius segir enn*, en markering av at han nå går over til noe annet Sallust har uttrykt. Den rett foregående teksten er midlertid ikke hentet fra Sallust (se Tabell 2), så eldre forfatter refererer her tilbake til Sallusts *Bellum Iugurthinum* tidligere i *Rómverja saga*. Avslutningen er mer usikker, da fragment D slutter midt i Sallusts siste kapittel (61). Yngre versjon har med resten av dette kapittelet, pluss en avsluttende bemerkning som ikke finnes hos Sallust. Vi kan da anta at også eldre versjon har inneholdt i alle fall Sallusts fulle tekst. Det er imidlertid så lite som mangler at vi for alle praktiske formål kan si at eldre forfatter er inne i de avsluttende fraser. Av innholdet forøvrig har vi i fragment B beskrivelsen av Catilina og hans menn, som må sies å være grunnleggende for resten av historien. I fragment C har vi først Ciceros avsløring av Catilinas planer i senatet, som gir et bilde av romersk statsliv. Deretter følger Catilinas korrespondanse, og planene for opprør i Roma, samt en politisk utlegning fra Sallust. Så blir det imidlertid litt mer ytre handling, med forsøket på å rekruttere allobrøerne, og til slutt dramatisk med anholdelse av de sammensvorne i Roma.

Fragment D starter med taler i senatet og henrettelse av de skyldige, fortsetter med hærbevegelser og oppstilling til slag, så enda litt mer tale før det braker løs, og til slutt bilder fra slagmarken. Dette viser den store bredden i innholdet eldre forfatter har å hankses med - faktisk er det nesten påfallende at det vi har overlevert har en så stor variasjon i innholdet, selv om historien fra Sallusts side er ganske livlig. I alle fall skulle det gi et godt bilde av utfordringene både for eldre forfatters forståelse av stoffet og hans evne til å tilrettelegge det for et norrønt publikum.

7.1 Talene

En måte å gjøre fremstillinger troverdige er (tilsynelatende) å gjengi aktørenes egne ord. En ting som slår en umiddelbart ved gjennomlesing av eldre versjon av *Rómverja saga* i sin helhet er eldre forfatters forhold til taler. Dette blir også diskutert av Meissner (1910, pp. 162-166). I eldre versjon dreier det seg for *Bellum Catilinae* om (siste del av) Catos tale i senatet angående hva man bør gjøre med de arresterte forbryterne, og Catilinas tale til hæren før det endelige slaget, begge fragment D. Dette er lite i forhold til det totale antall taler i *Rómverja saga* (særlig fra *Pharsalia*), men eldre forfatters omsorg er likevel påtakelig - dette er noe han har hatt et forhold til.

I den romerske retoriske tradisjon var taler svært viktige, og de ble heller ikke mindre interessante i ettertiden. Av Sallusts fragmentarisk overleverte verk *Historiae* (se 3) er det i stor grad taler (og brev) som har overlevd, ved at de er blitt satt inn i andre håndskrifter, for eksempel sammen med taler tatt ut av *Bellum Catilinae* og *Bellum Jugurthinum*. Cicero publiserte selv mange av sine taler - deriblant fire taler mot Catilina. Den første av disse blir faktisk nevnt i *Bellum Catilinae*: "*Tum M. Tullius consul, [...], orationem habuit luculentam atque utilem rei publicae, quam postea scriptam edidit.*"¹ (31.6). Da romersk historiografi begynte å bevege seg bort fra rent annalistiske fremstillinger, ble taler (og brev) både en viktig kilde og et virkemiddel for både å belegge innholdet og gjøre fremstillingen levende. Kirkefedrene overtok så retorikken, og flyttet den inn i den kristne bokkulturen, særlig i brev og prekener. I sagalitteraturen er det såvidt jeg vet ellers lite med taler, med unntak av kong Sverre og hans taler til sine menn (*Sverris saga*), og (den antatte) hans *En tale mot biskopene*. Sistnevnte er et innlegg i den langtrukne norske kirkestriden, antakelig forfattet av en kirkerettslærd på kong Sverres bud rundt 1198. Sannsynligvis var den ment å bli lest opp i forskjellige forsamlinger av embetsmenn, den refererer høyere kirkerett og er retorisk grensende til demagogi. Den virker derfor ikke relevant i denne sammenhengen. *Sverris saga* står

¹ "Da holdt konsul M. Tullius, [...], en slående og for staten meget formålstjenlig tale, som han siden publiserte." (Egen oversettelse)

altså i en særstilling når det gjelder taler, lagt i munnen på både kong Sverre selv og andre fremtredende personer.

Kong Sverres taler underveis i *Sverris saga* er korte og konkrete, men har både humor og snert og kan derfor gi et glimt av taleren selv, mens andre sagaers muntlige henvendelser til flere enn én person nærmest har form av beskjeder. Siden kong Sverre selv var kilde til første del av sagaen om seg selv (og hans samtidige til resten) kan han nok ha pyntet litt på både det ene og det andre i ettertid. Det er også klart at man i en saga skrevet så nært opp til hendelsene den forteller om nødvendigvis i større grad har vitner på hva som ble sagt og hvordan. Det hadde imidlertid ikke vært noe i veien for de senere forfatterne å lage taler ut av utsagn i for eksempel islendingesagaer, som ble skrevet lenge etter at alle vitner var døde, og hvor muntlig overlevering av hendelsene har pusset på all direkte tale. Taler forekommer heller ikke i senere samtidssagaer som *Íslendinga saga*, som til og med er skrevet av en aktiv deltaker i hendelsene.¹ Det kan altså ikke ha vært vanlig (utenom kirken) å tale til forsamlinger, med mulig unntak for saksfremstilling på tingene. Like fullt er det mange referanser til talegaver (*málsnilld*) i personbeskrivelser i flere typer sagaer, så også i *Rómverja saga*, hvor Cato og Caesar ifølge Sallust er likestilte med hensyn til *eloquentia* (54.1). Det har åpenbart vært regnet som beundringsverdig å ha ordet i sin makt, men bruken av det har antakelig ikke omfattet formelle taler. Det kan heller ses som en fortsettelse av den muntlige tradisjonen, og derfor først og fremst gjelde fortelling og diktning.

Hvis vi går ut fra at *Rómverja saga* oppsto rundt 1180 (Würth 1998, pp. 35-37), faller dette innenfor kong Sverres tid. Han var altså angivelig godt i gang med å holde taler, og første del av *Sverris saga* antas å ha blitt skrevet 1185/86 av abbed Karl Jónsson ved klosteret på Þingeyrar på Island. Retorikk var for såvidt i hele middelalderen en del av den grunnleggende utdannelsen, *trivium* (grammatikk, retorikk og dialektikk), men langt fra folkekultur. Kong Sverre hadde selv fått presteopplæring, og oversetteren av *Rómverja saga* har garantert også hatt en utdanning som omfattet retorikk. Drøye 50 år senere skrev en av Snorri Sturlusons brorsønner, Óláfr Hvítaskáld, den såkalte 3. *grammatiske avhandling*, hvor han i tillegg til annet språkstoff også beskriver retoriske virkemidler, og senere kom også den anonyme 4. *grammatiske avhandling* som i sin helhet omhandler dette, så emnet må ha vært kjent også i norrøn sammenheng om enn mest relatert til poesi.

Men hvorfor ble det så maktpåliggende å ta frem dette akkurat her? En grunn kan være at dette var noe av den første verdslige litteraturen som ble oversatt. Annen oversettelseslitteratur på denne

¹ Snorri Sturlusons brorsønn Sturla Þórðarson.

tiden var i det store og hele kirkelig, liturgiske bøker, helgenlegender og prekensamlinger - litteratur med hovedvekt på didaktikk. (Kirkefedrene, som i større grad overtok retorikken, var det foreløpig liten grunn til å oversette, siden de som hadde bruk for å lese dem ville være i stand til å gjøre det på originalspråket.) Oversetteren kjente godt igjen prinsippene fra retorikken han hadde lært (kanskje til og med ved hjelp av Sallust-tekster), men hadde få eksempler på gjengivelse av taler på sitt eget språk (eller andre folkespråk?). Kanskje følte han at han her kom mest i direkte kontakt med tiden han skrev om, og ble litt fascinert av virkemidlene. En annen mulighet er at han ville formidle romersk talekultur. Generelt var det på denne tiden fornyet interesse for antikken i hele Europa, både i administrasjon (romerretten) og litteratur. Sallust hadde for såvidt aldri gått ut av bruk som skolepensum, men der hadde man nok lagt mest vekt på språklige og litterære verdier. Det vi har av de to nevnte talene fra *Bellum Catilinae* er meget omhyggelig oversatt.

7.1.1 *Catos tale (52.29 til 52.36)*

Catos tale gjelder altså de tilfangetagne konspiratørens videre skjebne, og starter hos Sallust i **52.2**, mens fragment D av eldre versjon starter med **52.29**. Av 35 paragrafer mangler vi således opplysninger om 27. De resterende 8 er alle oversatt, og også med henblikk på behandlingen av Catilinas tale (se 7.1.2) er det sannsynlig at størstedelen av talen var med i den opprinnelige oversettelsen. Cato ble i sin samtid fremholdt som eksemplarisk med hensyn til *virtus*. Dette kommer også til uttrykk litt senere i *Bellum Catilinae* hvor han beskrives sammen med Caesar (**53.6** til **54.6**, se 7.3.6). Til tross for alle gode egenskaper sitter man igjen med et inntrykk av at han også ble betraktet som uforsonlig og retthaversk. Talen Sallust legger ham i munnen er et prakteksempel på politisk retorikk - en bitende og sarkastisk tordentale. Dette formidler eldre forfatter med overbevisning, for eksempel i **52.33**, hvor Sallust skriver: "*Verum parcite dignitati Lentuli, si ipse pudicitiae, si famae suae, si dis aut hominibus umquam ullis pepercit.*"¹ I eldre forfatters språkdrakt blir dette: "*Eða vili þér þyrma tign Lentuli? Þyrmið þá ef hann hefer nökkuru þyrmt - grandverinni, frægðinni, guðunum, mönnunum.*" Man kan bent frem få inntrykk av at han fryder seg over denne muligheten til å utprøve retorikkens virkemidler, i dette tilfellet asyndeton², der han i ånden bestiger talerstolen i senatet, og sarkasmen er vel ivaretatt. Han oversetter også Catos kraftuttrykk *mehercule* (*me Hercule*, påkallelse av guden Hercules) til det passende *viti guð*, i motsetning til et tilsvarende uttrykk lenger foran i Sallusts tekst (se 7.2.4). Situasjonen med å diskutere hva man skal gjøre med disse forbryterne må imidlertid ha virket ganske fremmed i et

¹ "For all del, spar Lentulus på grunn av hans stilling, hvis han noensinne selv har spart egen anstendighet og rykte, guder, menn eller noe som helst i det hele tatt." (Egen oversettelse)

² "Forbindelse av sideordnede ord eller setninger uten bruk av konjunksjoner." (Eide 2004)

samfunn hvor det for det første ikke var noen statsmakt man kunne lage sammensvergelses mot, og der for det andre vold og drap i mangel av frivillige forlik og bøter endte som slektsfeider i flere ledd. Hva eldre forfatter har tenkt om det kan vi selvsagt ikke vite, men han har helt klart sett nytten av flammende partsinnlegg i en slik for ham teoretisk situasjon.

7.1.2 *Catilinas tale (58.1 til 58.21)*

Catilinas tale er noe kortere, 21 paragrafer, og eldre forfatter har tatt med alle unntatt **58.11**. Innholdet her turde være mer hjemmekjent. I likhet med kong Sverre taler Catilina til sine menn, i dette tilfellet før det avgjørende slaget. En praktisk forskjell er størrelsen på kong Sverres og Catilinas hær - som uansett begge er større enn de flokker man kunne reise til kamp på Island. Islendinger hadde imidlertid erfaring med å delta i større flokker utenlands, og kan i så måte ha hørt hærførere tale til sine menn. Oppfordringene til å vise mot og styrke før en kamp er imidlertid universelle - ellers hadde man like gjerne kunnet unngå kampen. Argumentasjonen må dog være nokså forskjellig i disse to samfunnene. Romerne hadde en veletablert statsmakt, og kampen står om politikk. I Norge holdt kongene nettopp på å bygge opp en statsmakt, og islendingene hadde for såvidt reist derfra for å komme vekk fra den. Oppfordringer til å slåss av typen "*pro patria, pro libertate, pro vita*"¹, som Sallust lar Catilina komme med i **58.11**, blir derfor nokså irrelevante og er da heller ikke tatt med av eldre forfatter. Dette kan umiddelbart virke noe underlig - islendingene var jo nettopp opptatt av sin uavhengighet. Landnåmsmennene hadde imidlertid ikke vært villige til å bli i Norge og kjempe for den, og hadde siden plassert seg geografisk slik at det heller ikke skulle bli nødvendig i overskuelig fremtid.² Eldre forfatter vektlegger derfor heller heller personlig mot og ære i oversettelsen. Han tar også i bruk hjemlige virkemidler i større grad, og alliterasjon³ florerer. Sallusts chiasme⁴ i "*neque ex ignavo strenuum neque fortem ex timido exercitum oratione imperatoris fieri*"⁵ blir til alliterasjon i "*æigi má tala höfðingja gjöra hraustan her af huglausum mönnum*" (**58.1**). Andre frodige eksempler er "*æigi verja þann vígin né vinirnir er æigi verja vápnin*" (**58.10**), og "*æigi látið þér höndlað til kvala eða sé þér haldnir ok höggvir sem fénaðr*" (**58.21**). Alliterasjon brukes også i romersk retorikk, men har der sterkere konkurranse fra andre retoriske grep. Disse er imidlertid også med her, noe direkte hentet fra Sallust men også noe rett fra

¹ "for fedrelandet, friheten og livet". (Egen oversettelse)

² Typisk nok var det først da de begynte å slåss innbyrdes utover 1200-tallet at den norske kongemakten igjen fikk kontroll over dem.

³ "Gjentakelsesfigur hvor flere (helst betydningsbærende) ord som følger nær på hverandre begynner med samme konsonantlyd." (Eide 2004) Grunnelement i norrøn poesi, men der utvidet til også å gjelde innlyd og utlyd i ord, samt vokaler.

⁴ "Ordstillingsfigur som innebærer at (syntaktisk eller semantisk) motsvarende ledd kommer igjen i omvendt rekkefølge." (Eide 2004)

⁵ "og ikke kan en hærførers tale gjøre likegyldige menn til en dristig hær, eller en modig hær av feige menn". (Egen oversettelse)

læreboken: "*þá eigu þér under yðru handmagni sigrinn ok auðæfin, veginn ok prýðina, frelsið, fóstjörðina*" (58.8). Her finner jeg både hendiadys¹ (*sigrinn ok auðæfin*, og *veginn ok prýðina*), chiasme (*sigrinn-prýðina* og *auðæfin-vegin*), og asyndeton (*prýðina, frelsið, fóstjörðina*). I 58.2 er det hos eldre forfatter noe som må være en lese- eller skrivefeil, nemlig *segja* for *heyra* i "*því at hræzla hugarins bannaði æyrunum að segja það*", antakelig oppstått på et sent trinn i overleveringen ettersom den logiske bristen er så åpenbar. Resultatet som helhet er uansett en virkningsfull gjengivelse av denne talen, hvor Sallust forøvrig fremstiller Catilina i et atskillig bedre lys enn tidligere i *Bellum Catilinae*.

7.1.3 Sammendrag

De to talene som finnes helt eller delvis overlevert i eldre versjon er behandlet med stor omhu av eldre forfatter. Første del av Catos tale er gått tapt i eldre versjon, men de siste åtte paragrafene er alle oversatt med innlevelse. Det er ingen grunn til å tro at første del av talen ikke har fått like samvittighetsfull behandling. Catilinas tale har i alle fall fått samme omsorg, eldre forfatter utelater bare en paragraf av totalt 21, og denne kan anses som nokså irrelevant i islandsk sammenheng. Det er tydelig at han har ansett talene som svært viktige. Det kan være to motivasjoner for å sitere taler (og brev), avhengig av sjanger - å gi en saksfremstilling autoritet, og å gjøre en fortelling mer levende. Sallusts bruk er helt klart av den første typen, ettersom hans (også uttalte) formål er å beskrive og forklare hendelsene i forbindelse med den katilinariske sammensvergelse. Når det gjelder eldre forfatter ser det mer ut til å være det siste.

7.2 Brevene

Brev kommer på linje med taler når det gjelder å få direkte kontakt med menneskene fra *Bellum Catilinae*. På samme måte som med talene bruker Sallust også brev for å gi sin fremstilling autentisitet, og her kan han også påberope seg direkte sitat fra skriftlige kilder. Skriftlige meddelelser til enkeltpersoner var vanlige i Roma på Sallusts tid, og for eksempel Cicero og Plinius den yngre sørget for å utgi i alle fall en del av sin korrespondanse. Senere ble brev et viktig verktøy for å administrere den stadig voksende kristne kirke. I Norden hadde man før den latinske skriftkulturen nådde dit en skriftkultur med runer. Det som har vært bevart av den har først og fremst vært innskrifter på eiendeler og minnesteiner, men med utgravingene på Bryggen i Bergen ble det

¹ "Ett begrep uttrykt gjennom to sideordnede ord, særlig to substantiver i stedet for et substantiv med et adjektiv til." (Eide 2004)

klart at den også har vært brukt til brev i form av trepinner og vokstavler. Runer ser imidlertid ikke ut til å ha blitt tatt i bruk i noen grad på latinskriftens medium pergament.¹ Blant runepinnene fra Bryggen finnes det brev som er datert til tiden rundt 1200, og som viser at brevskriverne også må ha kjent til tidens formelle (offentlige) brevskrivning. Flere steder i sagaene sendes det brev på runepinner, og i *Íslendinga saga* fortelles det at Snorri Sturluson kort før han ble drept fikk et *bréf*: "Var þar á stafkarlalettr, og fengu þeir eigi lesit, en svá þótti þeim sem vörun nökkur myndi á vera."² (*Íslendinga saga*, p. 377) I forbindelse med brevet fra Lentulus til Catilina omtalt nedenfor sier eldre forfatter at det først sto en *kveðjusending*, noe som ikke er nevnt hos Sallust. Eldre forfatter må derfor ha vært kjent med brevskrivning også på norrønt.

Meissner (1910, pp. 167-170) tar for seg bruken av direkte og indirekte tale i *Rómverja saga*. Han finner at oversetteren har en markert tendens til å erstatte indirekte tale med direkte, også i den løpende teksten, mens det motsatte sjelden forekommer. I brev og taler der det sånn sett naturlig å bruke direkte tale, selv om altså Sallust i noen tilfeller ikke gjør det. I de fem brevene vi har overlevert i oversettelsen av *Bellum Catilinae* bruker han indirekte tale i to, hvorav det ene (fra Marcius til Manlius, se 7.2.2) muligens er en muntlig beskjed og det andre muligens ett av flere likelydende brev (fra Catilina til fremstående menn, se 7.2.3). I alle fall medfører bruken av indirekte tale en større avstand til innholdet, og eldre forfatter bibeholder denne avstanden. Det eneste eksempelet på oversettelse fra indirekte til direkte tale når det gjelder brevene er den muntlige meldingen som følger det siste brevet. Eldre forfatter kan like gjerne ha forstått det slik at også dette tilhørte brevet, eller han så ingen hensikt i å skille mellom brev og muntlig beskjed til samme person ved samme anledning. De brevene som er gjengitt i direkte tale hos Sallust er hos eldre forfatter like preget av retorikk som talene, noe som er naturlig når personer kommer til orde selv, og blir referert til som *bréf*.

7.2.1 Fra Manlius til Marcius (33.1 til 33.5)

Ifølge Sallust sender Manlius sendebud (*legatos*), og den overbragte meldingen står i direkte tale. Han gjør det imidlertid klart at innholdet er gjengitt omtrentlig (*huiuscemodi*).³ Manlius forsvarer her at han har grepet til våpen med et verbalt angrep på konsulene og senatorene, som ikke har tatt

¹ Det eneste vi har overlevert skrevet med runer på pergament er *Codex Runicus* (AM 28 8vo), en gjengivelse av Skånske lov med mer fra rundt 1300, og fragmentet SKB A 120, som inneholder en del av en oversettelse av *Mariaklagen*, en utbredt fremstilling av Marias klage ved korset på latin.

² *Stafkarlalettr* antas å ha vært en form for lønruner, altså hemmelig skrift. I lys av de senere hendelsene virker det jo sannsynlig at det virkelig var en advarsel, og man kan spekulere på om historien hadde fått et annet forløp hvis de hadde klart å tyde brevet.

³ "This phrase clearly implies that the letter which follows is not an exact duplicate of an actual letter." (McGushin 1980, p. 104)

fatt i den rådende politiske situasjonen. Eldre forfatter får godt frem desperasjonen i **33.1**, deretter er håndskriftet så skadet at det bare blir bruddstykker frem til den like inntrengende siste del av **33.5**: "*en ella nauðgið þér oss til þess að vér læitim nú til hefndar ok látim svá vart líf*". Hevn i norrøn forstand, som en personlig rettighet/plikt, er for såvidt ikke en del av Catilinas (eller Manlius') anliggende, og når Sallust lar Manlius si "*neve nobis eam necessitudinem imponatis, ut queramus quonam modo maxume ulti sanguinem nostrum pereamus*"¹ mener han heller gjengjeldelse enn direkte hevn. Eldre forfatter har så misforstått Marcius' tilnavn Rex (**32.3**, se 6.2.3) og oversetter det forståelig nok med *konungr* - noe som ville ha forarget Sallust, da han til og med i innledningen til *Bellum Catilinae* har latt sin forakt for konger komme til uttrykk.

7.2.2 *Fra Marcius til Manlius (34.1)*

Sallust sier ikke noe om hvorvidt Marcius' svar er pr. brev eller sendebud. Det er nærliggende å anta at sendebudene returnerer med tilbakemeldingen. Marcius svarer i alle fall som en sann byråkrat - hvis de vil be senatet om noe får de legge ned våpnene og komme til Roma. Sallust bruker indirekte tale, og eldre forfatter ser her ingen grunn til å endre på det. Det ser også ut til å være viktig for ham å fastholde det han antar er Marcius' antatte tittel. Sallust utelater tilnavnet Rex i "*ad haec Q. Marcius respondit*"², eldre forfatter skyter likevel inn en referanse til kongen: "*Þá svaraði konungrinn bréfinu, Quintus Marcius*".

7.2.3 *Fra Catilina til flere ikke navngitte fremstående menn (34.2)*

Her bruker Sallust brev (*litterae*), men da dette er et flertallsord (av *littera*, bokstav) kan vi ikke vite sikkert om det var ett brev til flere mottakere eller flere brev med likt innhold. Omstendighetene taler for det siste, også det faktum at han refererer innholdet i indirekte tale. Dette er en utblåsning fra Catilina, som sier at han nå er så lei av sine fienders falske anklager at han avfinder seg med sitt lodd (*fortuna*) og frivillig drar i eksil for at det skal bli ro. Igjen gjør skader på håndskriftet at teksten er mangelfull, men eldre forfatter ser ut til å følge Sallust både i stil og innhold. Dog nevner han ikke *fortuna* som noen innflytelse, men påberoper seg heller hensynet til sine venner: "*heldr fyrir því að þá sæti í friði vinir hans ok væri kyrr rétt alþýðunnar*", hvor Sallust refererer til staten (*res publica*). Dette uttrykket *alþýðu rétt* er forøvrig eldre forfatters direkte oversettelse av *res publica*, i mangel av et dekkende uttrykk på norrønt, og brukes nokså konsekvent for dette i hele eldre versjon av *Rómverja saga* (Meissner 1910, pp. 196-197, se også 7.4.1). Eldre forfatter konkretiserer også ved å oversette Sallusts generelle *seditio* (strid, splittelse, opprør) til "*styrjöld*

¹ "og at dere ikke legger den nødvendighet på oss at vi må spørre oss selv på hvilken måte vi kan utgyte vårt blod med størst mulig virkning". (Egen oversettelse)

² "Til dette svarte Q. Marcius". (Egen oversettelse)

eða orrostor í borginni". Direkte kamper i Roma er det i *Bellum Catilinae* ikke snakk om utenom opprørernes planlagte brannstiftelse og mord på Cicero og andre fremstående menn. Det kan se ut til at eldre forfatter har, eller velger å ha, en temmelig bokstavelig forståelse av Sallust.

7.2.4 *Fra Catilina til Catulus (35.1 til 35.6)*

Sallust kommenterer at dette brevet står i sterk kontrast til det eller de førnevnte. Catulus hevder altså å ha mottatt det i Catilinas navn, og leser det opp i senatet. Sallust gjengir brevtteksten direkte, og det at stilen avviker en del fra hans sedvanlige tørre stil taler for at han har hatt tilgang til dette brevet (McGushin 1980, p. 107). Tilsynelatende er det skrevet i all hast, og avsenderen avslutter med å si at han ikke kan skrive mer på grunn av den trengte situasjonen han er i. Catilina rettferdiggjør kort og fyndig sin handlemåte, og ber Catulus ta vare på både hans rykte og hans kone Orestilla. Her virker det som eldre forfatter har hatt problemer med innholdet, og det blir ikke bedre av at håndskriftet er skadet så teksten blir usammenhengende. Helhetsinntrykket blir likevel det samme, også her i direkte tale, selv om han trekker inn Orestilla lenge før Sallust, og flytter et misforstått kraftuttrykk (*mediusfidius*) til et sted misforståelsen gir bedre mening. Dette uttrykket er en sammenskriving av *me dius Fidius* - en påberopelse av den guddommelige Fidius, troskapens gud, i Cappelens *Latinsk ordbok* bare oversatt som *ved gud*. Generelt har eldre forfatter erstattet navn på romerske guder med det han mente var tilsvarende norrøne (Meissner 1910, pp 213-214). Her har han tilsynelatende lest *filius* (sønn) for *Fidius*, og så for den da uspesifiserte guddommelige faren brukt Tor. For å få det til å passe i sammenhengen bruker han det så som tiltale til Catulus (*þú guð sonr Þórs*), og later dermed til å tro at han av en eller annen grunn ble betegnet som (gud)sønn av denne guden.¹ I Catos tale bruker Sallust et tilsvarende uttrykk, *mehercule*, som eldre forfatter har kjent (se 7.1.1). Brevet avsluttes hos Sallust med med hilsenen *haveto* (vær tilfreds og glad, lev vel), eldre forfatter bruker det norrøne *ver hæill*.

7.2.5 *Fra Lentulus til Catilina (44.4 til 44.6)*

Lentulus gir Volturcius et brev (*litteras*) og en muntlig beskjed (*verbis*) som han skal ta med til Catilina og samtidig introdusere allobrogerne for ham. Sallust gjengir brevet i direkte tale, og meldingen i indirekte. Brevet er også referert hos Cicero (McGushin 1980, p. 115) i en litt annen ordlyd, men med samme innhold. Det er en oppfordring til å stå på, og samle støtte fra alle - det vil si også rømte slaver, som Catilina tidligere hadde sendt fra seg. Den muntlige meldingen var nettopp først et spørsmål om hvorfor han hadde gjort dette, når han nå var blitt erklært statsfiende

¹ I og for seg ikke uten grunn, da han vel kan ha fått med seg at romerske guder i langt større grad enn de norrøne blandet seg opp i menneskers gjøren og laden, inklusive forplantning.

av senatet. I tillegg var det en beskjed om at alle forberedelser i Roma nå var gjort, og Catilina burde ikke nøle med å komme dit. Eldre forfatter oversetter både skriftlig og muntlig beskjed i direkte tale. Han har ikke fått med seg forholdet mellom slaver og frie menn i Roma. I brevet er referansen til slaver noe skjult som *infimum* (de laveste), som han greit nok oversetter direkte med *hinum minnstum*. I den muntlige meddelelsen tolker han *servitia* (slaver, flertallsord, av *servitium*) som flertall av *servitium* (trelldom), og oversetter det som Catilinas trelldom under senatorene. Ved en senere anledning har han en riktig oversettelse av *servitia* (se 7.4.4).

7.2.6 Sammendrag

Også brevene er viktige for eldre forfatter. For enkelte er håndskriftet så skadet at sammenhengen går tapt, men de overleverte er oversatt med omhu. De er imidlertid så korte at han ikke får helt armslag til samme litterære behandling som for talene. Misforståelsen av Marcius' tilnavn Rex er forståelig, muligens kan den ha oppstått senere enn oversettelsen. Formuleringen i den andre referansen, hvor Sallust overhodet ikke nevner tilnavnet, er litt ubehjelpelig, noe som kan gå tilbake på at det har blitt lagt til underveis.

7.3 Personlige utsagn

Her dreier det seg i all hovedsak om uttrykk for Sallusts personlige mening, men jeg har også tatt med Catilinas utbrudd i senatet når planene hans er avslørt. Sallust åpner *Bellum Catilinae* med en ganske lang innledning, hvor han gjør rede for både sitt ståsted som historieskriver, og den politiske utvikling som lå forut for den katilinariske sammensvergelse. Deretter tar han ordet ved flere anledninger, både med personlige meninger og forklarende innskudd, hvorav begge deler finnes i den overleverte teksten. Eldre forfatter har ikke funnet de innledende betraktninger (1.1 til 4.5 og 5.9 til 13.5) av interesse for sitt formål, hvilket er en ganske sterk indikasjon på at hans hensikt avviker fra Sallusts. Monografien som sjanger er nettopp analytisk heller enn narrativ, og når mye av verkets analytiske stoff utelates skjer det et bevisst eller ubevisst sjangerskifte. Eldre forfatter er nøye med å markere hvor Sallust etter hans mening tar ordet, og i det foreliggende materialet stemmer det godt overens med grunnteksten.

7.3.1 Sallust: *Beskrivelsen av Catilina* (5.1 til 5.8)

Dette er eldre forfatters innledning, og åpner med den klare referansen *Salustius segir enn*. Nå er rett nok den umiddelbart foregående teksten i *Rómverja saga* ikke hentet fra Sallust (se Tabell 2 og 6.1.2), men uansett markerer denne frasen at her begynner noe nytt av Sallust. I det rett foregående

i *Bellum Catilinae*, som eldre forfatter altså har utelatt, forklarer Sallust hvorfor han mener det er viktig å skrive om den katilinariske sammensvergelsen. Derfor mener han det vil passe å si litt om Catilinas karakter før han begynner på historien, og her bruker han første person entall *initium faciam* (jeg begynner). Dette er jo helt i tråd med de senere islendingesagaenes innledende personpresentasjoner (om enn atskillig mer negativt), og eldre forfatter synes det passer å begynne sin historie med denne karakterbeskrivelsen. Han understreker Sallusts nærvær ved å referere til ham to ganger i oversettelsen av **5.1**, men bruker som Sallust indirekte tale. Han utelater **5.8**, men har til gjengjeld et tillegg som ikke finnes i moderne utgaver av Sallust, som blir behandlet nedenfor.

7.3.2 Sallust: Den direkte årsaken til komplottet (15.3 til 15.5)

Sallust tilkjennegir her helt klart sin personlige mening om årsaken til komplottet. Han bruker uttrykket *mihi videtur* (det synes meg, jeg mener). Eldre forfatter innleder da også med *Salustius segir* og går over til direkte tale og første person entall, og skyter inn et ekstra *segir hann* for at ingen skal være i tvil om hvem denne første person i **15.3** er. De to neste paragrafene oversetter han derimot mer løsrevet fra Sallusts mening. Det spiller mindre rolle vedrørende **15.4**, som beskriver hvordan Catilina holder på å gå fra konseptene. Sallust innleder deretter **15.5** med *igitur* (derfor), og sier dermed at de fysiske trekk han beskriver er direkte forårsaket den daværende situasjon, som beskrevet i **15.4**. Eldre forfatter utelater denne henvisningen, og **15.5** blir dermed stående som en noe løsrevet beskrivelse av Catilinas fremtoning. Slike fysiske beskrivelser er vanlige i sagalitteraturen,¹ og en mulighet er at eldre forfatter rett og slett hadde savnet den og derfor ikke var så nøye med sammenhengen. Forøvrig fremstår Sallust ikke fullt så uforsonlig negativ til Catilina som Cicero (som med sine fire publiserte taler i sakens anledning sterkt påvirket ettertidens syn på Catilina).

7.3.3 Catilina: Selvforsvar i senatet (31.7, 31.9 og 32.2)

Catilina møter i senatet, og eldre forfatter gjengir til forskjell fra Sallust hans aggressive selvforsvar og utfall mot Cicero (**31.7**) i direkte tale. Her lar han imidlertid Catilina kalle Cicero for *soðgræifi* (kokk), noe som virker merkelig i forhold til Sallusts *inquilinus civis* (innflytter). Meissner (1910) sier i en kommentar til denne setningen at en mulighet er at han "[...] *das nur hier vorkommende inquilinus (etwa verderbt zu inculinus) mit culinarius in Verbindung brachte.*" (p. 311, henvisning

¹ Som beskrivelsen av Þorkell skinnvefja i *Bárðar saga Snæfellsáss*: "Hann var hár maðr ok mjór ok langt upp klofínn, handsíðr ok liðaljótr ok hafði mjóva fingr ok langa, þunnleitr ok langleitr, lágu hátt kinnarbeinin, tannberr ok tannljótr, úteygr ok munnvíðr, halslangr ok höfuðmikill, herðaltíll ok miðdigr, fetrnir langir ok mjóvir." (*Bárðar saga Snæfellsáss*, p. 302)

84,8). *Inculinus* forekommer ikke på latin, men som lese- og/eller skrivefeil for *inquilinus* er det svært nærliggende. *Culinarius* er avledet av *culina* (kjøkken, bevertning), og brukes adjektivisk om ting som har med dette å gjøre, eller som substantiv med betydningen kjøkkentjener. Slike følelsesladete utbrudd er typiske kandidater for direkte tale. Catilinas påfølgende trusler om blodsutgytelser (31.9) står i direkte tale både hos Sallust og eldre forfatter, og raseriet kommer tydelig frem også på norrønt. Muligens kan slike utbrudd ha forekommet på tingene, og hverken kongesagaene, som man på dette tidspunkt hadde begynt å skrive ned, eller de senere islendingesagaene mangler personlige utfall lagt i munnen på navngitte personer - også i form av *nið*, som etter loven var straffbart. I 32.2 lar eldre forfatter Catilina gå over til direkte tale i siste delen, hvor Sallust stadig bruker indirekte.

7.3.4 Sallust: Et lavmål i Romas historie (36.4 til 39.5)

Også her gir Sallust uttrykk for sin mening, med samme uttrykk som nevnt ovenfor, men nå i fortid - *mihi visum est* (det har syntes meg, jeg har ment). Tidsbruken har dog ingen betydning for oversettelsen, utover kanskje å inspirere eldre forfatter til å innlede i fortid, *Salustius sagði svá*. Neste indikasjon han gir på Sallusts nærvær er at han referer til Roma som *hér* i 36.4. Ellers er det vanskelig å sortere Sallusts personlige mening fra historisk innhold i denne sekvensen, både på latin og norrønt. Sallust har i alle fall ment 36.5 som en fortsettelse av sitt utsagn, ettersom han begynner med *namque* (for). I 37.1 refererer han til Catilinas sammensvergelse, men fortsetter så med en beskrivelse av det moralske forfall og den politiske situasjon som kunne foranledige slike forbrytelser (37.2 til 37.11). Dette er for såvidt en fortsettelse av stoff eldre forfatter utelot i begynnelsen (særlig 6.1 til 13.7). Grunnen til at han tar med deler av det her må være de konkrete referansene til sammensvergelsen. Han hopper derfor over 37.4 til 37.6, som er ganske generelle. Så tar han med 37.7 til 37.9, som heller ikke inneholder noen konkrete referanser men kanskje har talt sterkere til hans egen erfaring. Deretter utelater han 37.10 til 37.11, hvor Sallust trekker inn datidens sterke politiske maktkamp i Roma. Sallust forklarer deretter noe av bakgrunnen for denne maktkampen i 38.1 til 38.4, og her er oversettelsen basert på en misforståelse. I 38.1 bruker Sallust et fast uttrykk for datering ved en konsuls embetstid, nemlig navn og tittel i ablativ (her *Cn. Pompeio et M. Crasso consulibus*, i disses tid som konsul, det vil si 70 fvt.). Eldre forfatter tillegger dem dermed ansvaret for handlingene til noen Sallust bare betegner som unge menn. Nå var hverken Pompeius (født 106 fvt.) eller Crassus (født ca. 115 fvt.) på dette tidspunkt spesielt unge, og skulle siden vise seg ikke å være fremmede for den maktsyke Sallust her beskriver,¹ men

¹ Pompeius, Crassus og Caesar inngikk i 60 fvt. et hemmelig forbund om å dele makten i Roma, det såkalte første triumvirat. Deltakernes innbyrdes maktkamp og gjensidige mistro og sjalusi fikk store konsekvenser for republikken.

det er tvilsomt om det kan ha influert eldre forfatter. Oversettelsen er forøvrig ganske saklig, og **38.2** og **38.3** gir likevel mening. Igjen er Sallust tilstede med *absolvam* (jeg gjør rede for), så også hos eldre forfatter. Den politiske utviklingen fortsetter i **39.1** til **39.3**, hvorav eldre forfatter tar med de to første. Deretter kommer vi tilbake til Catilina i **39.4** og **39.5**. Dette må også høre til Sallusts innskudd, han starter **39.4** med *quod si* (men hvis). Det er imidlertid tydelig at fortellingen deretter gjenopptas (**39.6**), og at eldre forfatter har et enklere forhold til konkret stoff enn politiske og filosofiske utlegninger.

7.3.5 Sallust: Tidligere romersk storhet (53.2 til 53.5)

Sallust innleder her et personlig innskudd med *mihi lubuit* (det behaget meg, jeg ønsket). Eldre forfatter innleder igjen med *Salustius segir svá* og går over til direkte tale i første person entall, og også her skyter han inn *segir hann* for sikkerhets skyld. Igjen forteller Sallust om den ærefulle historien og hvordan moralen har forfalt. Antakelig er det det historiske innholdet som gjør at eldre forfatter tar det med, det omhandler nettopp slike bragder som må ha vært populære i den norrøne muntlige tradisjonen og siden kom til å prege flere sagasjangere.

7.3.6 Sallust: Caesar og Cato (53.6 til 54.6)

Dette er et lengre forklarende innskudd om Caesar og Cato, deres forskjeller og likheter. Begge var markante og markerte personligheter med stor innflytelse i sin samtid - Caesar politisk og Cato moralsk. Sallust trekker dem frem som eksempel på at det fortsatt i hans tid (*memoria mea*) finnes enkelte som viderefører romersk *virtus*. Siden det kommer i direkte fortsettelse av det foregående begynner eldre forfatter med *enn segir Salustius svá*, men ser her ingen grunn til å forklare bruken av første person entall og direkte tale med ytterligere presisjon av hvem som taler. Dette er en ren personbeskrivelse og som sådan kjent fra annen sagalitteratur, og antakelig en arv fra muntlig tradisjon.

7.3.7 Sallust: Antonius (59.6)

Denne korte forklaringen på Antonius' militære karriere og nære forhold til sine menn har eldre forfatter valgt å markere som Sallusts utsagn (*segir Salustius*). Den følger direkte etter noe som kan sies å være Antonius' tale til sine menn (**59.5**). Dette er ikke behandlet som tale av Sallust, som bruker indirekte tale og skriver at Antonius red langs rekkene og snakket til sine veteraner ved

Etter at Crassus døde i 53 fvt., ble forholdet mellom Caesar og Pompeius ytterligere forverret, noe som kulminerte i Caesars marsj mot Roma i 49 fvt. og den påfølgende borgerkrig mellom de to. Pompeius tapte ved Pharsalus i 48 fvt. og flyktet til Egypt, hvor han umiddelbart ble myrdet. Den nå eneveldige Caesar ble så myrdet utenfor senatet i 44 fvt., og hans arving Octavian ble utropt til keiser under navnet Augustus i 27 fvt., etter ytterligere mange år med maktkamper. Dette ble slutten på Sallusts ærerike romerske republikk.

navn. Eldre forfatter bruker imidlertid direkte tale for siste del, noe han gjør i flere tilsvarende tilfeller (for eksempel i **43.3** og **44.2**). Det er ingen spesiell grunn til at han skulle oppfatte Sallusts forklaring på hvor godt Antonius kjente sine menn som et personlig innskudd.

7.3.8 *Sallust: Refleksjoner etter slaget (61.1 til 61.9)*

Sallust oppsummerer her situasjonen etter slaget, og begynner med å beskrive slagmarken. Han henvender seg direkte til leseren ved å bruke *cerneres* (du kunne se). Eldre forfatter innleder med *Salustius segir svá* og bruker som Sallust indirekte tale. Paragrafene **61.5** til **61.9** mangler i håndskriftet. Paragraf **61.4** slutter i linje 3, direkte fulgt av en overgangstekst i en annen hånd, således mangler **61.5** til **61.9**. Eldre forfatters oversettelse er nøktern, og han later til å kjenne seg igjen i de egenskaper i kamp som Sallust beskriver.

7.3.9 *Sammendrag*

Eldre forfatter støtter seg gjerne på Sallust når denne ikke blir for filosofisk, og er nøye med å markere det han mener er hans personlige innskudd. Det er ikke alltid like klart hos Sallust, men eldre forfatter har dekning for de fleste av sine tilleggelses. Også her er oversettelsen flytende, med unntak av enkelte misforståelser. I dette materialet hopper han også over enkelte paragrafer, men har til gjengjeld et innskudd som blir behandlet nedenfor.

7.4 **Narrative sekvenser**

Jeg har også plukket ut noen narrative sekvenser for å se hvordan denne typen stoff blir behandlet. To av dem gjelder allobrogerne, Lentulus' forsøk på å rekruttere dem (ved hjelp av Umbrenus) og hva det avstedkom. Førstnevnte handler mest om overlegninger, sistnevnte har mer ytre handling. Avsnittet om henrettelsene i Roma omfatter en beskrivelse av fengselet, senere kalt Carcere Mamertino.¹ Omtalen av hærforflytningene forut for slaget viser strategiske beslutninger fra begge sider, som går over i kampforberedelsene. Til slutt tar jeg med beskrivelsen av selve slaget, med særlig Catilinas kampinnsats. Dette skulle få frem variasjonen i det narrative stoffet i verket, og få frem mulige forskjeller i behandlingen fra eldre forfatters side.

¹ I dag i bruk som kirker - en på øvre og en på nedre nivå. Ifølge legenden skal St. Peter ha blitt holdt fanget her før han led martyrdøden.

7.4.1 *Allobrogerne kommer (39.6 til 41.5)*

Her kommer allobrogerne inn i historien, og politikk og moral trer i bakgrunnen for beskrivelse av konkrete hendelser. Det passer tydeligvis bra for eldre forfatters formål, han tar med det meste men forenkler de omkringliggende forholdene en del. Han tillegger Umbrenus de overlegninger Lentulus ifølge Sallust har gjort seg om hvorfor allobrogerne burde være modne for å delta i sammensvergelsen. Han er også litt vag angående grunnen til allobrogernes ærend i Roma, de er sendemenn for å "*sættaz við öldunga því at þeir höfðu ræiði lagt á þá*" (40.1). Antakelig har han ikke kjent til forholdene angående romerske provinser, som i stor grad ble overlatt til embetsmenn på vei opp og frem og derfor med stort behov for finansiering av den videre karrieren. Sallust sier heller ikke så mye mer enn at allobrogerne var "*publice privatimque aere alieno oppressos*"¹, et i samtiden velkjent problem for provinser. Eldre forfatter lar også Umbrenus treffe allobrogerne *á torgi nökkuru*, hos Sallust *in foro*, på Forum (40.2). Det var flere *fora* i Roma, men når *forum* står slik uten tilleggsbetegnelse menes Forum Romanum, den sentrale plassen for romersk administrasjon og for den del sivilisasjon, både fysisk og symbolsk. Senere klager allobrogerne over *avaritia magistratuum* (embetsmennenes, det vil si stattholdernes, grådighet), som eldre forfatter tillegger *öldungar* (40.3). Han bruker vanligvis *öldungar* som betegnelse på både senatet og senatorene (Meissner 1910, pp. 205-206), mens *magistratus* som oftest blir oversatt med *meistaradómur* (Meissner 1910, pp. 200-201). Også i 40.4 omtaler han senatet som grådige, så det må være slik han har forstått Sallust - som her bare referer generelt til allobrogernes gjeld. Begrepet gjeld virker forøvrig fremmed for ham,² i 41.2 oversetter han *aes alienum* (fast uttrykk for gjeld, egentlig annen manns formue) med "*féón af annarra æign*". Dette er et av allobrogernes argumenter for å slutte seg til sammensvergelsen. Hat eller fiendskap mot eller på grunn av annen manns eiendom er forsåvidt en kjent grunn til å gå til krig, og eldre forfatter har forsåvidt oversatt *aes alienum* ordrett, men har ikke forstått begrepet og det kan se ut til at han sper på med *féón* for å få mening i teksten. Samme sted oversetter han motargumentet *maiores opes* (større ressurser, i dette tilfellet motstandernes overmakt) med *féfang*. *Opes* kan forsåvidt bety rikdom, men igjen blir oversettelsen litt søkt. I alle tilfelle blir argumentene forenklet i forhold til Sallusts tekst. Umbrenus tar så allobrogerne med til Brutus' hus og forsøker å verve dem med hjelp av både Sempronia og Gabinius (mens Brutus ikke var hjemme). Mens allobrogerne etterpå diskuterer hva de skal gjøre, griper tilfellet inn: "*þá mátti hamingja alþýðu hagsins mæira*" (41.3). Oversettelsen er forsåvidt

¹ "tyngt av privat og offentlig gjeld". (Egen oversettelse)

² Forsåvidt kan man se på avtalte bøter i norrøn rett som gjeld inntil de ble betalt, men eldre forfatter har tydeligvis ikke gjort den sammenligningen. Såvidt jeg har kunnet se var renteinndrivning ikke vanlig i tidlig norrøn middelalder, enten ble bøkene betalt innen avtalt tid eller så sto fornærmede nokså fritt til å inndrive dem - og da reverterte kravet gjerne til hevn.

meningsfull, men blir litt umotivert når statsmakten i det foregående tilsynelatende ikke har vært part i saken. Dette er også et av de sjeldnere tilfellene hvor eldre forfatter bruker *alpyðu hagr* for *res publica* (Meissner 1910, pp. 196-197, se også 7.2.3). Deretter går allobrogerne til Fabius, som igjen underretter Cicero (41.4). Cicero bestemmer seg for å bruke allobrogerne for å avsløre de sammensvorne, og Sallust bruker indirekte tale om hans plan (41.5). Det samme gjør eldre forfatter, og oversetter saklig. Som en sidebemerkning reagerer man umiddelbart litt på at eldre forfatter i 40.2 kaller allobrogerne *norðmenn*, men det er logisk nok siden han i 40.1 sier de holdt til *norðan um fjall*.

7.4.2 Allobrogerne drar (44.1 til 45.4)

Allobrogerne forlanger (skriftlige) eder fra lederne for sammensvergelsen å ta med hjem. Eldre forfatter har ikke helt klart for seg på hvilken side Gabinius hører til, og lar Cicero sende ham til allobrogerne med beskjed om hva de skal gjøre, mens Sallust skriver i 44.1: "*Sed Allobroges ex praecepto Ciceronis per Gabinium ceteros conveniunt.*"¹ Språkmessig er dette forståelig, han lar *per Gabinium* (ved hjelp av Gabinius) stå til Ciceros råd i stedet for møtet, men det blir logisk feil i konteksten da Gabinius allerede er plassert på de sammensvornes side. Ellers utbroderer eldre forfatter denne edsavgivelsen noe i forhold til Sallust, kanskje fordi edsavgivelse var en kjent prosedyre i norrøn rett. Cassius unnlater imidlertid å avgi den eden allobrogerne forlanger, fordi han likevel er på vei til deres land og underforstått kan bekrefte planene direkte når han kommer dit (44.2). Eldre forfatter har misforstått dette, og lar ham si i direkte tale at han straks vil komme tilbake fra et uspesifisert ærend ut av byen. Sallust bruker indirekte tale. I 44.3 unnlater eldre forfatter å introdusere Volturcius, som skal følge allobrogerne til Catilina, og oppgir bare at Lentulus sendte med dem to av sine menn - sannsynligvis på grunn av Sallusts formulering *T. Volturcium quendam Crotoniensem* (en viss Volturcius fra Crotona, hvor stedsnavnet er blitt oppfattet som et personnavn). Brevet i 44.4 til 44.6 er omtalt ovenfor (se 7.2.5). Allobrogerne rapporterer igjen til Cicero, som sender tropper for tilsynelatende å arrestere allobrogerne når de forlater Roma (45.1 til 45.4). Eldre forfatter erstatter en del detaljer i de militære forberedelser på stedet med et lakonisk "*Peir gjöra nú svá*", men er nøye med å beskrive de faktiske hendelsene angående kamp og overgivelse.

7.4.3 Henrettelsene (55.1 til 55.6)

I 55.1 skyter Sallust inn *ut dixi* (som jeg sa) for å komme tilbake til handlingen etter sitt innskudd om Caesar og Cato (se 7.3.6), dette er kun en overgangsfrase og jeg har derfor valgt ikke å

¹ "Allobrogerne lot på Ciceros råd Gabinius sette dem i forbindelse med de andre." (Egen oversettelse)

behandle det under personlige utsagn ovenfor. Eldre forfatter utelater da også dette. Imidlertid kjenner han ikke tittelen *triumvir*¹, og oversetter det uspesifisert som tre menn. Deretter oversetter han den absolutte ablativ *praesidiis dispositis* (etter å ha satt vakter) i **55.2** i helt motsatt retning: "*Pá gaf hann lof varðhaldsmönnum að fara hvert er þeir vildi*". Så beskriver Sallust fengselet, henvendt til leseren ved bruk av 2. person entall (**55.3**). Den delen hvor henrettelser foregikk ble kalt Tullianum, og for å komme dit måtte en litt ulogisk gå opp til venstre for så å ende opp tolv fot under jorden. Eldre forfatter oversetter nøyaktig, og legger til at grunnen til den forferdelige stanken der var mannelik (**55.4**). Så lar han for godt mål de medsammensvorne selv henge Lentulus der, i stedet for Sallusts *vindices* (bødler), i dette tilfellet antakelig triumvirene selv (**55.5**).

7.4.4 Hærflytninger (56.1 til 57.4)

Eldre forfatter oversetter Sallusts beskrivelse av Catilinas hær meget nøye, og legger inn forklaringer på organiseringen av en romersk hær. Meissner (1910) har en grundig gjennomgang av behandlingen av romersk og norrønt militærvesen i eldre versjon av *Rómverja saga* (pp. 185-195). Catilinas unnvikelsestaktikk **56.4** til **57.1** er også godt beskrevet i henhold til Sallust, men unntak av uttrykket *prope diem* (med det første), som han tolker som en avtalt dag. I motsetning til tidligere klarer han her å oversette *servitia* (slaver) riktig (se 7.2.5). I **57.1** har Sallust en henvisning til tidligere nevnte personer i første person entall, *quos supra memoravi* (som nevnt ovenfor), som jeg også ser som en overgangsfrase og derfor ikke har tatt med under behadlingen av Sallusts personlige utsagn ovenfor. Eldre forfatter har også utelatt den. Metellus' taktikk (**57.2** til **57.3**) beskriver han også nøye, men virker litt usikker når det gjelder Antonius (**57.4**). Denne paragrafen hos Sallust er forsåvidt omstridt (McGushin 1980, p. 135), men inneholder ikke noe som kan forklare eldre forfatters referanse til hverken *herbúðir* i lavlandet eller flyktninger, selv om det går klart frem at Antonius holder seg i lavlandet med hæren. Innledningen til Catilinas tale (se 7.1.2) er også godt oversatt.

7.4.5 Kampforberedelser (59.1 til 59.5)

Her får vi først Catilinas og siden Antonius' forberedelser til slag. Igjen oversetter eldre forfatter med stor omhu hvordan Catilina stiller opp hæren under hensyn til både sted og tilgjengelig mannskap, og velger de beste krigerne til å stå i første rekke. Han oppfatter igjen et stedsnavn som personnavn (se 7.4.2) i *Faesulanum quendam* (en mann fra Faesulae). Når det gjelder Antonius' forberedelser er han like omhyggelig, selv om han ikke får med seg at de *fornum rómverskum*

¹ Medlem av tremanns administrative kommisjoner oppnevnt i en del forbindelser, blant annet overoppsyn med fengsler og henrettelser.

riddörum som blir satt i første linje er veteraner mobilisert for formålet¹, og dermed meget erfarne soldater. Dette var Antonius' egne soldater fra tidligere kampanjer, og det er derfor han "*nefner sér hvern á nafn*" mens han inspiserer fronten. Han blander også sammen Antonius og Petreius. Sallust bruker pronomenene *ille* (han, i betydningen sistnevnte) og *ipse* (han, i betydningen han selv), så det er Petreius som stiller opp hæren og Antonius som inspiserer den.

7.4.6 Slaget (60.1 til 60.7)

Her blir det spennende, og eldre forfatter blir revet med. Veteranene er stadig *hinir fornu riddarar* (60.3), og Antonius får igjen æren for Petreius' forberedelser. Catilina blir her beskrevet langt mer positivt enn tidligere hos Sallust, og eldre forfatter har ingen problemer med det: "*Pá fekk hann það orð allt saman að hann gjörði bæði drengilig verk snarps riddara ok svá góðs herstjóra.*" (60.4) Faktisk blir han så revet med at han utbroderer Catilinas svar på Petreius' angrep med *cohortem praetoriam* (generalens livgarde, elitesoldater) 60.5 på egen hånd, dog uten å forstå hvilken hæravdeling det er snakk om. "*Er nimmt an, dass die cohors nur aus praetores, aus vornehmen Männern, bestanden habe.*" (Meissner 1910, p. 190) - "*þar voru ekki nema græifatignir*". Deretter holder han seg til Sallust.

7.4.7 Sammendrag

Eldre forfatter behandler dette stoffet narrativt, og forteller ikke bare om ytre hendelser, men også om de handlendes tanker og beveggrunner, og deres omgivelser. Det er noen innholdsmessige misforståelser, men det har liten betydning for fortellingen. Imidlertid har han også her misforstått en absolutt ablativ, og meningen blir den stikk motsatte av Sallusts. Det har ingen betydning for handlingen,

7.5 Avvik

Som siste punkt tar jeg med avvik mellom Sallust og eldre forfatter, altså hvor det for eldre versjon enten opptrer tekst som ikke finnes hos Sallust, eller tekst fra Sallust er utelatt. Av tillegg dreier det seg kun om ett sted i det overleverte materialet, mens eldre forfatter i stor grad har utelatt Sallusts filosofiske og moralske utlegninger i det hele.

¹ Romerske hærer ble opprettet og nedlagt etter behov, og soldater fra en nedlagt hær kunne innkalles i krisetider.

7.5.1 Tillegg

Eldre forfatter har et innskudd om Catilinas finanser etter **5.9** som jeg ikke finner hos Sallust. Han forklarer der hvordan Catilina har sløst vekk sin egen formue (kan refereres til **5.4**, se 6.1.2) og de store lån han på grunn av sin stilling har kunnet ta opp. Pengebehovet er imidlertid ikke blitt mindre, og han må derfor få fortgang i planene sine; i tillegg må han få satt dem ut i livet før de blir oppdaget og han selv lyst fredløs. Siden eldre forfatter har brukt diverse annet materiale i utarbeidelsen av de sammenbindende tekstene i *Rómverja saga* (se Tabell 2), kan det være naturlig å prøve å henføre dette til noen av disse kildene. Ifølge Þorbjörg Helgadóttir (1996) er det mange slike innskudd i *Pharsalia*-delen, som hun sammen med overgangstekstene henfører til forskjellige *scholia*. Innholdet kunne imidlertid godt stammet fra Sallust, men jeg har altså ikke vært i stand til å finne noe som ligner ved en rask sjekk av tekst som ikke er bevart i AM 595 a-b 4to.

7.5.2 Utelatelser

Det vil føre for langt å gå i detalj angående de stedene hvor eldre forfatter har utelatt tekst av Sallust, men kan være hensiktsmessig å nevne dem. Det gjelder **1.1** til **4.5** (se 6.1.1), **5.8** til **5.9** (se 6.1.2), **6.1** til **13.5** (se 6.1.3), **14.4** til **14.5** (se 6.1.4), **14.7** (se 6.1.4), **37.4** til **37.6** (se 6.2.8), **37.10** til **37.11** (se 6.2.8), **39.3** (6.2.10), **54.4** (se 6.3.4), (**58.11** (se 7.1.2) og **61.5** til **61.9** (se 6.3.11). Stort sett dreier det seg om tekst av markert filosofisk og/eller politisk tilsnitt.

7.5.3 Sammendrag

Eldre forfatter forholder seg ganske strengt til Sallusts fremdrift, og med unntak av innledningen er det ikke mye han har utelatt.

8 Forholdet mellom yngre forfatter og eldre forfatter

Som nevnt i innledningen til kapittel 6 kan heller ikke AM 226 fol være identisk med den opphavelige yngre versjon av *Rómverja saga*. Jeg har likevel valgt å bruke dette håndskriftet som referanse for yngre versjon i sammenligningen med eldre versjon, og vil i dette kapittelet se på min før nevnte fiktive opphavsmann yngre forfatters behandling av det stoffet jeg trakk frem for eldre forfatters vedkommende i kapittel 7. Igjen er jeg mest opptatt av forfatterens forhold til innholdet og hans formål med verket, og vil behandle teksten på samme måte som for eldre forfatter. Det vil dog bli noe knappere, da det her åpenbart må dreie seg om en mindre omarbeidelse av en foreliggende utgave av eldre forfatters tekst. Yngre forfatter siterer nemlig i meget stor grad eldre forfatter mer eller mindre direkte, for så å utelate hele setninger. Der hvor denne teknikken ellers ville gjøre teksten altfor usammenhengende skriver han om, men beholder gjerne eldre forfatters ordvalg. For at det skal være lettere å sammenholde eldre og yngre forfatter har jeg beholdt inndelingen fra forrige kapittel, selv om det noen steder ikke er helt relevant.

8.1 Talene

Yngre forfatter er helt klart ikke interessert i taler, og forkorter og skriver om. Av Caesars tale (51.1 til 51.43, ikke bevart i eldre versjon) tar han eksempelvis med 51.1, 51.3 og 51.43, resten er et kort referat av den mellomliggende teksten. På denne måten forsvinner Caesars resonnement og dermed hele poenget med å referere talen som sådan, og Caesar blir stående som en mann uten klare meninger - noe Sallusts gjengivelse av talen forsåvidt også antyder. Både i samtiden og senere er det blitt antydnet at Caesar hadde vært positivt innstilt til Catilina, i alle fall var han på dette tidspunkt i ferd med å bygge opp sin senere makt og kan ha vært tilbakeholden med å tone flagg av den grunn.¹ På grunn av eldre forfatters behandling av taler generelt, er det all grunn til å tro at også Caesars tale opprinnelig ble omhyggelig oversatt, så dette må være uttrykk for yngre forfatters redigering - og dermed hans formål. Hans behandling av den rett påfølgende Catos tale er helt tilsvarende, og Catilinas tale blir hos yngre forfatter til et enkelt formular. Han låner også atskillig mindre av ordlyden fra eldre forfatter i talene enn ellers. Der Sallust og eldre forfatter lar talerne tre frem som personer, skriver yngre forfatter et saksreferat. Imidlertid beholder han direkte tale.

¹ Sallust er generelt nokså nøytralt innstilt til Caesar i *Bellum Catilinae*, mens Lucan i *Pharsalia* er sterkt kritisk.

8.1.1 *Catos tale (52.2 til 52.36)*

Catos tale får av yngre forfatter samme behandling som Caesars. Av det vi mangler av talen i eldre versjon (52.2 til 52.28) tar han med 52.2, 52.11, 52.13, 52.24 og 52.26. Av eldre forfatters nesten begeistrede oversettelse (52.29 til 52.36) tar han med 52.33, 52.35 og 52.36, i sterkt forkortet og omskrevet utgave. På denne måten blir også Catos argumentasjon redusert til en rent praktisk oppfordring, og hans moralske indignasjon mister sin underbygging. Inntrykket av Cato blir dermed flatt, selv om yngre forfatter faktisk unner seg litt retoriske virkemidler i form av alliterasjon helt i avslutningen av talen, "*sem oss hafa búit bana enn borginni bruna*".

8.1.2 *Catilinas tale (58.1 til 58.21)*

Når det gjelder Catilinas tale blir den av yngre forfatter redusert til en enkel oppfordring til kamp. Han tar med 58.1, 58.7, 58.12, 58.16 og 58.21, det vil si knapt en femtedel av paragrafene. Disse er i det minste ikke ytterligere forkortet, selv om han låner lite av eldre forfatters ordlyd og dermed mister hans frodige alliterasjoner. Det meste av Catilinas situasjonsbeskrivelse er kuttet, såsom slagstedets beskaffenhet og dermed betydning for kampen, motstandernes styrke, fadesen med Lentulus i Roma, og hele årsaken til at det i det hele tatt må kjempes. Det som står igjen er en skjematisk kamptale, ikke ulikt for eksempel kong Sverre før slaget ved Fimreite (*Sverris saga*, p. 164-165).

8.1.3 *Sammendrag*

Yngre forfatter utelater det meste av disse to talene (og av andre taler som ikke er bevart i eldre versjon). Av Catos tale finnes tre av de åtte paragrafene fra fragment D, to av dem sterkt forkortet. Av Catilinas tale finnes fem av 21, noe omskrevet. Det vil si at talene er sterkt reduserte i yngre versjon - de har ikke hatt noen funksjon for yngre forfatter.

8.2 **Brevene**

Brevene har fått noe bedre behandling enn talene hos yngre forfatter. Både tar han med mer, og han støtter seg sterkere på eldre forfatters ordlyd. En grunn er nok at brevene er atskillig kortere enn talene og derfor ikke kan forkortes like mye uten å bli helt meningsløse, men han kunne jo ha utelatt dem i sin helhet hvis han ikke mente de hadde noen verdi i teksten.

8.2.1 *Fra Manlius til Marcius (33.1 til 33.5)*

Hvor eldre forfatter setter Manlius' innstendige oppmodning inn i sin egen samtid med henvisning til hevn i stedet for politikk, reduserer yngre forfatter den til en kort beskjed. Den innledende hilsen og forklaring er en tilnærmet avskrift av første del av eldre forfatters oversettelse av **33.1**, deretter er hele resten av brevet (**33.2** til **33.5**), og dermed begynnelsen for å gripe til våpen, komprimert til "*heldr öllum oss til friðar ok náða*", uten noen videre utdypelse. I tillegg har yngre forfatter gjort brevet om til Manlius' personlige meddelelse ved å bruke første person entall, hvor eldre forfatter (og Sallust) lar Manlius tale på vegne av flere og bruker første person flertall. Hensikten med å referere brevet, nemlig å la de sammensvorne komme til orde, faller dermed bort, og hele brevvekslingen virker umotivert i yngre versjon. Imidlertid har yngre forfatter ikke tatt med eldre forfatters oversettelse av tilnavnet Rex, hverken her eller under Marcius' svar (se 8.2.2). Den mest nærliggende forklaringen er at dette manglet i hans forelegg. I så tilfelle har oversettelsen enten kommet inn direkte i AM 595 a-b 4to, eller i en nå tapt versjon mellom det sannsynlige tidligere felles forelegg for eldre og yngre versjon og AM 595 a-b 4to (se ovenfor).

8.2.2 *Fra Marcius til Manlius (34.1)*

Yngre forfatter siterer her eldre forfatter, med de forventete stilmessige omskrivninger, og mangler fortsatt eldre forfatters feiltolkning av tilnavnet Rex.

8.2.3 *Fra Catilina til flere ikke navngitte fremstående menn (34.2)*

I motsetning til Sallust og eldre forfatter går yngre forfatter her over til direkte tale, og bruker noe som må ha vært et idiomatisk uttrykk på hans tid: "*at æigi hafa ek mína góða vini í grefi fyrir mik*".¹ Alle referanser til staten og Roma er utelatt. Som for brevet fra Manlius (se 8.2.1) ender han derfor opp med en beskjed til mottakerne, uten annet meningsinnhold enn å opplyse dem om sine hensikter - nemlig å dra i eksil.

8.2.4 *Fra Catilina til Catulus (35.1 til 35.6)*

Innledningsvis siterer yngre forfatter her eldre forfatter (**35.1** og **35.2**). Han har imidlertid ikke med eldre forfatters ekstra omtale av Orestilla i innledningen. Dette kan være et tillegg som har oppstått i AM 595 a-b 4to, eller det kan ha vært et (eller flere) håndskrift mellom AM 595 a-b 4to og det eldre forelegg som ligger til grunn for både dette og AM 226 fol. Han viderefører imidlertid eldre

¹ Frasen brukes som eksempel i Fritznors *Ordbog over det gamle norske Sprog* under oppslagsordet *gref*, oversatt som jordhakke, men det gir forsåvidt lite mening. Muligens kan det her ha gått tapt en *t* i *grefti*, og oppslagsordet skal være *gröftr*, grav, men *Íslensk orðabók* (1996) har følgende under *gref*: "**3** † *hafa e-n í g-i fyrir sig* beita e-m fyrir sig" († = *fornt eða úrelt mál*). Ifølge dette (og yngre forfatter) vil Catilina altså ikke skyve sine gode venner foran seg.

forfatters misforståtte og derfor feilplasserte kraftuttrykk (se 7.2.4) i **35.3**. Siden det ikke er sannsynlig at begge skulle misforstå dette uttrykket på samme måte, tyder det på at yngre forfatter ikke har arbeidet med Sallusts tekst parallelt. Resten av **35.3** og hele **35.4** utelater han, mens **35.5** igjen siteres nokså direkte fra eldre forfatter. Han ser forøvrig ut til å være påvirket av tidens latininspirerte brevformular, og bruker det latinske *valete* (vær sunn og frisk, lev vel) hvor eldre forfatter bruker *ver hæill*. Sallust bruker her *haveto* (se 7.2.4) og kan følgelig ikke være opphavet for denne latinske hilsningsfrasen.

8.2.5 *Fra Lentulus til Catilina (44.4 til 44.6)*

Yngre forfatter utelater disse meddelelsene i sin helhet.

8.2.6 *Sammendrag*

Hos yngre forfatter er heller ikke brevene av synderlig interesse, og han utelater i sin helhet ett av de som er overlevert i eldre versjon. De øvrige får samme behandling som talene, og mister i stor grad sin betydning for verket som helhet. Et interessant punkt er oversettelsen av Marcius' tilnavn Rex hos eldre forfatter (se 7.2.1 og 7.2.2), som mangler hos yngre forfatter. Oversettelsen av Rex i AM 595 a-b 4to kan ha oppstått senere enn det felles forelegg for dette og AM 226 fol, hvis en skriver/redaktør med bare såvidt tilstrekkelige kunnskaper ville rette opp det han anså som en utelatelse. Det samme kan også forklare eldre forfatters ekstra referanse til Orestilla (se 7.2.4), som også mangler hos yngre forfatter.

8.3 **Personlige utsagn**

Om eldre forfatter begrenset Sallusts tilstedeværelse noe, begrenses den ytterligere av yngre forfatter. Det ser ikke ut til å passe for hans formål med "synsing" og forklarende innskudd, og han utelater og skriver om i stor grad. Hans manglende interesse for dette stoffet resulterer i at historien blir springende, og en del ting blir stående løsrevet fra sammenhengen. Dette er en kardinalfeil for en redaktør, og kan tyde på at yngre forfatter ikke egentlig interesserte seg så veldig for den teksten han redigerte. Imidlertid har han med Catilinas selvforsvar, kanskje på grunn av dramatikken.

8.3.1 *Sallust: Beskrivelsen av Catilina (5.1 til 5.8)*

Også yngre forfatter synes det passer bra å begynne med denne personbeskrivelsen, og *Salustius segir*. Han bruker mange av eldre forfatters ord, men korter ned på mengden. Han tar også med eldre forfatters innskudd, som altså ikke finnes i dagens utgaver av Sallust.

8.3.2 *Sallust: Den direkte årsaken til komplottet (15.3 til 15.5)*

Yngre forfatter utelater alt unntatt beskrivelsen av Catilinas fremtoning i **15.5**. Denne er sitert fra eldre forfatter.

8.3.3 *Catilina: Selvforsvar i senatet (31.7, 31.9 og 32.2)*

Her følger yngre forfatter Sallust, med indirekte tale i **31.7** og direkte tale i **31.9**. Når det gjelder **31.7** har han imidlertid skrevet meget sterkt om, og redusert det hele til "*Enn hann varði sannar sakir með kávísligum orðum ok miklum kyndugskap*". På den måten unngår han også problemet med Ciceros borgerstatus (se 7.3.3). Catilinas rasende utbruddet i **31.9** er nokså ordrett sitert fra eldre forfatter. Yngre forfatter utelater så **32.2**.

8.3.4 *Sallust: Et lavmål i Romas historie (36.4 til 39.5)*

Yngre forfatter utelater **36.4** til **37.9**. Han beholder eldre forfatters misforståelse angående Pompeius og Crassus (se 7.3.4), men skriver om **38.1** så det blir en beskrivelse av Pompeius og Crassus og deres vei til makt og ære. Videre og utelater han **38.2** til **38.3**, skriver om **39.1** til å være en ren beskrivelse av Pompeius' kamp mot Mithridates, og utelater **39.2** til **39.5**. Resultatet er at det som blir stående igjen blir et litt umotivert historisk innskudd, særlig ettersom henføringen til Sallust (**36.4**) da mangler. Eldre forfatters misforståelse i **38.1** kan forsvareddt ha ført til at yngre forfatter mister tråden. Han virker imidlertid lite interessert i Sallusts meninger generelt, men plukker med seg historisk stoff selv om det blir tatt ut av sin sammenheng.

8.3.5 *Sallust: Tidligere romersk storhet (53.2 til 53.5)*

Yngre forfatter lar endelig Sallust komme til orde med *svá segir Salustius*, men bruker i motsetning til eldre forfatter indirekte tale. Hva enten eldre forfatter tok dette med av historiske årsaker, så passer det også for yngre forfatters formål, og han siterer deler av hver eneste paragraf.

8.3.6 *Sallust: Caesar og Cato (53.6 til 54.6)*

Yngre forfatter fortsetter med *Salustius segir*, men holder seg stadig til indirekte tale. Han fortsetter imidlertid med sin knappe historiske beretning, og etter å ha sitert **53.6** fra eldre forfatter utelater han **54.1**. Videre får **54.2** en ekstra understreking av Catos egenskaper. Igjen ser vi at yngre forfatter nøyer seg med det vesentlige, og han utelater **54.3** til **54.6**.

8.3.7 *Sallust: Antonius (59.6)*

Også her henføres de påfølgende utsagn til Sallust med *Salustius segir*. Yngre forfatter siterer, men nøyer seg med de historiske fakta om Antonius.

8.3.8 *Sallust: Refleksjoner etter slaget (61.1 til 61.9)*

Avslutningen markeres også som Sallusts, med *Salustius segir svá*, og indirekte tale. Yngre forfatter siterer det som er bevart av dette fra eldre forfatter (61.1 til 61.4), kun med en forkortelse i 61.3. Deretter har han med de paragrafene som mangler hos eldre forfatter (61.5 til 61.9), noe som igjen tyder på at han har hatt et bedre forelegg enn det som ligger til grunn for AM 595 a-b 4to. Disse paragrafene samsvarer nemlig med Sallusts tekst på samme måte som vanlig for teksten i AM 226 fol, det vil si silt gjennom eldre forfatters oversettelse.

8.3.9 *Sammendrag*

For yngre forfatter virker Sallust ganske likegyldig - i AM 226 fol blir han til og med konsekvent referert til som Sebastius (Meissner 1910, p. 148). Dette er ikke bibeholdt i Konráð Gíslason (1860) og Meissner (1910), og kunne forsåvidt ha vært en lesefeil et sted underveis, og er i alle fall et klart uttrykk for at Sallust ikke var kjent for senere redaktører/skrivere. Der eldre forfatter har misforstått en absolutt ablativ, videreføres denne feilen av yngre forfatter (se 7.3.4), det samme gjelder andre misforståelser.

8.4 **Narrative sekvenser**

Også de narrative deler av *Bellum Catilinae* ser ut til å bli sterkt forkortet av yngre forfatter. Nesten alt forklarende og resonnerende "utenomstakk" blir utelatt, tilbake står nærmest et referat.

8.4.1 *Allobrogerne kommer (39.6 til 41.5)*

Yngre forfatter starter med den vanlige overgangsfrasen *nú er at segja frá*. Han holder seg ganske tett til eldre forfatters ordbruk, men forkorter mengden til under det halve. Særlig resonnementer blir forkortet, som allobrogerne i 40.4 og 41.2 til én setning hver, og også Lentulus'/Umbrenus' i 40.2. I tillegg erstatter han eldre forfatters bruk av *öldungar* med *Rómverjar* og *höfðingjar*, som forsåvidt passer bedre med de faktiske forhold ifølge Sallust. I 40.6 overser han at Gabinius er blitt tilkalt for å gi Umbrenus større autoritet, og lar Sempronia overta den rollen, "*ok kvaddi Publius hana til vitnisburðar með sér*". Misforståelsen her henger antakelig sammen med at han bruker fornavn, som ikke er hensiktsmessig ifølge romersk navneskikk da det bare fantes en håndfull.

Både Gabinius og Umbrenus het Publius til fornavn, og yngre forfatter kan ha oppfattet det som Umbrenus i dette tilfellet er et annet (etter)navn på Gabinius. Da blir det meningsløst å tilkalle Gabinius, og det nødvendige vitnet må etter hans mening være den allerede tilstedeværende Sempronia.

8.4.2 *Allobrogerne drar (44.1 til 45.4)*

Eldre forfatters misforståelse angående Gabinius' tilhørighet (se 7.4.2) finnes også hos yngre forfatter. Dette kan også ses i sammenheng med hans tidligere behandling av Gabinius (se 8.4.1). Også her forkorter han til ren saksopplysning, men holder seg nær eldre forfatters ordbruk, også med hensyn til Cassius og Volturcius. Hans behandling av brevet fra Lentulus til Catilina i 44.4 til 44.6 er omtalt ovenfor (se 8.2.5).

8.4.3 *Henrettelsene (55.1 til 55.6)*

Her er yngre forfatter med, og siterer eldre forfatter nokså ordrett, også angående misforståelsen av *triumvir*. Han legger imidlertid til en dybdeangivelse til for Tullianum, og der eldre forfatter snakker om likstank får han det til at stedet er fullt av lik. Sallusts bødler er som hos eldre forfatter erstattet med de medsammensvorne. Man kan også merke seg at han i tillegg til Lentulus kun navngir Cethegus og Gabinius, selv om i alle fall Statilius er nevnt tidligere i yngre versjon.

8.4.4 *Hærflytninger (56.1 til 57.4)*

Dette er heller ikke stoff som engasjerer yngre forfatter. Han begynner greit med å sitere eldre forfatter, og har også med innskuddet om antall menn i en romersk *fylking*, men erstatter resten av beskrivelsen med "*Enn síðan skipti hann herinum eptir sið Rómverja*". Deretter forholder han seg rent saklig til beretningen, og utelater alle resonnementer og forklaringer, selv om det han tar med hovedsaklig er sitert fra eldre forfatter. Teksten blir derved redusert med bortimot to tredjedeler.

8.4.5 *Kampforberedelser (59.1 til 59.5)*

Angående Catilinas forberedelser forkorter yngre forfatter til det aller mest vesentlige, og skriver om eldre forfatters formuleringer i større grad. Blant annet nevner han ikke den ukjente mannen fra Faesulae i det hele tatt, så Catilina står tilbake uten kommando på venstre fløy. Når det gjelder Antonius blir han noe mer utfyllende, og siterer igjen eldre forfatter i stor grad. Han unngår også hele problemet med veteranene, men beholder Antonius for Petreius.

8.4.6 *Slaget (60.1 til 60.7)*

Yngre forfatter nøyer seg igjen med faktaopplysninger, og skriver om en del. I beskrivelsen av Catilinas aktiviteter bruker han uttrykket "*ok fekk þat orð af sem hann vann til*". Han har også med innskuddet om Petreius' elitesoldater, men synes ikke *greifar* var fint nok så han supplerer med *barónar*. Så siterer han igjen eldre forfatter og tar med litt av hans utbrodering, og mannen fra Faesulae med eldre forfatters misforståtte navn.

8.4.7 *Sammendrag*

Yngre forfatter skjærer vekk det meste utenom rene handlinger. I stor grad gjør han dette ved å utelate hele setninger, mens han beholder eldre forfatters formuleringer i det han tar med. Det kan nærmest virke som om han har liten tid eller lyst til å bruke egne formuleringer, unntatt der hvor han må skrive om for at teksten ikke skal bli usammenhengende. Alle relevante misforståelser fra eldre forfatter videreføres.

8.5 **Avvik**

I tillegg til tekst hos eldre forfatter som ikke finnes hos Sallust, finnes det hos yngre forfatter også tekst som ikke finnes hos eldre forfatter. Noe av dette finnes faktisk hos Sallust, og at det mangler i AM 595 a-b 4to skyldes ikke skader på håndskriftet. Utelatelser i forhold til eldre forfatter er så tallrike at det ikke har noe for seg å kommentere dem hver for seg.

8.5.1 *Tillegg*

Yngre forfatter har tatt med eldre forfatters innskudd om Catilinas finanser etter **5.9**, som altså ikke finnes hos Sallust (se 7.5.1). Det er noe forkortet, men meningsinnholdet er klart det samme.

Deretter har han med **14.4** til **14.5** fra Sallust, som ikke finnes hos eldre forfatter (se 6.1.4). Ved kontroll mot avfotograferinger av håndskriftet AM 595 a-b 4to viser det seg at den omkringliggende teksten står midt i løpende tekst, og det er ingen ting som tyder på at det mangler noe der.

Ytterligere har han med **61.5** til **61.9**, som også finnes hos Sallust, men ikke hos eldre forfatter (se 6.3.11). Den fotografiske gjengivelsen av AM 595 a-b 4to viser at denne delen av *Rómverja* saga slutter etter tre linjer øverst på en side, deretter følger en overgangstekst i en annen hånd (se Tabell 2). Man kunne saktens spekulere på om eldre forfatter plutselig fikk noe helt annet fore og forlot arbeidet halvgjort, men teksten fortsetter på neste side i samme hånd.

Så avslutter yngre forfatter med en liten moralsk bemerkning etter **61.9**, som hverken finnes hos Sallust eller eldre forfatter (se 6.3.11), og et sluttord verdig en saga: "*Fóro nú Rómverjar heim með fögrum sigri.*"

8.5.2 *Utelatelser*

Som nevnt flere steder utelater yngre forfatter ganske mye av eldre forfatters tekst. Jeg vil derfor bare ta med her at tekst som er utelatt av eldre forfatter også er utelatt av yngre forfatter, med unntak av de to stedene hvor sistnevnte har med tekst fra Sallust som er utelatt av førstnevnte (se 8.5.1).

8.5.3 *Sammendrag*

Hos eldre forfatter finnes det i det foreliggende materialet kun én tilføyelse til Sallusts tekst (se 7.5.1), og denne finnes også hos yngre forfatter. Deretter har yngre forfatter tre tillegg. De to første er tekst som finnes hos Sallust, men ikke hos eldre forfatter, og er derfor å anse som utelatelser hos sistnevnte (se 7.5.2). Dette er ikke tekst av den typen som eldre forfatter rutinemessig utelater, og en forklaring kan være at det felles forelegg for AM 595 a-b 4to og AM 226 fol har inneholdt disse, og at de for eldre versjons vedkommende er falt ut senere.

9 Konklusjon

Jeg finner det her hensiktsmessig å forlate mine to fiktive forfattere, for å kunne skille mellom opprinnelig henholdsvis oversetter og redaktør og eventuelle senere endringer, og forholde meg mer direkte til eldre og yngre versjon representert ved håndskriftene AM 595 a-b 4to og AM 226 fol.

Generelt sett er det forskjeller i stil mellom eldre og yngre versjon. Eldre versjon er i folkelig stil, det brukes en del retoriske virkemidler (først og fremst i talene, se 9.1), og ordbruken er fortellende. I tillegg til å være forkortet er yngre versjon også temmelig korthugget i språk og setninger, tilpasset den yngre sagastilen. Retorikken er nedtonet, og ordbruken knapp. Det er imidlertid ingen tvil om at redaktøren har basert seg på oversetterens arbeid.

9.1 Eldre versjon

Sallust skrev *Bellum Catilinae* som en analyse av en dramatisk episode i romersk historie, med beskrivelse av både de direkte hendelsene og forhold rundt dem. Hva gjør så den opprinnelige oversetteren med dette stoffet? Jo, han skriver det om til en fortelling med historisk innhold, etter mønster av sin samtidige oversatte og originale litteratur. Først og fremst utelater han det meste av analytiske innskudd og forklaringer (se 7.5.2), eller skriver det om med hovedvekt på det fortellende (for eksempel 38.1 til 38.4, hvor en misforståelse har medvirket til å gjøre stoffet mer konkret, se 6.2.9 og 7.3.4). I den forbindelse fremgår det også klart at han har manglet vesentlige opplysninger om forholdene i romersk politikk i siste fase av republikken, som maktkampen mellom *optimates* og *populares*. Sallust skrev for sin samtid, en mannsalder etter at de hendelsene han behandler fant sted, og mens maktkampen fortsatt pågikk.¹ Han tok derfor utgangspunkt i at den var alment kjent og følgelig ikke nødvendig å forklare. Dette ble under videre overlevering avhjulpet med forklarende *scholia*, *accessus* og glossarer. Vi vet ikke hva oversetteren har hatt tilgang til av slikt, men enten har det vært mangelfullt eller han har valgt ikke å bruke det. I mangel av dette bakgrunnskunnskapen har han egentlig ikke noen mulighet for å behandle stoffet historisk. Siden teksten hans ellers flyter ledig, ser det ikke ut til at han oppfatter dette som noe problem, og det har da heller ingen betydning hvis hans primære hensikt ikke var å skrive en historisk fremstilling. Hans latinkunnskaper har vært bra, men han har et par uventete misforståelser på vesentlige punkter, som absolutt ablativ (se 6.3.5 og 7.4.3) og faste uttrykk (se 6.2.9 og 7.3.4), samt

¹ Denne kampen skulle til slutt føre til at republikken falt og keiserdømmet ble innført.

stedsnavn for personnavn (se 6.2.15 og 7.4.2, 6.3.9 og 7.4.5). Andre misforståelser ligger mer på grensen mellom språk- og samfunnsforståelse.

Meissner (1910) hevder gjennomgående at oversetteren hadde som formål å skrive en historisk fremstilling,¹ og henviser til hans behandling av romerske forhold. Det er jeg etter denne gjennomgangen ikke enig i - i alle fall ikke historie som Sallust skrev den.² Det er riktig at en del forhold i datidens Roma er forklart i eldre versjon, men det gjelder såvidt jeg kan se konkrete institusjoner og hendelser, som for eksempel organiseringen av en romersk hær (se 6.3.6). Oversetteren viser også begrenset kunnskap om dette. Han later ikke til å kjenne til det romerske maktsymbolet *fasces* (se 6.2.7),³ og heller ikke konvensjonen med å tidsangivelse i henhold til konsulenes embetsår (se 6.2.9 og 7.3.4). Han tolker også historien inn i norrøn sammenheng, blant annet ved å erstatte romerske guder med (noenlunde) sammenfallende norrøne. Dette gjelder også statsforvaltningen, hvor han synes å ha en noe uklar forestilling om både posisjoner og institusjoner, for eksempel embetet *triumvir* (se 6.3.5 og 7.4.3). Noe blir oversatt til passende norrøne ekvivalenter (*imperator* til *herstióri*), mer eller mindre forankret i en analogi til hjemlige forhold. For andre begreper lager han nye ord for anledningen (*res publica* til *alþýðu rétt*), og en god del beholdes i latinsk form (*praetor* til *pretor*), uten forsøk på å forklare sammenhengen (medmindre dette befant seg i de tapte deler av eldre versjon, og er blitt utelatt i yngre versjon, hvilket jeg anser som lite sannsynlig).

Hadde oversetteren, som antydnet hos Würth (1998, pp. 13-14), vært opptatt av den romerske republikk som styreform analogt til det islandske samfunnet, ville jeg ha forventet en større vektlegging av beskrivelsen av forvaltningsmessige forhold, og sterkere fremheving av likhets-trekkene. Når dette ikke er tilfellet vil jeg si at han ikke kan ha vært oppmerksom på denne parallellen i det hele tatt, både fordi den ikke var påfallende og fordi den ikke var relevant for hans formål. Rett nok bruker han ved enkelte anledninger *þing* for senatet, men det er mer i møteteknisk sammenheng (*er þingið var sett*). Ellers holder han seg til *öldungar* i forskjellige varianter, hvor norrøne tingmenn vel heller må betegnes som *höfðingjar* (som han forsåvidt også bruker, når han mener romerske stormenn generelt). Han ser derfor ikke ut til å ha oppfattet senatet som en parallell til sitt hjemlige allting, eller senatorene som goder/tingmenn, og kan dermed heller ikke ha reflektert over styreform.

¹ "Der Übersetzer will eine geschichtliche Darstellung geben", Meissner (1910) p. 183. Flere eksempler finnes.

² Å sammenligne med våre dagers historie er i beste fall anakronistisk.

³ Eller å anse det som viktig nok til å ta med og forklare det.

Derimot tar han med en del fremstillinger av *virtus*, som man skulle tro ville gått samme vei som Sallusts ekskurser om de politiske og moralske forhold i romersk politikk. Dette gjelder først og fremst beskrivelsen av Caesar og Cato (53.6 til 54.6, se 7.3.6). Slike personbeskrivelser er imidlertid vanlige i sagalitteraturen, og brukes for å introdusere handlende personer. Både Cato og Caesar kommer jo selv til orde i *Rómverja saga* gjennom sine taler (se 6.3.2 og 7.1.1), såvidt jeg husker også i Lucan-delen, og det var absolutt på sin plass med en introduksjon. En annen mulighet er at han har relatert *virtus* til norrøne æresbegreper, selv om innholdet er svært forskjellig (se 5.4).

Hva ville da oversetteren? Han ville skrive en fortelling med historisk innhold, men det historiske innholdet var ikke det vesentlige. På 1100-tallet var dette en sjanger i vekst. Inspirert av oversatte helgenlegender og muntlig overlevert stoff med historisk tilsnitt hadde man så smått begynt å skrive kongesagaer (både på latin og norrønt), og egne helgenlegender kom med erklæringen av lokale helgener (opprinnelig på latin, men oversatt nokså umiddelbart). Jeg har i denne oppgaven ikke sett spesielt på forholdet mellom *Rómverja saga* og annen samtidig litteratur, og hvordan for eksempel de historiske rammene blir behandlet der. Imidlertid antar jeg at de trer i bakgrunnen i de religiøse (og dermed tidsmessig fjerneste) fortellingene, både på latin og på norrønt, som antakelig har utgjort en stor del av oversetterens lesestoff (og som han gjerne selv har bidratt til å oversette?). Würth (1998) stiller *Rómverja saga* sammen med de øvrige pseudohistoriske oversettelsesverkene (se Tabell 1) inn i en tradisjon med ensyklopediske kompendier (pp. 182-186). Etter den antatte datering av disse verkene er *Rómverja saga* det første som ble oversatt, og de neste (*Trójumanna saga* og *Breta sögur*) kommer såpass mye senere at den knapt kan være en bevisst start på en slik totalhistorie. Dette vil jeg komme tilbake til i forbindelse med yngre versjon.

9.2 Yngre versjon

I forhold til eldre versjon fremstår yngre versjon som et referat. Han utelater så godt som alle forklaringer og resonnementer, og det meste av fortellende stoff og formuleringer. Meissner (1910) henfører dette til at senere generasjoner mistet interessen for Sallust.¹ Jeg vil kanskje heller formulere det slik at det egentlig aldri hadde vært noen interesse for Sallust i og for seg, noe den manglende overlevering av eldre versjon også gjenspeiler. Den gjenstående teksten i yngre versjon

¹ "Die Überlieferung der Rómv. saga zeigt, dass das Interesse für Sallust von der spätern Generation nicht geteilt würde. In G VIII ist der Sallust-teil grausam gekürzt und entstellt, der Lucan-teil viel besser überliefert." Meissner (1910) p. 161; G VIII refererer til Konráð Gíslason (1860), kapittel VIII, det vil si AM 226 fol.

er sterkt preget av eldre versjon, med avskrift av hele setninger og gjenbruk av formuleringer fra denne. Feil og misforståelser i eldre versjon er også i vesentlig grad videreført i yngre versjon.

Det har vært nevnt (Þorbjörg Helgadóttir 1987-88, p. 264, Würth 1998, p. 15) at yngre versjon en del steder tilsynelatende forholder seg nærmere til Sallust enn eldre versjon gjør. Dette har jeg ikke funnet grunnlag for i det foreliggende materialet. Så godt som alle feil og misforståelser i eldre versjon er videreført i yngre versjon der angjeldende tekst er tatt med (se 8.2.4, 8.3.2, 8.3.3, 8.3.4, 8.3.7, 8.4.2, 8.4.3 og 8.4.6). Det eneste unntaket er behandlingen av Marcus' tilnavn Rex (se 8.2.1 og 8.2.2). Det er imidlertid ikke nødvendig å ha tilgang til Sallusts tekst for eventuelt å rette opp dette, da denne ikke gir noen generell forklaring på romersk navneskikk generelt og Quintus Sallustius spesielt - noe man muligens heller kunne finne i senere *scholia*. Det er også innført ytterligere misforståelser i yngre versjon, som ikke burde vært mulige med referanse til Sallusts tekst (se 6.1.5 og 8.4.1). På den annen side forekommer det i yngre versjon tekst fra Sallust som ikke finnes i eldre versjon (se 8.5.1), utover det som er tapt av denne. Jeg finner det mer sannsynlig at disse kan henføres til et felles forelegg for både AM 595 a-b 4to og AM 226 fol. Den konsekvente bruken av Sebastius for Sallust (se 8.3.9) kan muligens forklares som en lesefeil. Navnet Sallustius forekommer imidlertid såpass ofte i eldre versjon at det skal godt gjøres ikke å oppdage feilen, hva enten man så går tilbake og retter eller bare bruker riktig navn deretter. Når det ikke har skjedd, kan det tyde på total likegyldighet overfor Sallust, men ikke nødvendigvis hos opprinnelig redaktør. Eventuelt kan man også fundere på hvilken mulig Sebastius som feilaktig kan ha blitt tillagt disse delene av *Rómverja saga*.

På bakgrunn av dette vil jeg si at redaktøren av yngre versjon har levert et nokså skjematisk referat av eldre versjon - som igjen er en gjenfortelling av Sallusts monografi. Hvorfor var det nødvendig å gjøre dette? De fem pseudohistoriske oversettelsesverkene (se Tabell 1) foreligger i en eldre/lengre og en yngre/kortere versjon. Hvis de inngår i en historisk sammenheng (Würth 1998, pp. 182-186), må yngre versjon av *Rómverja saga* passer atskillig bedre til et slikt formål enn eldre versjon, med hensyn til både form og lengde. Overleveringshistorien kan også peke i den retningen, ettersom disse yngre versjonene gjerne opptrer sammen i samlehandskrifter (*Rómverja saga* sammen med *Alexanders saga* og *Gyðinga saga* i AM 226 fol, *Trójumanna saga* og *Breta sögur* sammen i flere handskrifter). Nå hadde man imidlertid allerede *Veraldar saga* (se 3.6), som ble skrevet før de fire siste sagaene i det hele tatt ble oversatt, og tilsynelatende burde dekke behovet for en oversikt over verdenshistorien. Jeg heller derfor til at yngre versjon av disse sagaene (deriblant *Rómverja saga*) skulle tjene et litt annet formål, og igjen er det overleverings-

historien for disse yngre versjonene som kan bidra. De forekommer som nevnt ofte sammen i forskjellige kombinasjoner i forskjellige samlehåndskrifter. Det kan bety at de ble laget nettopp for å passe inn i denne bruken, hvor man av forskjellige årsaker ville ha historisk stoff. Würth (1998) nevner spesielt bearbeidelser av *Trójumanna saga* og *Breta sögur* som inngår i *Hauksbók* (andre del, AM 544 4to), Ormsbók (nå tapt, men innholdsfortegnelsen er bevart) og AM573 4to (pp. 151-170). Kan det da tenkes at disse yngre, nedkortete versjonene er laget spesielt for bruk i denne typen samlehåndskrifter av mer eller mindre ensyklopedisk karakter, kanskje i utgangspunktet på oppdrag i en konkret forbindelse? De eldre versjonene ville ta opp svært mye plass i et slikt håndskrift, og hvis kompilatoren av samlehåndskriftet primært var interessert i det historiske innholdet ville de også oppfattes som for litterære. Dette er selvsagt spekulasjon, og jeg har ingen indikasjoner i det foreliggende materialet utover at innholdet har skiftet karakter fra eldre til yngre versjon, og at redaktøren av yngre versjon virker nokså lite engasjert i arbeidet.

9.3 Etterord - videre spørsmål

Innenfor rammen av en masteroppgave er det grenser for hva man kan gå inn på. I sammenligningen av eldre og yngre versjon av *Rómverja saga* har jeg derfor måttet begrense meg, ikke bare til *Bellum Catilinae* men til de deler som er overlevert i eldre versjon, og også måttet plukke ut deler av dette igjen. Under arbeidet med foreliggende oppgave har jeg stadig måttet legge til side ting som jeg kort vil nevne nedenfor.

Først og fremst bør en tilsvarende behandling av *Bellum Iugurthinum*, hvor vi har overlevert atskillig mer tekst i eldre versjon enn for *Bellum Catilinae*,¹ kunne vise flere eksempler på de forholdene jeg har tatt opp i denne oppgaven.² Deretter bør videre finlesing av de deler av yngre versjon som vi ikke har overlevert i eldre versjon, både for *Bellum Catilinae* og *Bellum Iugurthinum*, i forhold til Sallust, kunne bidra til forståelsen av beveggrunnene for å omarbeide en allerede eksisterende oversettelse på denne måten.

Skal vi gå videre ut fra *Rómverja saga* ville det være interessant å ta for seg forholdet til eldre versjons samtidige litteratur på norrønt, både oversatt og egenprodusert. Her er det kanskje særlig oversatte helgenlegender som virker relevante, men også bibeltekster, og den gryende lokale litteraturen representert ved de tidlige kongesagaene. Tilsvarende kan man utforske forholdet

¹ Hos Konráð Gíslason (1860) utgjør *Bellum Iugurthinum* ca. 74 sider mot *Bellum Catilinae* ca. 25 sider, altså tre ganger så mye.

² *Pharsalia* må derimot leses på helt andre måter, på grunn av omskrivingen fra poesi til prosa.

mellom yngre versjon og de tilsvarende versjoner av de fire andre pseudohistoriske oversettelsesverkene, og deres innplassering i en mulig "verdenshistorie" i samtiden.

Siden alliterasjon som retorisk virkemiddel er så sterkt forankret i norrøn diktning, kan det vel hende at man kunne finne rester av norrøne versemål i bruken av dette i særlig eldre versjon? Det ligger nok litt på siden av mine egne hovedinteresser, selv om jeg kunne være interessert i å se om den norrøne koblingen mellom versemål og alliterasjon er så sterk at den gjør seg gjeldende mer eller mindre uten forfatterens medvitende i et verk overført mellom to så forskjellige kulturer og språk som romersk antikk og norrøn middelalder.

Og det er i grunnen en passende avslutning på denne oppgaven. Spranget mellom antikkens Roma og middelalderens Island er, som jeg har prøvd å illustrere, ganske ekstremt. Den opprinnelige oversetteren (og redaktøren?) av *Rómverja saga* har likevel våget det. Religiøse tekster som har kommet til Norden har nok kunnet være vel så gamle og fremmede, men de sto støtt i og ble båret frem av en ekspanderende religion. I så måte kom de med små skritt, mens Sallust, til tross for kontinuerlig overlevering i 1200 år, må ha krevd en ganske annerledes anstrengelse hos mottakeren. Det sier ikke lite om norrøne folk at noen tok utfordringen.

Litteraturliste

Kildetekster

Rómverja saga:

Konráð Gíslason (1860): *Fire og fyrretyve for en stor Deel forhen utrykte Prøver af oldnordisk Sprog og Litteratur*. (Kjøbenhavn: Den gyldendalske Boghandling)

Meissner, Rudolf (1910): *Rómveriasaga*. (AM 595, 4to). (Berlin: Mayer & Müller)

Bellum Catilinae:

McGushin, P. (1980): *Sallust Bellum Catilinae*. 3. utgave 1995. (London: Bristol Classical Press)

Rolfe, J. C. (1921): *Sallust*. The Loeb Classical Library 116, revidert 1931. (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press)

Øvrige:

Bárðar saga Snæfellsáss, i *Íslendinga sögur*, redigert av Guðni Jónsson (1946-49), 3. bind. (Reykjavík: Íslendingasagnaútgáfan)

Guðmundar saga Arasonar, i *Byskupa sögur*, redigert av Guðni Jónsson (1981), 2. bind. (Reykjavík: Íslendingasagnaútgáfan)

Hreinn Benediktson (1972): *The First Grammatical Treatise*, tilrettelagt og oversatt av forfatteren. (Reykjavík: Háskóli Íslands)

Íslendinga saga, i *Sturlunga saga*, redigert av Guðni Jónsson (1981), 2. bind. (Reykjavík: Íslendingasagnaútgáfan)

Kristni saga, i *Íslendinga sögur*, redigert av Guðni Jónsson (1946-49), 1. bind. (Reykjavík: Íslendingasagnaútgáfan)

Kålund, Kristian (1908): *Alfræði íslenzk. Islandsk encyklopedisk litteratur. I. Cod. Mbr. AM 194, 8vo*, tilrettelagt av forfatteren, for Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur. (København: S. L. Møllers Bogtrykkeri)

Sverris saga, i *Kónunga sögur*, redigert av Guðni Jónsson (1957), 2. bind. (Reykjavík: Íslendingasagnaútgáfan)

Sturlu þátr, i *Sturlunga saga*, redigert av Guðni Jónsson (1981), 3. bind. (Reykjavík: Íslendingasagnaútgáfan)

Sekundærlitteratur

Copeland, Rita (1991): *Rhetoric, Hermeneutics, and Translation in the Middle Ages. Academic Traditions and Vernacular Texts*. (Cambridge: Cambridge University Press)

Dawkins, Richard (1989): *The Selfish Gene*. 2. utgave (1. utgave 1976). (Oxford: Oxford University Press)

Eide, Tormod (2004): *Retorisk leksikon*. 2. utgave 2004 (1. utgave 1990). (Oslo: Spartacus)

Gottskálf Jensson (2004): "The Lost Latin Literature of Medieval Iceland. The Fragments of the *Vita sancti Thorlaci* and Other Evidence", i *Symbolae Osloenses* 79, pp. 150-170.

Hardwick, Lorna (2003): "From the Classical Tradition to Reception Studies", i *Reception Studies*, red. Hardwick, Lorna, pp. 49-59. (Oxford: Oxford University Press)

Haugen, Odd Einar (2004): "Tekstkritikk og tekstfilosofi", i *Handbok i norrøn filologi*, red. Haugen, Odd Einar, pp. 81-118. (Bergen: Fagbokforlaget)

Hofmann, Dietrich (1986): "Accessus ad Lucanum: Zur Neubestimmung des Verhältnisses zwischen Rómveria saga und Veraldar saga", i *Sagnaskemmtun. Studies in Honour of Hermann Pálsson on his 65th Birthday, 26th of May 1986*, red. Simek, Rudolf et al., pp. 121-151. (Wien/Köln/Graz: Hermann Böhlaus Nachf.)

Hofmann, Dietrich (1997): *Die Legende von Sankt Clemens in den skandinavischen Ländern im Mittelalter*. (Frankfurt am Main: Peter Lang)

Johansson, Karl G. (red.): *Den norröna renässansen. Reykholt, Norden och Europa 1150-1300*. (Reykholt: Snorrastofa)

- Reynolds, L. D., og Wilson, N. G. (1991): *Scribes and Scholars. A Guide to the Transmission of Greek and Latin Literature*. 3. utgave 1991 (1. utgave 1968). (Oxford: Clarendon Press)
- Sverrir Jakobsson (2005): *Við og veröldin. Heimsmynd Íslendinga 1100-1400*. (Reykjavik: Háskólaútgáfan)
- Sverrir Tómasson (1988): *Formálar íslenskra sagnaritara á miðöldum*. (Reykjavik: Stofnun Árna Magnússonar)
- Sørensen, Preben Meulengracht (1993): *Fortelling og ære. Studier i islændingesagaerne*. (Århus: Aarhus universitetsforlag)
- Þorbjörg Helgadóttir (1987-88): "On the Sallust Translation in *Rómverja saga*", i *Saga-Book* 22, pp. 263-277.
- Þorbjörg Helgadóttir (1996): "On the Sources and Composition of *Rómverja saga*", i *Saga-Book* 24, pp. 203-220.
- Wolf, Jürgen (2002): "New Philology/Textkritik. Ältere deutsche Literatur", i *Germanistik als Kulturwissenschaft. Eine Einführung in neue Theoriekonzepte*, red. Benthien, Claudia og Velten, Hans Rudolf, pp. 175-195. (Reinbek: Rowohlt Verlag)
- Würth, Stefanie (2007): "Die mittelalterliche Übersetzung im Spannungsfeld von lateinsprachiger und volkssprachiger Literaturproduktion. Das Beispiel der *Veraldar Saga*", i *Übersetzen im skandinavischen Mittelalter*, red. Johanterwage, Vera og Würth, Stefanie, pp. 11-32. (Wien: Fassbaender)
- Würth, Stefanie (1998): *Der "Antikenroman" in der isländischen Literatur des Mittelalters: Eine Untersuchung zur Übersetzung und Rezeption lateinischer Literatur im Norden*. (Basel: Helbing & Lichtenhahn)

Vedlegg

Tabell 1. Norrøne pseudohistoriske oversettelsesverk

Tabell 2. Oppbyggingen av Rómverja saga

Tabell 3. AM 595 a-b 4to, fragment B

Tabell 4. AM 595 a-b 4to, fragment C

Tabell 5. AM 595 a-b 4to, fragment D

Tabell 1. Norrøne pseudohistoriske oversettelsesverk, basert på Würth (1998)

Verk	Oversatt	Opphavsverk	Skrevet	Opphavsmann	Omhandler
Rómverja saga	ca.1180	Bellum Iugurthinum	ca. 40 fvt	Gaius Sallustius Crispus (86-35fvt)	ca. 112 fvt
		Bellum Catilinae	ca. 40 fvt	Gaius Sallustius Crispus (86-35 fvt)	63 fvt
		Pharsalia	61-65	Marcus Annaeus Lucanus (39-65)	49-45 fvt
Trójumanna saga	ca. 1200	Daretis Phrygii de excidio Troiae historia	400?	Ukjent opphav ¹	1194-1184 fvt?
Breta sögur	ca. 1200	Historia regum Britanniae	1136?	Geoffrey av Monmouth (ca. 1100-ca. 1155)	1184 fvt? -682
Gyðinga saga	ca. 1260	1. makkabeerbok	100 fvt?	Det gamle testamente	175-134 fvt
		2. makkabeerbok	100 fvt?	Det gamle testamente	175-134 fvt
		Historia scholastica	1169-1176	Petrus Comestor (?-ca. 1178)	
Alexanders saga	ca. 1260	Alexandreis	ca. 1180	Walter av Chatillon (1100-tallet)	356-323 fvt

¹ Dares Phrygius nevnes forsåvidt i Homers *Iliaden* som prest i Troja, men det finnes ingen spor etter noe verk skrevet av ham og dette verket regnes som fiksjon. Slike senere verk om trojanerkrigen var populære, og det finnes flere av dem fra sen antikk og tidlig middelalder, for eksempel en sterkt forkortet oversettelse av *Iliaden* til latin på heksameter, *Ilias latina*, tillagt Publius Baebius Italicus (antatt romersk senator, 1. århundre), og *Ephemeridos belli Troiani*, påstått å være en oversettelse av et tidligere gresk verk basert på dagbøkene til Dictys Cretensis, angivelig deltaker i krigen på gresk side, også fiksjon fra 400-tallet.

Tabell 2. Oppbyggingen av Rómverja saga, etter Þorbjörg Helgadóttir (1996)

Rekkefølge	Tekstdel	Innhold	Overlevering på latin	Relevante håndskrifter	AM 595 a-b 4to (Gíslason 1860)	AM226 fol (Gíslason 1860)	AM 764 4to (Helgadóttir 1996)	Veraldar saga
1	Bellum Iugurthinum	Mangler Sallusts innledning, kapittel 1.1-4.9	Ca. 500 håndskrifter	"Gamma"-familien, alle i Tyskland Codex Parisinus 10195?	253/4-326/6 (Fragment A)	108/3-156/19		
2a	Overgangstekst	Jugurthas død	Scholia, Arnulf av Orléans		326/8-326/14 (Fragment B)	156/19-156/25		
2b	Overgangstekst	Marius og Sulla, Pompeius, Caesar, Crassus, Cato	Scholia	Codex Berolinensis, nr 34; Codex Leidensis Vossianus, Lat. XIX Q.51	326/15-330/20 (Fragment B)	156/26-160/14		
3	Bellum Catilinae	Mangler Sallusts innledning, kapittel 1.1-4.5, og ekskurs om Romas forfall, kapittel 5.9-13.5	Ca. 500 håndskrifter	"Gamma"-familien, alle i Tyskland Codex Parisinus 10195?	330/21-333/8 (Fragment B) 333/10-344/23 (Fragment C) 344/25-354/28 (Fragment D)	160/15-179/2		
4a	Nyere introduksjon	Romulus og Remus			381/4-385/7 (Upphaf I)	Finnes ikke		
4b	Overgangstekst	Forord til Pharsalia, Romas historie	Accessus ad Lucanum, summa historiae, oversatt separat?		385/9-386/27 (Upphaf II)	179/3-181/21	216-19	x
5	Pharsalia	Forkortet prosajengivelse med tillegg	Vel 400 håndskrifter	Codex Leidensis Vossianus, Lat. XIX F.63; Codex Leidensis Vossianus, Lat. XIX Q.51; Codex Bruxellensis, Bibl. Burgund. 5330-32	355/2-364/21 (Fragment E) 364/23-370/29 (Fragment F) 371/2-374/9 (Fragment G) 374/11-377/15 (Fragment H) 377/17-380/29 (Fragment I)	181/22-246/5		

6	Overgangstekst	Avslutning, Caesars død, Octavians kamp mot Antonius og regjeringstid som Augustus, Kristi fødsel	Accessus ad Lucanum, summa historiae, oversatt separat?			246/6-252/9	216-19	x
				Håndskrift datert:	1325-1350	1350-1370	1376-1386	
				Opprinnelsessted:	Hólar, Þingeyrar, Þverá?	Helgafell	Skaga-fjörður	

Tabell 3. AM 595 a-b 4to, fragment B

Sallust	AM 595 a-b 4to (eldre) - fragment B (23r16 - 23v)	AM 226 fol (yngre)
	5.	33. Frá Lucius Katilina ok hans kumpánum.
5.1	Salustius segir enn frá þeim manni rómverskum er hét Lucius Catilina. Hann var kominn av tiginni ætt. En Salustius segir svá frá honum að Catilina var sterkr að afli ok svá í hugnum en ranglátr.	Salustius segir at sá maðr var í Rómaborg er hét Lucius Katilina. Hann var af tiginni ætt. Hann var styrkr at afli ok hugdjarfr, ranglátr ok fégjarn.
5.2	Honum var þegar á unga aldri þekkr úfriðrinn sá er var innan borgar; góð þóttu honum manndráp eða rán: slík var hans æska.	Kjærr var honum úfriðrinn ok mest innanborgar með frændr sína ok kunna menn.
5.3	Hann var þrekinn og þolinn við vás ok erfiði, við hung ok vökur: alla luti bar hann miklu mæira en öngum mætti í hug koma.	Þolinn var hann með vás ok erfiði,
5.4	Hann var í hugnum djarfr, slægr ok brigðr. Hann var örr af fé - gaf allt það er hann hafði laust, en ágirndiz allt það er aðrir áttu er hann sá ok var fullr allra girnda. Enn snjallasti að tungubragðinu en ekki tamiðr við speki íðróttir.	slægr ok brögðótrr í ráðum. Mildr var hann af fé enn girntiz alls þess í staðinn er aðrir áttu -
5.5	Hugrinn víðflæygr ok girntiz hinna stærstu luta með ákafa hugarins ok ágirninnar	ofsamaðr ok ákafr í öllum hlutum.
5.6	ok huglæiddi mjög það er Silla hafði æinvald fengið yfir Rómaborg ok það með ef hann mundi nökkurra uppræist fá til slíkra luta; en ef það mætti framgengt verða ok væri þess nökkur ván þá var hann til ráðinn að spara önga luti til þess, hæfa né úhæfa:	Honum kom þat í hug at Silla hafði fengið einvald yfir Rómaríki ok at hann skyldi freista at hann fengi slíka uppreist ok þar öngvan lut til spara.
5.7	svá rann þessi ágirni fast í brjóst honum.	
5.8		
5.9		
?	En er hann æyddi ok glutraði sínu fé á hverja lund	Glutraði hann þá gózinu svá at hann var innan lítils tíma mjök svá félauss.
?	þá tók hann stór lán af auðgum mönnum: varð honum lengi fyrst gott til lánanna því at hann var frægr af ætt sinni - vissu menn að hann hafði auð fjár.	Tók hann þá lán af ríkum mönnum í borginni: fekk hann þau nóg svá at hann hafði þá enn auð fjár.
?	En nú er hann fann það með sjálfum sér að æytt var öllu hans fé en glutrað því er að láni var tekið en fjárþurftin æigi minni en fyrr þá fann hann að brátt mundi nökkur órráð þurfa ok æstiz þá hugrinn að dvelja æigi lengr það er honum var í skapi.	Enn er bæði var eytt hans fé ok því sem hann hafði af láni tekit undirstendr hann at ekki görir at dvelja við.

?	Bar ok það til að hann vissi ef bert yrði um öll verk hans að hann mundi friðlauss vera í borginni.	
14.1	Hann hafði um sik hirðsveit mikla; en það voru flestir þess háttar menn er áðr voru fullir af vandræðum:	Aflar hann sér þá sveitar.
14.2	sumir voro félauser ok áttu stórar skuldir að lúka sumir ofdrykkjumenn sumir áttu vandræði af kvennaferði eða ránum ok manndrápum	Váro þat bæði duflarar ok drykkjumenn. Sumt váro raufarar ok ránsmenn.
14.3	ok enn um framm þeir er ódádír höfðu gört - drepíð frændr sína ok guðræker menn ok útlægir ok þeir er þangað flýðu réttan dóm fyrir ill verk: þessir sóttu aller til hans ok aller þeir er hönd ok tungu höfðu hrært ok saurgað til mæinsæra eða þess úfriðar er var með sjálfum borgarmönnum ok að lyktum aller þeir er glæpir eða válað eða vitand verkanna eggjaði til hans að fara - slíkir voru aller hans menn ok kunningjar:	Allir þeir sem hann tók í sitt samlag höfðu eitthvert vandræði um at vera.
14.4		Enn þótt siðsamir menn kjæmi nokkurir til hans þá urðu þeir skjótt slíkir eðr verri.
14.5		Katilina sækir marga höfðingja at vináttu því at hann þóttiz þess þurfa sakir sinna úspekta.
14.6	en hvað sem þeir girntuz af honum þá fekk hann þæim, ok að lyktum lagði hann framm við þá það er þeir girntuz í atvinnum ok hógværi skaps síns til þess að hann gjörði sér þá tryggja ok hlýðna.	Enn þeir váro til þers auðsóttir því at hvat er hann girntiz af þeim ok þeir af honum var hvárum til reiðu.
14.7		
	6. Frá Catilina.	
15.1	Þegar er Catilina var ungr þá átti hann við konur mörg skipti þau er rækilig þóttu í þeira lögum. Þar var æitt hof það er átti gyðja sú er Vesta hét en þar var æin tigin mæer til þjónostu við goðið - þá mæy tók Catilina, ok mörg önnur voru slík hans verk.	Katilina hafði mörg skipti við konur þau er rækilig þóttu í þeira lögum. Þat var eitt hof er átti gyðja sú er Vesta hét. Þar var ein tigin mæer til þjónostu með goðit. Þersa mey tók Katilina.
15.2	Aurelia Orestilla hét æin göfug kona þar í borginni. Hón var allra kvenna fegrst ok stórauðig. Þeifar konu bað Catilina. En hón synjadiz ok fann það mest til að Catilina átti son frumvaxta: Uggði hón að sá mundi henni verða úmjúkr eða hennar börnum. Litlu síðarr varð sá svæinn dauðr ok var það ræða margra manna að Catilina hefði látið drepa hann. Síðan fekk hann Orestille.	Aurelia Orestilla hét ein göfug kona í Róm. Hón var allra kvenna fríðuz ok stórauðig at fé. Hennar bað Katilina. Enn hón vildi æigi eiga hann. Hón átti sér son frumvaxta ok hugði at hann mundi henne verða ómjúkr ok hennar frændum. Litlu síðarr var þessi sveinn dauðr, ok var þat margra manna mál at Katilina seálfir mundi hafa drepit hann. Síðan fekk hann Orestille.

15.3	Salustius segir að sjá lutr var svá fyrst til að ek hygg (segir hann) að mest eggjaði Catilina að fresta ægi þæim úfriði er hann hafði fastráðið fyrir sér áðr upp að hefja.	
15.4	Hugrinn var þá úskírr því at hann var bæði læiðr goðum ok mönnum ok ægi mátti hugrinn stöðvaz eða stillaz hvárki af hvíldinni né af vökunni: svá kvalði samvizka glæpanna ágirndarhuginn.	
15.5	Catilina var maðr föllitaðr, illa æygðr, litverpr, sáz skjótt um ok laust höfuðið, úvitrligr í bragðinu: hann gekk stundum skjótt en stundum sæint.	Lucius Katilina var maðr föllitaðr, illa eygðr, laushöfðaðr ok úvitrligr í yfirbragði: gekk stundum skjótt enn stundum seint.
16.1	Ungra manna svæit lærði hann með illum verkum þá er hann hafði blekkt ok til sín hæimt.	
16.2	Af þeira svæit tók hann sér vitnisburði ok skrökvetti. Virðu þeir æinskis trúna ok háskann. En er hann hafði fyrir komið grandveri þeira ok æinurð þá bauð hann þæim ena stærri luti að gjöra.	
16.3	Þeir drápu þá er útlaga voro eða stórsakir höfðu gört, ok var það eptir lögum; en ef þeir voro ægi nógir til þá bauð hann þæim að drepa jafnt saklausu, til þess að ægi afvendiz hönd eða hugr fyrir sýslulæysis sakar manndrápinu ok væri hann heldr úkæypis illr ok græypr.	
16.4	Þessi svæit træystiz Catilina. Hann vissi ok hversu ofs mikið fé hann átti að lúka um allt land. Hann vissi það ok að fjölði þeira manna er verid höfðu með Silla enum ríkja höfðu næytt ósparliga þess fjár ok ránfangs er þeir höfðu fyrr fengið ok voru þá orðnir snauðir: þeir minntuz ens forna sigrs ok ránfangs þess er þeir ...	

Tabell 4. AM 595 a-b 4to, fragment C

Sallust	AM 595 a-b 4to (eldre) - fragment C (24 - 26)	AM 226 fol (yngre)
		39. Frá Manlius ok Katilina.
		Á þersum tíma var Manlius í Tuskania ok hafði þar stefnulag við landsmenn vegna Katilina ok taldi fyrir þeim hversu Silla hinn ríki hafði sæmt ok hversu Rómverjar höfðu rænt þá friði ok frelsi ok fénu með.
29.1		Nú er Tullius fekk sanna njósn af samdrætti hersins þótti honum vandi at hendi kominn því at hann þóttiz æigi lið hafa at gjæta bæði borganna ok annarra staðanna.
29.2		Enn höfðingjar báðu hann halda borgina ok geyma hana sem bezt.
30.1		Fám dögum síðarr á einni stefnu las upp bréf sá höfðingi er Lucius Senius hét. þau kvað hann sér send hafa verit ór Tuskania. Stóð þat þar á at Gaius Manlius hefði dregit saman úvigan her ok út á Púl væri ok mikill samnaðr ok ætlaði hváirtveggju á hendr þeim.
30.3		þá sendi hann af stefnunni Quintum Metellum út á Púl enn Quintum Marcium út í Tuskaniem.
30.4		Enn þeir váro báðir reknir aptr því at bændr vildi æigi hafa yfurför þeira.
30.6		Nú var þat ráðagjörð Rómverja at hverr er meðr sannindum kynni at segja ráðagjörð Katiline sá er áðr var með honum skyldi frjáls vera af þessu svíkræði ok þiggja þó jafnvægi sitt av silfri enn hinn er áðr var frjáls skyldi þiggja hálfu meira.
31.4	000 Plautia lög 000	Maðr hét Lucius Paulus er spurði Katilinam at þersu máli, enn hann þrætti í móti.
31.5	000 við öldunga sjálfa að 000	Kom svá at hann gekk á stefnu með höfðingjana séalfa.
31.6	000 <i>consul spurði hann um þessi kennsl er á höndum honum bar</i> 000 væit æigi hvárt til bar er Tullius mælti 000 <i>eða</i> vildi stilla ræiði sína <i>eða</i> var það til að 000 fyrir hann. Síðan lét Tullius rita tölu sína eptir vanda 000	Markus Tullius spurði fyrst Katilinam um þessi kennsl.

31.7	<i>Catilina drap niðr höfðinu ok var búinn að verja sakar fyrir sik 000 skyldi æigi trúa slíku upplosti. Ek em, sagði hann, sem yðr er kunnikt af tigginni ætt, ok svá vel hefi ek sýslað líf mitt frá upphafi allt hér til að mér er af þessum lutum vón hinna beztu kosta. Ætlið æigi mér það, hinum ættgöfgasta manni, að ek muni slíko bella því at 000 ek hefi marga luti stórvel gört til þessa lýðs. Ætlið æigi það að ek muna nú 000 alþýðu rjett þótt Marcus Tullius ráði nú fyrir honum, soðgræifi Rómverja.</i>	Enn hann varði sannar sakir með kávísligum orðum ok miklum kyndugskap
31.8	<i>En síðan giorði hann sik svá reiðan ok óðan að hann bölvaði þæim öldungunum með mörgum illum orðum. Hliópu aulldungar þá upp að honum ok hrundu honum ok mæltu að á braut skyldi fara ódáðamaðrinn ok kölluði hann fjanda ok frænddrepara.</i>	enn síðan gerði hann sik svá óðan ok reiðan að hann bannaði öllum Rómverja höfðingjum. Hljópu þeir þá upp ok báðu ódáðamann í brott dragaz ok hrundu honum frá sér.
31.9	þá mælti Catilina með ræiði mikilli, nú þá er þér gerið mér svívirðing ok rekið mik þá skal ek með margra manna töpun seðja reiði mína.	Katilina mælti þá með mikilli ræiði, fyrir þat er þér gerit mér nú svívirðing þá skal mín reiði seðjaz í margra yðvarra blóði.
32.1	Ferr hann sem skyndiligaz hæim til húsa sinna: hafði hann þá miklar áhyggjur í skapi. Ok er hann sá að ekki tjóaði honum umsátir við Tullium ok þá var vörðr haldinn yfir, að hann æigi mundi brenna mega borgina sýndiz honum það þá ráðligaz að fara til hersins 000 draga saman liðit sem mest til stefnu að borginni fyrr en skráðar mundi af aulldungunum fylkingar. Skyldi hann fyrr mega afla sér ok sínu liði þess er þæim þyrfti við, en herrinn væri búinn. Á æinni nótt of miðnætti fór hann ór borginni til herbúðanna Manlii með fá menn,	Einni nátt síðarr ferr han brott ór borginni með fá menn til herbúða Manlii
32.2	<i>en setti eptir þá menn þá er hann trúði bezt ok hann þóttiz mest traust undir æiga Cethegus ok Lentulus ok það þá eflaz sem mest bæði að liði ok öðrum herskap ok skyldi þæir flytia það mjög að drepa Tullium eða brenna borgina, en ek mun til koma með hersafla að fulltingja yðr.</i>	enn setti eptir þá menn er hann trúði bezt ok það þá um þat sitja að drepa Tullium enn brenna borgina ef þeir kjæmi því áleiðiss.
	2. Bréfsending Manlii.	40. Frá Gaius Manlius ok Quinto Marcio.
32.3	En þá er þetta var tíðinda í Rómaborg sendi Gaius Manlius bréf Quinto Marcio konungi með þessum orðum:	Sem þetta er tíðinda í Rómaborg sendir Gaius Manlius bréf Quinto Marcio með þessum orðum.

33.1	<p>Heyr þú ræðismaðr. Vér sverjum bæði fyrir guð ok menn að vér höfum æigi vápn upp tekið til þess að herja á fóstbræðr vára ok æigi til háska né æinum manni því at vér erum rekner sumer af fóstrjörðinni en aller af vegsemdinni ok frá fénu ok gjörvir vesler ok fátækir af græyplæk ok styrk ræðismanna. Öngum várum er læyft að njóta lögmálsins eptir venju enna fyrri manna ok æigi skolum vér enn frjálser vera sjálfir þótt vér hafim látið alla æiguna - svá er mikill grimmlækir öldunganna ok consulis.</p>	<p>Heyr þú ræðismaðr. Ek sver þers bæði við guð ok menn at ek hefir æigi vápn tekit til þers at herja á fóstbræðr mína heldr öllum oss til friðar ok náða.</p>
33.2	<p>Hinn veg gjörðu hinir fyrri höfðingjar að þeir miskunnuðu hinum fátækjum mönnum rómverskum í boðorðum sínum ok fulltingðu þeim ok enn um fram 000 <i>skuldir sínar</i>.</p>	
33.3	<p>000 <i>borgarmaunnum fátækium</i> fullting lögmálsins 000</p>	
33.4		
33.5	<p>000 en ella nauðgið þér oss til þess að vér læitim nú til hefndar ok látim svá vart líf.</p>	
34.1	<p>þá svaraði konungrinn bréfinu, Quintus Marcius: Ef þæir Catilinamenn vilia biðja sér miskunnar aulldunganna, þá leggi þeir niðr vápn ok fari svá til borgarinnar með lítillæti: því að sú hefir hógværi ok miskunnsemi iafnan verið aulldunganna, að æingi biðr ósynju þá sér líknar.</p>	<p>Quintus Marcius svarar svá: Ef þér vilit biðja miskunnar höfðingja þá leggit niðr vápn yðr ok farit með lítillæti til borgarinnar því at þá má sjá at þér biðit æigi ófyrirsynju yðr líknar.</p>
	<p>3. Frá Katilina.</p>	
34.2	<p>Catilina var nú farinn ór borginni. Mörgum vinum sínum ok þeim öllum sendir hann <i>bréf er honum</i> þótti mest traust í ok segir að hann var nú yfir stiginn af <i>lygi</i> 000 <i>anda</i> hrekkvísi fjandmanna sinna: sagði að hann mundi nú 000 fara heldr í útlegð í Massiliam ok æigi fyrir því að hann vissi á hendr sér þá glæpi 0000 heldr fyrir því að þá sæti í friði vinir hans ok væri kyrr réttir alþýðunnar 000 styrjöld eða orrostor í borginni.</p>	<p>Lucius Katilina sendir nú bréf aprt til Romam öllum þeim mönnum er hann vænti sér nökkurs traust af ok segir at hann var yfir stiginn af lygi ok falsi sinna fjandmanna ok verð ek nú undan at halda í útlegð, þó at ek viti mik úsakaðan, at æigi hafa ek mína góða vini í grefi fyrir mik.</p>
34.3	<p>En mörg bréf af þessum komu til Rómaborgar 000 sá maðr er hét Quintus Catulus ok sagði sér send með nafni Katiline.</p>	<p>Síðan sendi hann enn mörg bréf til Rómaborgar til þers manns er Quintus Katulus hét ok eitt af þeim var svá látanda:</p>
35.1	<p>þetta <i>bréf</i> 000 sendir kveðju Quinto Catulo. Ágjætliga þekk er mér þín trú ok kunnig af 000 háskum ok væittir traust konu minni er ek fal þér á hendi til varðvæizlu.</p>	<p>Lucius Katilina sendir Quinto Catulo sína kveðjo. Ágjæta val þekkiz mér þín trú því at þú hefir mér val reynz í öllum háskum.</p>

35.2	Því mun ek æigi dylja þik ráða þeira er nú eru nýgjör með oss. Fastráðit hefi ek að <i>væita þæim aungar bætr fyrir þau kennsl</i> er þeir hafa við oss.	Því mun ek æigi dylja þik þeira ráða sem nú ero nýgör, at ek hefir þat fastráðit at gjalda Rómverjum öngar bætr fyrir þau kennsl er þeir bera at mér.
35.3	En þó að þú guð sonr þórs vitir að það er satt 000 <i>mæingjörðir</i> að mik hvetr til mótstöðunnar <i>sú þraungving</i> ok enn 000 þar fæz oss æingi ávöxtr að heldr svá að ek mætta öðlaz 000 <i>alla</i> menn af skyldum eptir venju minni en æigi fyrir því að æigi <i>fémunir</i> 000 Orestilla ok dóttir hennar hefir lukt margra manna skuld fyrir mildi sakir 000 að mér þóttu svívirðligir menn ómakligir vegsemðar ok <i>ek</i> 000 grun.	þó at ek geta þers æigi dult guð son þórs at þat sé sannindi sem þeir tala til mín þá geta þeir þó enn æigi þat með lögmáli opinberliga prófat.
35.4	En fyrir því að ek tók annað vandræði á mik <i>þá fylgi</i> ek nú ok 000 <i>væizlu</i> er mér er læifðr	
35.5	en þótt ek vilda rita flæira til þín þá er mér sagt að ófriðr ok ofrefli væri búid á hendr mér.	Enn þótt ek vildi fleira til yðvar rita þá orkar ek því æigi sakir ófrelsis.
35.6	Nú sel ek þér í hendr konu mína Orestillam ok <i>á þína</i> trú að þú gjætir hennar fyrir öllum mæingjörðum. Ek biðr þik þessar benar fyrir ást sona þinna. Ver hæill.	Valete.
36.1	Catilina dvaldiz fá daga með Gaio Flaminio. þá væitti hann gjafar stórar í vápnum ok herbúnaði mönnum sínum þæim er áðr voru mæddir í áhyggjum. Síðan fór hann með <i>prýði</i> ok vegsemð til herbúðanna við <i>Manlium</i> .	Katilina dvaldiz fá daga með Gaio Flaminio. Hann gefr þá stórar gjafir sínum mönnum. Ferr hann þá með mikilli vegsemð ok æru til herbúða Manlii. Tekr hann sæmiliga við honum.
36.2	En er þetta spurðiz að sönnu til Rómaborgar þá dæmðu öldungar Catilinam ok Manlium fjandmanna en aðra <i>flokkamenn</i> dæmðu þeir svá ef þeir sliti flokkin ok legði <i>niðr vápn sín</i> , að <i>þæir allir</i> skyldi hafa frið 000 <i>njóta</i> miskunnar nema þeir menn er áðr höfðu 000.	Enn er þetta spurðiz dæmdu Rómverjar þá báða útlæga.
36.3	það var þá ok dæmt að hertogar skyldu skipta milli sín: skyldi Tullius gjæta borgar en Antonius fara sem skjótaz með her á hendr Catilina.	

	4. 000	
36.4	Salustius sagði svá. þá stund sýndiz herfiligaz fara ríki Rómverja er nú var frá sagt. þæim höfðu hlýðt aller lutir í hæimi frá austri til vestrs en er það vald fekkz þá var hér í ríki friðr ok hóglifi ok þar með sýslulæysi ok sællífi er mönnum er kjært en gnótt auðsins. Voru þeir þó enn borgarmenn er þrárækligan hug höfðu til að glata sér ok hlut alþýðunnar	
36.5	en fyrir sakir féboða öldunga eða fyrir vináttuboð þeira þá vildi æingi maðr fara frá Katilina. Svá mikið afl öfundar við öldunga hafði runnið á marga borgarmenn af þæir 000 af.	
37.1	<i>Æigi</i> fengu þeir skapaskipti er í voru ráðinu eða vissu með Catilina heldr <i>allr lýðrinn lofaði ráð hans</i>	
37.2	því at lýðrinn girntiz nýjungarinnar svá sem vant var	
37.3	því at þeir enir félausu menn 000 öfunda hina auðgu ok ena góðu en vilja upp hefja ena snauðu en með því að þeir 000 þeir er þeir æigu þá vildi þeir að aller lutir skiptiz: þeir fædduz í flokkinum áhyggjulaust af félæysi ok ugglaust um skaða.	
37.4 37.5 37.6		
37.7	Svá þeir menn er áðr unnu erfiðliga voru tæygðir með hæitum fögrum eða gjöfum sumir læyniliga en sumir berliga: virðu þeir meira hóglífi í borginni en oþekt. þessa ok alla aðra eggjaði ok það er þeir höfðu berir orðit að illu.	
37.8	Æigi er það undarligt að félausir menn ok vesler réði æigi hag alþýðunnar er þeir sá illa fyrir sjálfum sér.	
37.9	Svá ok þeir er verið höfðu menn Silla ok bariz til ríkis með honum en verið siðan því rænter ok fénu með. þá váru þeir með sama hug að girnaz ófriðar ok orrosto.	
37.10 37.11		

38.1	En er hófz höfðingskapr þeirra Pompei ok Crassi ok voru þeir þá ungir men ok öðluðuz hinn mesta mátt ríkdóms, var þá hugrinn styrkr ok græypr. þeir löstuðu öldungasvæitina fyrir dramb sitt en æstu alþýðuna, gáfu gjafar stórar ok hæit fögr ok lokkuðu svá lýðinn ok gjörðuz vinsælir ok ágjætir.	Nú í annan stað jókz höfðingskapr þeira Pompei ok Krassi ok váro þeir þá þó báðir ungir menn ok fengu hin mestu metorð því at þeir váro bæði freálsir af fénu ok frægir í orrosto: drógu þeir sik seálfir framm til metorða, var ok alþýðan gjörn til þeira.
38.2	En <i>móti</i> þæim <i>kastaði aulldungasvæitin</i> ok fundu það til að þeir vildi verja tignina en þó ræyndar var það sannara að hvern kepptiz við annan sér til ríkis ok framkvæmða	
38.3	því at svá sem ek mun segia dæmi í fám orðum að þí er þeir keppðuz sumir kölluðuz styrkja vilja rétt alþýðu en sumir tigna sem mest aulldunga réttinn ok gjörðu gott ok rjett yferbragð síns máls en ræyndar dró hver sem mátti sik framm.	
38.4		
39.1	En er Pompeius fór með herskip í Grikklandshaf ok enn að berjast við Mithridatem, síðan þvarr fjáraflí alþýðunnar en dróz mátt ok ríki undir fá menn.	Enn litlu síðarr fór Pompeius i Girklandshaf með skipaher ok barðiz við Mithridatem konung ok sigraði hann ok vann þar mörg afreksverk þau er seint verðr öll at rita því at enginn var hans jafningi í Róm um hans daga.
39.2	þeir réðu þá héruðunum ok mæistaradómunum ok öllum öðrum lutum.	
39.3		
39.4	En ef Catilina hefði sigraz í enni fyrstu orrosto ok svá þótt hann hefði til jafns komiz þá mundi hinn mesti skaði hafa vorðið á alþýðu rjettinum ok þæim er sigraðiz mundi æigi þikkja það æinhlítt heldr mundi hvern sá er mæira mætti þá af öðrum taka slíkt er sýndiz.	
39.5	þeir voru enn sumir að fyrst höfðu farið til Catilinam ok voru þó ekki í samsvarning. Í því lið var son aulldungs æins ok hét Fulvius: hann varð handtekinn ok lét faðir hans þá drepa hann.	
	5. 000	41. Frá Publius (Umbrenus) ok Quintus Fabius (Sanga). Capitulum.
39.6	Lentulus sá er fyrr var getið að í þessu máli átti lut með Catilina - hann var pretor að tign ok var þá í borginni: hann tók nú að dragaz undir lið allt það er hann mátti bæði þá menn er fyrir hans sakir vildu 000.	Nú er at segja frá Lentulo er í þessa ráðagjerð var með Katilina: hann var pretor að tign: hann dró lið saman

40.1	<i>Hann sendi þann mann er hét Publius Umbrenus á fund þeira manna er voru sendimenn þeirar þjóðar norðan um fjall er hæita Allobroges ok skyldi koma þeim ef hann mætti í þetta samband. En þeir höfðu fareð af hendi borgarmanna sinna að sættaz við öldunga því at þeir höfðu ræiði lagt á þá.</i>	ok sendi þann mann er Publius hét á fund þeirra manna er komu norðan um fjall ok Allobroges heita ok vildi hann koma þeim í þetta samband: enn þeir höfðu farit af hendi borgarmanna sinna at sættaz við Rómverja því at þeir höfðu reiði á þeim.
40.2	Umbrenus hafði verið opt áðr norðr i Gallia ok kunni hann dæili á þessum <i>giorla</i> að þeir voru í sökum bundnir ok svá það að Norðmenn voru gjarnir að berjaz ok þóttu menn líkligir til að spara æigi að vera í ráðinu. Umbrenus hitti sendimenn á torgi nökkuru ok talaði hann við þá kunnliga, spurði fyrst nökkurum orðum tíðinda af borg þæira en er þeir sögðu að öldungar voru þeim ræiðir. Hann harmaði það ok spurði hvað þeir hygði hvern veg fara mundi.	Publius vissi gjörla skíl á þersum mönnum því at hann hafði opt verit í Gallia. Hann hitti þá á torgi nokkuru ok spurði þá tíðinda ór borg þeira. Enn þeir sögðu at höfðingjar váro þeim reiðir. Hann harmaði þat ok spurði hversu ganga mundi.
40.3	þeir sögðu að öldungar voru fégjarnir ok löstuðu þá, sögðu að æingi liðsemð var að þeim ok sögðu að þeira ánaud mundi haldaz til þess að dauði læknaði þá. Umbrenus bauð að hann mundi kenna þeim ráð það er þeir mundu mega undan færjaz öllum þessum álaugum.	þeir segja at höfðingjarnir váro mjök fégjarnir. En hann sannaði öll orð þeira ok sagði þeira svala mundu haldaz meðan líf væri í þeim. Man ek kenna yðr ráð, sagði hann, at þér freálsiz af þeira álögum.
40.4	Er þeir hæyrðu þetta báðu þeir ákafliga Umbrenum kenna sér það ráð ok sögðu að ekki mundi svá torveldlikt vera eða háskasamlikt að æigi mundu þeir undir ganga ef þeir mætti verða frelstir ok borg þeira frá ágirni öldunga.	þeir sögðuz þat gjarna vilja.
40.5	Síðan bað hann þá ganga með sér ok fóru þeir skammt frá torginu til húsa þess manns er hét Decius Brutus. þar var fyrir Sempronia kona sú er fyrr var getið ok vissi hón áðr þessa ráðagjörð: en Brutus var æigi í borginni.	Síðan bað hann þá ganga með sér ok fóro þeir til húsa þess manns er hét Decimus Brutus. þar var fyrir kona sú er Sempronia hét ok vissi hón áðr alla þessa ráðagjörð; en Brutus var æigi í borginni;
40.6	þá kallaði hann Gabinium til vitnisburðar að saga hans þætti sannari. En er hann kom þá sagði Umbrenus þeim alla þessa ráðagjörð ok samsvarning ok nefndi menn þá er í þessu ráði höfðu bundiz ok svá þá er voru í ráðum ok samþykki ok talði upp það allt er han vænti að sendimönnum mundi vera þikkja fýsiligra en áðr til að ráðaz.	ok kvaddi Publius hana til vitnisburðar með sér. Síðan sögðu þau sendimönnum alla ráðagjerð Katiline ok báðu þá bindaz í flokkinum meðr sér.
41.1	Síðan réðu þeir sín í millum um þetta ok velktu lengi fyrir sér ok tölðu 000	

41.2	000 að í öðru ráði var féón af annarra æign ok von orrosto ok mannháska en ef sigr fengiz þá var ván mikils verkkaups; en það var annað ráð er víst var: féfangið en öruggt fullting ok gnótt auðæfa móti ósýnni vón.	Enn sendimenn töldu á hvárutveggja tormerki
41.3	En er þeir voru í þessum <i>valkum</i> þá mátti hamingja alþýðu hagsins mæira	
41.4	ok ráða þeir það af að koma til þess manns er hét Quintus Fabius Sanga, ríkr maðr ok höfðu borgarmenn af honum mikið fullting.	ok leitaðu ráða til þess manns er hét Quintus Fabius Sanga: hann var ríkr höfðingi ok höfðu borgarmenn mikit traust á honum.
41.5	En Fabius gekk þegar til hertogans Tullii ok sagði honum allt þetta. Tullius bað hann aptr ganga sem skjótaz ok segja sendimönnum að þæir dyli þessa hvern mann en fari nú sem til flestra manna þeira er í þessu ráði voru ok gjöra sem kunnaz bæði mennina ok ráðin.	Enn Quintus gekk þegar til Tullium consulem ok sagði honum allt þetta. Enn Tullius bað hann aptr fara sem skjótaz ok segja sendimönnum at þeir skyldu þessu hvern mann leyna, en fari sem til flestra manna þeira er í þessu ráði væri ok göri oss sem kunnigaz bæði mennina ok ráðin ok fara þó sem leyniligaz með.
	6.	42. Frá Tullius ok Gabinus. Capitulum.
42.1	Nú er þetta var tíðinda i Rómaborg þá dróz saman herr Catiline um öll þessi lönd: um Gallia hvártveggja ok Picenum ok út um Púl.	Nú sem þetta er tíðinda í Róma þá dróz saman herr um Galliam ok út um Púl.
42.2	En menn þeir er Catilina hafði frá sér sent áðr fóru óráðvísliga, létu sem ærir væri, fóru of nætr með vápnum ok æstu alla luti ok hröpuðu ok hræddu fólkið mæirr af slíku en af lífsháska.	Enn menn þeir sem Katilina hafði sett fyrir herinn fóro óvissliga ok gengu með vápnum um nætr.
42.3	En af þessum mönnum urðu nökkurir menn handtekner af þæim manni er hét Quintus Metellus Celer: hann var pretor að tign: en er hann hafði sannar sögur af þæim þá voru þeir bundnir. En í Gallia enu nærra var þá legatus að tign sá maðr er hét Gaius Murena: hann tók ok höndum menn Catiline.	Af þersu urðu margir menn handteknir af Quinto Metello ok kastaðir inn. Sá maðr er hét Gaius Murena tók marga menn Katiline i Gallia.
	7.	

43.1	Lentulus var þá í Rómaborg ok flæiri höfðingjar af svæit Katiline. En er þeir höfðu fengið afla þann er þeim líkaði þá gjörðu þer bert fyrir sínum mönnum ráð það er sett var að þá er Katilina væri kominn í þá byggð er hæitir Fesulanus þá skyldi hafa þing sá höfðingi lýðsins er hét Lucius Bestia ok skyldi hann ámæla mjög Tullio ok leggja þung orð til ens bezta höfðingja. En þá er þetta mark væri gört ok á enni næstu nótt eptir þá skyldi uppi vera allr fjölði hersins þess er í samsvarningu væri, skyldi þá hverr þangað stefna sem áðr var skipað.	Lentulus var með fjölda manna í Rómaborg af sveit Katiline. Enn er þeir höfðu fengit afla þann sem þeir máttu mestan þá sögðu þeir opinberliga ráðagerð sína -
43.2	En þessi ráð sagði hverr öðrum helz með þessum hætti. Statilius Gabinius hét maðr er hafa skyldi lið mikið ok fara þá nótt sömu um borgina ok leggja eld í hús í xii stöðum þeim er áðr var á kveðit, en þá er eldrinn brenndi húsin ok borgarlýðrinn kjæmi til að slökkva eldinn ok þyssen væri sem mestr þá skyldi sá maðr er hét Cethegus væita atgöngu Tullio ok fræista ef hann fengi náð honum annað hvárt með vjel nökkuri eða væita honum með öllu atgöngu: allt var skipað að hverjum höfðingja hverr skyldi ganga ok svá hinir minni menn að þar skyldi hverr væita atsókn er fyrir voru hans frændr ok kunnir menn ok hann kunni helz fyrir - en fara síðan til Katilina aller þeir; en hann skyldi vera þessa nótt skammt frá borginni í þeim stað er hæiter Fesulanum.	at þeir menn er svá hétu Statilius ok Gabinius skyldu fara með mikit lið at borginni um nátt ok leggja at eld í xx stöðum enn sá maðr er hét Cethegus skyldi veita atgöngu Tullio með vápnum eðr svikum at fanga hann.
43.3	En er að læið þessi stefnu ok allt var þetta til búið þá þótti Cethego sem þeira félagar frestaði of mjök ok æðraðiz of mjög að taka upp ráðit ok hefði þá líða látið þau færi er honum þótti sem þeim væri hagfellig til slíkra verka ok væri það fyrir huglæysis sakir að dvelja svá dag frá degi: sagði hann til þessa stórræðis þurfa öngum mun minnr hræysti ok áræði en ráðagjörð svá sem nú var grunn á þeim hafðr af höfðingjum, ok þó að aðrir þori æigi að hlaupa á hendr þeim, sagði hann, þá mun ek æigi spara þótt ek hefða lítinn hlut af þessum her:	Enn er at leið stefnunni ok allt var til búið þá þótti Cethego sem hans félagar frestaði of mjök atgöngu við Tullium.
43.4	en hann mælti fyrir þá sök þannig að hann var maðr hraustr ok skjótráðr, hugði hann að sigrinn mundi fáz af skjótum atburðum ok yrði höfðingjar sem mest úbúnir við.	

44.1	Tullius sender Gabinium til fundar við sendimenn þá er fyrr eru nefndir með þeim æyrendum að þeir fari á fund Lentuli ok Cethegi, Statilii ok Cassi, þeira er höfuðsmenn voru í þessu ráði með Katilina, ok segði að þeir vildi því að æins að þessu ráði hverfa ok bindaz við ef þeir vissi það med sannindum að þetta væri æigi hégómi er þeim var sagt ... Ok báðu þá sanna þetta með swardögum að þeir væri fastir í þessu máli svá sem þeir sögðu ok vildu æigi fara hæim til borgarmanna sinna með hégómamálum ok þeir mundu öngan trúnað á leggja nema þeim væri með slíkum sannindum sagt.	Tullius sendir nú Gabinium til fundar við sendimenn þá er fyrr váro nefndir meðr þeim örindum at þeir færi á fund Lentuli ok Kassi er höfuðsmenn váro at þessu ráði með Katilina ok segja at þeir vilja því at eins í þat ráðaz at þeir vita at þat sé satt ok sanni þat með swardögum.
44.2	Síðan gengu þeir Lentulus ok hans félagar til swardaga sem þeir voru bæiddir, en Cassius hét að sverja en sagði að hann átti þá skylt æyrendi braut ór borginni ok mun ek, sagði hann, skjótt aptr koma. Síðan binda þeir þetta félag sín í milli.	Gekk þá Lentulus til swardaga enn Kassius hét at sverja þegar hann kjæmi aptr í borgina.
44.3	Fær Lentulus ij menn <i>sína</i> til förunæytis við Allobroges ok bað þá svá til haga að Allobroges kjæmi á fund Catiline ok festi þeir þetta mál sín í millum.	Síðan fekk Lentulus þeim ij menn at fara með þeim.
44.4	Hann seldi í hendr Vulturcio bréf æitt er hann sendi Katilina er þetta var á:	
44.5	fyrst kveðjusending ok þá þetta, kenna máttu hverr ek em af þeim manni er ek sendi til þín. Hygg að hvé mikið vandræði þú ert í settr ok minnz að þú ert karlmaðr. Læið athuga hvers nú bæiðir þín skynsemi. Bið nú fulltings þér af öllum ok jafnt hinum minnstum.	
44.6	Ok enn mælti hann við hann, Um þetta framm, sagði hann, að þú ert af öldungaættinni en nú dæmdr af þeim fjandmaðr þeirra ok því þarftu ráð við að færjaz undan þeira þrælkan ok er nú búin í borginni öll sú fyrirætlun er til þessa ráðs þarf ok þú hafðer oss boðið ok dvel þú nú æigi lengr að koma til vár.	
	8.	

45.1	Allobroges sögðu Tullio alla þessa luti ok bjugguz síðan braut ór borginni ok fóru síðan á æinni nótt svá sem þeir höfðu áðr ráðið. Þá sendi Tullius Lucium Valerium Flaccum ok annan Gaium Pomptinium - þeir voru pretores að tign - ok svæit manna með þeim ok bað þá fara til brúar þeirar er Mulvius hæitir ok sitja þar fyrir Allobrogibus ok taka þá höndum alla ok hafa til Rómaborgar.	Sendimenn segja nú Tullio alla þessa luti ok leynaz síðan brott ór borginni um nátt. Síðan sendir Tullius Lucium Valerium ok Gaium Pomptinum - þeir váro pretores at tign - ok sveit manna með þeim ok bað þá fara til brúar þeirar er Mulvius heitir ok siti þar fyrir þeim Allobrogibus ok taki þá höndum ok hafa þá aptr í borgina.
45.2	þeir gjöra nú svá.	
45.3	En er Allobroges koma til brúarinnar með Vulturcio þá laupa fram rómverskir riddarar alvápnadrir með herópi. Allobroges æpa í mót, en þegar er þeir rennaz að þá gefa Allobroges sik upp ok laupa í svæit Rómverja.	Enn er Allobroges komu til brúarinnar laupa Rómverjar upp með herópi í móti þeim en hinir gefa upp vápn sín ok laupa í lið Rómverja.
45.4	Vulturcius eggjar fyrst mjög að þeir skyldu verjaz ok hann varðiz með sverði allhraustlega, en er hann sá að Allobroges höfðu aller sér grið tekið þá mælti hann sér ok til griða við Gaium Pomptinium því at hann var kunningi hans áðr, en er hann tók æigi við honum þá hljóp hann þó í flokk þeirra ok gaf sik upp.	Vulturcius eggjar nú fast at berjaz fyrst ok varðiz seálfr alldjarfliga enn þó um síðir beiddiz hann griða ok lagði vápn sín.
46.1	Ok er þetta var fram komið allt þá voru þegar menn sender til Tullii.	Nú sendi Gaius orð Tullio at þeir váro báðir í hans valdi enn hann varð því feginn.
46.2	En er hann spurði þetta varð hann bæði feginn ok áhyggjufullr: því feginn er hann vissi þá til fulls hið sanna ok hann sá að borgin mundi þá vera háskalaus; en því áhyggjufullr að hann vissi varla hvað upp skyldi taka er svá marger göfgir menn höfðu í þessi glæpsku vafiz, þótti sér hræðilikt að gjöra makliga refsing ok þungar píslir svá tignum mönnum, en ef æigi væri hegnt fyrir eljunlæysis sakir þá þótti honum berr váði að alþýðan mundi þá tapa sínu frelsi.	
46.3	En er hann hafði þetta hugsað fyrir sér þá lét hann kalla til sín Lentulum, Cethegum, Statilium, Gabinium; ok enn bað hann kalla til sín Ceparium, Terracinensem að kyni - sá er bjoz að fara á Púl ok samna þar mönnum til liðs Catilina.	Nú sendir hann eptir Lentulo

46.4	þeir gjöra aller svá; en Ceparius hafði litlu áðr farið af borginni en þessi boð kjæmi því at hann hafði áðr orðið varr við að þetta ráð mundi nú upp komið.	
46.5	En er þeir hittuz þá tók Tullius í hönd Lentulo ok læiddi hann til öldungastefnu - þótti það öngum manni undarlikt því að Lentulus var pretor að tign - en aðra þeira féлага lét hann ganga ok þó sína menn til varðhalz ok fóru í hof það er gyðja sú átti er Concordia hét, ok þangað stefndi hann ok öldungum:	ok hittaz þeir ok tók hann í hönd honum ok leiddi hann á höfuðstefnu. 00000000
46.6	þá kom þar svæit Rómverja fjölmenn ok læiddu með sér Vulturcium með Allobrogibus: ok þangað það hann fara Flakkum pretorem ok bera fram bréf það er hann hafði tekið af Allobrogibus.	þar komu margir Romani ok leiddu þangat með sér Volturcium ok Allobrogas.
		43. Hér segir frá Volturcius ok Tarquinius.
47.1	En er þingið var sett þá var spurðr Vulturcius hvert hann ætlaði að fara ...	Nú sem þingit var sett þá var Volturcius spurðr hvert hann skyldi fara eða hvat bréfum þat var er hann fór með.

Tabell 5. AM 595 a-b 4to, fragment D

Sallust	AM 595 a-b 4to (eldre) - fragment D (27 - 29v3)	AM 226 fol (yngre)
		44. Frá tölu Julii Cesaris.
51.1		Allir þeir menn er dæma skulo sanna luti byrjar at þeir sé hatlausir ok friðsamir
51.3		Því at óþolinmæði sigrar margs manns vizku enn þat er hugsanda um hvat dæma er.
?		Jafnan hefir Rómverjalýðr verit ófriðsamr utanlands enn aldri hafa þeir þat fyrr með höndum haft at svíkja séalfra sinna frændr enn brenna borgina sem öllum mátti mestr skaði at vera ef frammgengt yrði. Hefir Lucius Katilina þessa dirfð á sik tekit ok hans menn, sem enginn annarr fyrir honum, at ræna ok reyfa innanborgar ok alla þá illa luti sem honum hefir í hug komit. Undra ék er vitrir menn velkja slíkt svá lengi fyrir sér at dæma um þá menn er svá margra illa luti hafa gert ok öngrar miskunna ero verðir fyrir sín illvirki.
51.43		Er þat mitt ráð at their sé allir inn settir ok teknir ok komiz þaðan aldri út. Enn ef æigi er svá gört þá er æigi geymt laganna ok frelsis alþýðunnar.
52.1		Lauk hann svá sinni ræðu. Þá stóð upp Markus Porcius Kato ok hóf svá sína ræðu.
52.2		Heyrit þér samráðendi mér. Hvat sýniz yðr ráð at gera af þessum mönnum er þat ætlaðu fyrir sér at brenna borgina ok þar með frændr sína? Æigi má mér engiss þikkja um slíkt vert er várir frendr ok ættmenn hafa gert, er bæði bannat huginum ok líkamanum at gera slíkt.
52.11		Ek samþykkir þat æigi at þat sé sannr örleikr at taka annarra eign ok veita þat.
52.13		Val ok snjallt talaði Gaius Julius Cesar um hríð.
52.24		En nú vil ek um þat ræða er várir landsmenn hafa saman dregiz ok vilja brenna borgina ok eyða sitt fóstrland enn eggja á hendr oss þat fólk í Gallia sem harðaz er í váro ríki enn hertogi fjandanna er yfir höfði oss með her ok eyðir váro ríki.

52.26		Nú vilit þér enn miskunna þeim!
52.29	... aller farsælligir lutir eptir koma; en ef þú leggr þik til ókjænsku ok neningarlæysis, úsynju biðið þér þá guðin fulltings því at þau æðaz þá á hendr yðr.	
52.30	það var með fyrirmönnum að <i>Titus Manlius</i> þá er hann barðiz i Gallia - að þá er hann brá orrosto eptir siðvenju höfðingja ok lögum þá skyldi æingi hans maðr lengr berjaz	
52.31	en son hans var maðr sterkr ok djarfr ok barðiz hann sem áðr ok drap fjandmenn sína en fyrir þau afbrigð ok lögbrot lét Titus drepa son sinn;	
52.32	en þér ifið um ok velkið fyrir yðr hvern dóm þér skoluð dæma hinum verstum frændrepurum! Eða mæla nökkuð aðrir siðir þeirra á móti þessu að þeir sé drepnir?	
52.33	Eða vili þér þyrma tign Lentuli? Þyrmið þá ef hann hefer nökkuru þyrmt - grandverinni, frægðinni, guðunum, mönnunum. Eða vili þér þyrma æskubrögðum Cethegi? Vel er það nema hann hafi slíkan úfrið búið fóstrjörð sinni.	Nei, sagði hann, verði aldri sú miskunn vár at refsa æigi slíkar illgerðir.
52.34	Eða hvað þarf ek að tala um Gabinium eða Statilium eða Ceparium? því at það er sannaz ef þeir hefði nokkuð hins rétta með sér að þeir mundu æigi ráðið hafa jamfjandlig ráð um alþýðuhaginn.	
52.35	Hæyri þér, <i>samritaðir feðr</i> , viti guð að ek munda þetta þolinmóðliga bera þótt þeir væitti yðr áhlaup ok þér ljetið fé ok frið ef ek vissa víst að þeir tæki æigi borgina ok mætti sá skaði verða endrbætt því at það er opt ræynt að þér gefið öngan gaum að orðum mínum. En mér þikkir það óráðan að hætta til þess því at þeir sitja hvaðan æfa um oss. Catilina sitr með her hjá oss, en aðrir fjandmenn margir eru í faðmi borgar várrar ok hér má nú öngan lut búa eða ráða læyniliga svá að æigi viti aller, ok því verðr sem mest skynda að þessum ráðum því að mér sýniz svá að alþýðuhagrinn sé kominn að hinu mesta foraði af rækiligum ráðum borgara várra glæpafullra.	Viti guðin at ek mundi enn þolinmóðliga bera þótt þeir veitti oss áhlaup ef þeir þyrmdi borginni ok mætti sjá skaði endrbæta. En nú þikkir mér váðvænt at hætta til þess er þeir sitja öllum megin um oss enn margir fjandmenn várir ero í sjálfri borginni ok megum vær engin þau ráð gera at æigi verði þeir varir við. Ok því verðum vér þersum ráðum sem mest at skunda at mér sýniz alþýðuhagrinn at tapan kominn af glæpum þessa manna sem oss hafa búið bana enn borginni bruna.

52.36	þeir eru sannir að orðnir af tilsögn Titi Vulturcii ok svá af tilsögn Allobrogum ok af jáorði sjálfra þeira að þeir hafa búið oss dráp ok bruna borginni ok öll önnur ill verk ok græyp ok grimm þau er þeir mætti við borgarmenn sína gjöra. það er siðr fyrimanna várra að dæma jamt til dráps fyrir játta luti sem fram komna.	Var þat siðr hinna fyrri manna at dæma jafnt til dráps fyrir ráðna sök sem framm komna.
	2. Capitulum.	
53.1	Síðan er Kato hætti ræðunni lofuðu allir tignir menn hans tölu ok mikill lutr öldungasvæitar ok ávitaði hverr annan um þetta er þeim hafði svá ósköruliga vorðit ok verið ægi snarpir í þessu áðr Kato minnti þá á ok varð Kato mikill ok frægr af þessu - dæmdu allt eptir hans orðum að drepa skyldi þá alla.	Síþan settiz Kato niðr enn allir menn lofaðu hans tölu. Frá Markus Kato. Capitulum. Eptir þat ávitaði hverr annan er þeim hafði svá úsköruliga vorðit áðr Kato minnti þá á, ok dæmdu nú allir eptir orðum Katonis at þá skyldi alla drepa.
53.2	Salustius segir svá. Marga luti hefi ek hæyrt ok lesið (segir hann) frá því hver ágjætisverk rómverjar hafa gört bæði hæima ok í hersýslunni á sjá ok á landi. Nú vil ek það segja hverr lutr mest hefir upp haldið svá stórum verkum.	Svá segir Salustius at svá marga luti hefir hann heyrt ok lesit af stórvirkjum Rómverja er þeir hafa unnit í Asia
53.3	Ek kann frá því að segja að opt börðuz þeir með lítið lið móti mörgum fylkingum ok mest færðu þeir hamingjuna við ofrkapp. Girkir voru snjallara talaðir en þeir, en Galli voro enn frægri af hræysti sinni í orrosto,	ok þeir börðuz opt með lítit lið við mikinn her ok með volduga konunga með litlum viðbúnaði ok öttu jafnan hamingjunni með ofrefli. Girkir váro kallaðir snjallari enn þeir, en Galli váro enn frægari kallaðir í orrosto.
53.4	ok bar þá opt svá að at ágjætligr mannkostr várra borgarmanna fára sigraði alla þessa luti ok stæig fátækið yfir auðæfin en mannfæðin yfir fjölmennið.	Enn svá bar jafnan til at ágjætligr drengskapr Rómverja sigraði þetta allt.
53.5	En síðan er spillaz tóku siðir borgar várrar af sællífi ok leti þá fekk hón varla upp haldið alþýðuréttinum af löstum ræðismanna ok mæistaradómanna því at varla hefir fengiz hér jafnmikill maðr að hræysti ok mannkostum.	En nú er þeir spilltuz af sællífi þá hélzt varla réttir alþýðunnar af löstum ræðismanna.
53.6	Enn segir Salustius svá. Hér hafa verið í mínu minni ij menn ágjætir að kröptum ok með újöfnum siðum, Marcus Cato ok Gaius Cesar, ok vil ek ægi svá lúka sögunni að ægi vilja ek segja nökkud frá þeim - því at áðr er getið beggja þeira - hvert eðli eða siðir voru hvárs þeira:	Salustius segir at ij menn váro í Róm um hans daga ágjætir at kröptum, enn með újöfnum siðum, Markus Kato ok Julius Cesar. Ok þat skal nú segja hvílikir siðir hvárs þeira váro.
54.1	því at þeir voru nær jafnir að ætt ok að málsnilld ok styrkð hugarins ok jafnir að virðingu ok þó sinnveg hvárr.	

54.2	Cesar varð ágjætr mest af mildi en Cato varð ágjætr af æinföldu lífi ok skíru. Cesar varð frægr af hógværi ok miskunnsemi en Cato af einurð ok djarflæk:	Markus Kato var mest virðr af vingjæði ok af ágjætu ok einföldu lífi því at enginn var hans líki í Rómaborg um hans daga at góðfýsi ok vizku. Enn Cesar var lofaðr af fégjöfum ok harðræðum ok mörgum snilldarverkum þeim er einföldum herra stóð at hafa.
54.3	var með öðrum þeira hjálp hverjum er þurfti en með öðrum töpun, kvalar eða dauði illum mönnum, ok var lofaðr linleikrinn annars en staðfesti ok réttlæti annars.	
54.4		
54.5	Kato vandiz að hafa hina mestu iðn stillingarinnar ok prýðinnar ok harðlæksins til hins rétta.	
54.6	Æigi kepptiz hann auð við auðga menn ok æigi slægð við slægja menn né hrökkvísi við ótryggja menn heldr keppðiz hann um mannkostina við ena beztu menn því at heldr vildi hann vera sem beztr en hæita að æins svá.	
	3.	
55.1	Síðan er öldungasvæitin sneri eptir atkvæði Katonis ok dómrinn var ráðinn að þá skyldi drepa þá þótti hertoganum Tullio ráð að fresta því æigi yfir þá nótt er þá fór að æingi njósn yrði fjandmönnum að stöðva þetta ok bauð iii mönnum að búa þæim bana:	Tullio þótti nú ráð at fresta æigi drápi þeira svikaranna.
55.2	þá gaf hann lof varðhaldsmönnum að fara hvert er þeir vildi en tók sjálfr Lentulum ok læiddi hann til dýflizu; slíkt sama gjörðu aðrir höfðingjar þeir er þá höfðu haft í varðhaldi.	Tók hann þá sjálfr Lentulum ok leiddi hann til dýflizu. Slíkt hit sama gjörðu ok aðrir höfðingjar með þá er þeir höfðu haft í varðhaldi.
55.3	Sú dýfliza var þar í borginni er Tullianum hét: hón var þannig gjör að þá er inn kom þá skyldi ganga til vinstri handar upp nökkud svá en síðan niðr á jörð xii gráður	Sú dýfliza stendr þar enn í borginni í dag ok heitir Tulliana ok er svá gjör at fyrst er inn kom í skyldi ganga upp nökkut enn síðan niðr xij gráður
55.4	ok allt utan um lukt stæinveggjum, þá var þar kamarr ok settr yfir ofan steinbogum ok svá lukt allt steini: sá staðr var illr ok hræðiligr, var þar myrkt ok þefað illa af hræum manna.	ok allt lukt með stein: þá var enn hægindahús ok þá xviii álna niðr í jörð. Sá staðr var illr ok hræðiligr ok fullr af hræum manna.
55.5	En er Lentulus var þangað læiddr þá fóru til að boði Tullii þeir menn er hann kvað á ok í þessu ráði höfðu bundiz ok hengðu Lentulum þar með snöru:	Enn er Lentulus var þangat leiddr þá hengdu þeir hann sjálfir, er í ráði höfðu verit með honum, at boði Tullii;

55.6	svá fór sá höfðingi er var af enni ágjæztu ætt Corneliorum manna: hann hafði haft hertoga tign í Rómaborg; ok fekk hann þó nú líflát makligt sínum verkum. Slíkan sama dauða fekk Cethegus, Statilius, Gabinius, Ceparius.	enn síðan váro þeir hengdir svá sem þeira höfðingi Lentulus er var hinnar hæstu ættar Corneliorum. Hann hafði haft hertogatign í Róm ok fekk hann þó makligt líflát eptir sínum tilverkum. Ok slíkan sama dauða fekk Cethegus ok Gabinius.
	4. Frá Catilina.	
56.1	Catilina samnaði her þæim er hann fekk til sín þá er þessi tíðinði voru í Rómaborg ok var þar með honum Manlius með þá svæit er hann hafði fengið	Lucius Katilina samnaði nú her at sér. Var í þann tíma með honum Manlius með þá sveit er honum hafði fylgt
56.2	ok höfðu þeir alls tvær fylkingar (en í fylking var talið vi þúsundir ok dc ok 60 ok 6 menn). Síðan skipti hann hernum eptir sið Rómverja: lét sér hverja riddara í þær svæitir er hæita cohortes ok eru þar d riddara í hverja þá svæit. Hann skipti þæim, er til hans komu, vígligir menn, jafnt í allar svæitir. Eigi hafði hann í fyrstu mæirr en tvær þúsundir, en á skammri stundu dróz honum svá herr að hann hafði svá fengið sem nú var talt.	ok höfðu þeir alls ij fylkingar: en í rómverska fylking er talit vi ok dc lx ok vi menn. Enn síðan skipti hann herinum eptir sið Rómverja.
56.3	En af öllum þessum fjölða hers var æigi meirr en æinn fjórðungr liðs það er riddarligan herbúnað hefði; en annað lið var svá vápnað sem þá mátti verða: höfðu sumir spjót en sumir stengr eða staura hvassa mjög.	En æigi var þat meira enn dc manna er riddarlig vápni hefði; enn þat var mart er ekki hafði utan sprota ok lurka.
	5. Frá Antonio.	46. Hér segir af Antonius ok Katilina ok Rómverjum.
56.4	Antonius fór með her Rómverja móti Catilina. En er Catilina varð þess varr þá sótti hann upp til fjalla ok fór fjallvegu, stefndi stundum sem hann vildi til Rómaborgar stundum sneri hann norðr í Galliam ok vildi æigi gefa Rómverjum færið til að berjaz við sik því at hann ætlaði nær stefnudeginum þæim er ákveðit var að honum mundi koma nógr styrkr af borginni þá er hans svæitungar hefði fram komið þæim verkum í borginni sem áðr var til ætlaðr.	Antonius fór með her í móti Katilina. Enn er hann varð þess varr stefndi hann á fjöll upp undan því at hann vænti sér liðs at ákveðnum tíma ór borginni.
56.5	Hann træystiz að gnógt muni vera fjölmenni ef aller kæmi saman samsvarningarmennirnir ok tók þá að hataz við þrælafólkið er þar var mart saman komið ok þótti það rækiligt að hafa það í æinu sambandi ok í æinum lögum ok Rómaborgarlýð sjálfan ok lét þar fara frá sér sumt.	

57.1	Síðan er sá kvittr kom fyrir Catilinam ok hans menn að bert var orðið í Rómaborg um svarning þeira ok það með að drepinn var Lentulus ok aller þeir er ríkastir voru hans svæitunga i borginni. En er þetta spurðiz að sönnu þá ljópuz margir frá Catilina þeir menn er það hafði til gengið að fara í flokkinn að þeir vildu ræna eða komaz i hlutskipti. En Catilina ferr þá með það lið er honum fylgði um fjöll stór-langar læiðir ok harðar til þess er hann kom í byggð þá er hætir Pistoriensis ok hafði það við orð að fara norðr um fjall í Galliam læyniliga.	Nú kom sá kvittr í her hans at upp mundu komin svikræði þeira ok Lentulus mundi drepinn vera. Leystiz þá þegar mart lið frá Katilina.
	6. Frá Metello.	
57.2	Quintus Metellus Celer æinn rómverskr höfðingi Rómverja kominn í þann akr er Picenum hætir - hann hafði iii fylkingar: hann ætlaði að sitja fyrir Catilina þar er honum þótti líkaz að Catilina mundi stefna af fjöllum ok gat hann þess sem var að fyrir sakar torfæris þess sem var um fjöllin að Catilina mundi læita norðr af fjöllum til byggðanna en æigi nú aprt til borgarinnar er þar var allt við búið.	Quintus Metellus veitir nú umsátir Katiline þá er honum þótti líkaz at hann mundi stefna af fjallinu:
57.3	Metellus tók nökkura menn af þeim er flýið höfðu frá Katilina ok sögðu þeir honum hvar herbúðir Catiline voru. Síðan færði Metellus sínar herbúðir undir hálsa þá við fjallið er leið Catiline lá af fjallinu er hann stefndi norðr í Galliam sem honum var sagt.	náði hann þar nokkurum mönnum af liði hans.
57.4	Antonius var þaðan æigi langt með meginherinn - ok stóðu hans herbúðir firr fjallinu ofan á sléttuna - ok ætlaði að taka við flottamönnum ef dræfðiz lið Catiline.	Enn Antonius Gaius var æigi langt þaðan með meginliðit. Hans herbúðir stóðu allt af fjallinu ok allt á sléttuna ofan ok skyldi hann taka með flottamönnum er drægiz af liði Katiline.
	7. Tala Catiline.	
57.5	Catilina varð varr þess hvar þá var komið þeira máli að fjallgarðinum var lukt um þá en sá útvegrinn er var til byggðanna þá var horfinn mönnum ok var það herr úvígr, ekki var ok að læita aprt til Rómaborgar ok æinskis fulltings var þá ván, æigi þótti honum ok sá kostr til vera að flýja.	Nú verðr Katilina varr hvar hann var at kominn, at fjallgarðrinn allr var luktr hans óvinum; mátti hann nú ok æigi venda aprt til Rómaborgar, herðir nú huginn ok vill vissuliga berjaz, kallar nú saman liðit ok hefr svá sína ræðu
57.6	þá kallaði hann saman herinn ok talaði fyrir þeim ok mælti svá	
58.1	Sannræynt hefi ek það goðir riddarar að æigi gjöra orð æin saman mönnum hugrekki ok æigi má tala höfðingja gjöra hraustan her af huglausum mönnum eða óttalausan af blauðum mönnum	Heyrit nú góðir hálsar er reyndir erot at dáð ok drengskap ok mér hafit jafnan fylgt í mörgum háskum ok borit val margar mannraunir.

58.2	heldr verður á hinn veg að þvílíkr kraptr hugarins sýniz í orrosto sem hverr hefer eðli til ok af siðum numið ok hvern þann er æigi vegr til hugrekki mannháskinn þá er að ósynju gört að eggja þann því at hræzla hugarins bannaði æyrunum að segja það.	
58.3	því hefi ek yður saman kallað að ek vil minna yður á fá luti ok lúka upp fyrir yður minni ráðgjörð.	
58.4	Vitið þér góðir riddarar hvé mikil hæimska ok huglæysi Lentuli varð oss að miklum skaða en vér höfum beðið þeira fulltings borgarmannanna svá lengi að ek sé nú æigi yfir að vér megim háskalaust koma í Galliam.	
58.5	Nú megu þér skilja aller er með mér eruð hverr vár kostur er nú.	
58.6	Herr fjandmanna várar er tvídæilðr:	
58.7	er annarr nærr borginni eptir oss en annar í Gallia fyrir oss, en hvert sem vér viljum nú fara þá verðum vér járnum að ryðja götu fyrir oss.	Nú er Rómverja herr skammt í frá oss ok man nú verða harðr bardagi sem líkligt man þikkja.
58.8	Fyrir þær sakir minni ek á að þér séð nú með styrkjum hug; ok minniz þér að þá er orrosta kemr að hendi að þá eigu þér under yðru handmagni sigrinn ok auðæfin, veginn ok prýðina, frelsið, fóstrjörðina.	
58.9	Ok ef vér sigrumz þá eru oss öruggir aller lutir, atvinnur gnógar, þorp ok kastalar munu þá upp loknir fyrir oss.	
58.10	En ef vér förum á hæl fyrir þæim fyrir hræzlu sakir þá eru oss þegar aller lutir gagnstaðligir því at æigi verja þann vígin né vinirnir er æigi verja vápnin.	
58.11		
58.12	Göngum nú að þá því djarfligarr ok minnumz hins fyrra krapts várar.	Gangit nú fast framm því at þér megut víst vita at þér munut sæta mörgum hörðum pínslum af Rómverjum ef þér verðit teknir:
58.13	Líkað hefir yður í útlegðinni að lifa eptir hinum mestum lýtum ok löstum ok þó að þér hafið týnt yðrum auðæfum margir þá megu þér enn vænta að fá annarra æigur	
58.14	því at þér hafið verið fastráðnir æ að fylgja þæim lutum er svá voru illir að æigi þóttu góðum mönnum gjöranda	
58.15	en ef þér vilið þessum lutum af yður koma þá mun nú þurfa dirfðarinnar við því at ængi má þessu skipta nema sigrinn.	

58.16	Hvað er mæira ærsl en vænta sér hjálpar af flóttanum eða snúa þeim vápnum frá fjandmönnum er þú skalt verja þik með	er ok betra at falla í orrosto fyrir röskum mönnum heldr enn vera kvaldir til bana eðr falla í flótta því at flóttamenn fá æigi góðan orðstír.
58.17	því at ávallt í orrosto er þeim næstr háskinn er hræddastr er en dirfðin ok hugrekkin er hverjum sem veggr sé fyrir honum.	
58.18	þér riddarar, þá er ek hygg að yðr ok að hræystiverkum yðrum þá þikki mér sigrsins mikil ván.	
58.19	Mik hvetr mjög fram hugrekki yðr ok æska ok hér um fram nauðsunin yðr slík sem er: slíkt gjörer optaz hrædda menn styrkja.	
58.20	Um oss hverfa fjallgarðarnir svá að æigi megu fjandmenn várir öllum megin að oss ganga.	
58.21	En ef hamingjan öfundar mátt yðarn þá variz það að æigi fallið þér óhefndir ok æigi látið þér höndlaz til kvala eða sé þér haldnir ok höggfir sem fénaðr heldr látið þér eptir yðr vera sem gört hafa góðir hermenn fyrr sorgarsamligan sigr fjandmönnum ok dræyrafullan mörgum.	Nú ef hamingjan hefir svá fyrir séð at mér skulum hér falla, kostit þá hinir raustu riddarar ok hafi hverr yðvarr mann fyrir sik.
?		Enn nú man ek æigi þreyta yðr í langmæli því at æigi þarf góða drengi með orðum upp at eggja enda stoðar huglausum hvárki fortölur né áfrýjur.
	8. Viðrbúnaðr.	
59.1	Síðan er Katilina lauk sinni tölu þá dvalðiz hann litla stund. Eptir það lét hann blása herblástr ok læiddi herinn búinn ok vápnaðan ofan á sléttuna. Síðan lét hann alla menn stíga af hestum ok standa jafnhátt til þess að þá var háskinn öllum jafnnær. Hann sjálf var ok á fæti ok skipaði herinum sem hann sá að hæfði bæði staðnum ok fjölmenninu.	Eptir þat lauk Katilina sinni ræðu. Síðan lét hann alla menn stíga af hestum:
59.2	þar var sléttir völlr ok var til vinstri handar fjallgarðrinn en til hægri handar gnípa. Hann setti í öndverða fylking viij svæitir er hæita cohortes - d í hverja svæit, en á bak þeim aðrar svæiter til fulltings ok stóðu þær nökkuru þröngra.	þar var sléttir völlr: fylkti hann þá liði síno.

59.3	Síðan valði hann af þæim svæitum sér hundraðshöfðingja en af riddörum valði hann hvern hinn snarpasta ok þann er bez var vápnaðr ok skipaði fremstum. Gaium Manlium setti hann höfðingja í enn hægra fylkingararm en þann er hét Fesulanus í enn vinstra arm ok bað þá þar stýra ok gjæta. En sjálfir Catilina var undir meginmerkinu er aquila hét - það merki hafði átt Marius ok hafði í orrostom þæim er hann átti í Gallia þá er hann sigraði þjóð þá er cimbria hét - ok hafði hann þar með sér sumt frelsinga sumt þorpara.	Hann skipaði Gaium Manlium fremstan til hægri handar enn hann var sjálfir undir aðalmerkinu.
	9. Frá Antonio.	47. Hér segir af Antonio ok af Katilina, Capitulum.
59.4	Antonius fór með sínu liði til móts við Catilina. Hann var sjúkr í fótum svá að hann mátti æigi ganga í fylking ok setti hann yfir herinn 000 þann mann er Petreius hét: hann var legatus að tign. En Antonius var sjálfir á hesti.	Antonius fór með her sinn í móti Katilina. Hann var sjúkr í fótum svá at hann mátti æigi ganga. Hann setti þann mann til höfðingja yfir herinum er Petreius hét. Hann var legatus at tign. Antonius var á hesti sjálfir
59.5	Hann skipaði ok í sína fylking öndverða fornum rómverskum riddörum ok skipti þæim í cohortes sem siðr Rómverja var til en á bak þæim til fulltings sett hann annan her. Síðan ríðr Antonius allt um herinn ok skynjar allt ok skipar ok nefner sér hvern á nafn, eggjar þá ok talar fyrir þæim ok biðr að þeir minniz þess nú að þeir skolu berjaz móti þjófum ok illmennum ok nær vápnlausum ok slyppum ok berjaz til frelsis fóstrjörð sinni.	ok skipaði fremstum rómverskum riddörum ok skipti þeim í cohortes. Síðan ríðr hann um herinn ok talaði fyrir liðinu: hann bað þá röskliga framm ganga því at nú eigit þér at berjaz með vápnlaust illþýði ok verja svá fé yðvart ok frelsi.
59.6	Antonius var maðr riddarligr (segir Salustius) ok hafði verið mæirr en xxx vetra í her Rómverja ok jafnan með mikilli tign: hann hafði verið tribunus eða prefectus ok enn legatus eða pretor ok kunni skyn ok nafn flestra allra riddara í herinum. En er hann minnti þá á þessa luti þá varð hann mjög með hug riddaranna.	Salustius segir at Antonius hafi verit meirr enn xxx vetra í her rómverskra manna ok jafnan með hinni mestu tign: hann var stundum consul enn stundum legatus, stundum dictator, stundum pretor eðr prefectus.
	10. Hér hefz orrosta.	
60.1	En er Antonius hafði skynjað alla luti þá er honum þótti þurfa ok herrinn var allr búinn þá lét Petreius blása herblástr ok hræra herinn - lét fram ganga cohortes, fyrst sæint ok hófliga.	Nú lét hann sína menn blása herblástr ok hrærði framm liðit ór stað.
60.2	Slíkt sama gjörði ok Catilina með sinn her.	Slíkt hit sama görði Katilina við sinn her
	En síðan er svá voru þeir komnir að skotin máttu ganga millum þeira þá æpa hváirtveggju heróp: þá skjótaz þeir á ok hlaupa saman óðfluga með merkjunum ok þegar jafnskjótt var höggorrosta hin ákafasta	ok skutuz þeir á í fyrstu enn síðan gengu þeir í höggorrosto.

60.3	ok hinir fornu riddarar minntuz þá hins fyrra kraptis síns ok gengu hækiliga að þæim en Catilina menn stóðu í mót úhræðiliga ok börðuz með miklu afli.	
60.4	Catilina var þá sjálfr í öndverðri fylking með öðrum fótgangandi mönnum ok téði þar sínum mönnum hverjum sem mest þurfti ok hvar sem hans menn féllu eða urðu sárir eða úvígir þá fekk hann þar í staðinn aðra úsára ok hugði fyrir öllu sem honum þótti vænlíga: hann barðiz sjálfr alldjarfliga ok drap marga fjandmenn sína: þá fekk hann það orð allt saman að hann gjörði bæði drengilig verk snarps riddara ok svá góðs herstjóra.	Lucius Katilina var fyrstr í fylking sinni ok hjó á báðar hendr ok var þar æ sem mest þörf var ok skipaði til alls sem bezt bar ok fekk þat orð af sem hann vann til því at hann gerði bæði verk snarps riddara ok góðs herstjóra.
60.5	Petreius sér nú að Katilina menn börðuz snarpligar en hann hugði ok stóðu fast svá að æingi hogaði ok féllu þá mjög hváirtveggju. þá lætr hann fram ganga þann her er sterklígastr var ok valið lið til - þar voru ekki nema græifatignir - ok gengu þeir í miðja fylking móti fjandmönnum. En Katilina gekk svá fast að þessum að enn fekk hann svig á þæim, ok þá enn hljóp hann í annan stað þá er honum þótti enn fastaz fyrir ok bæygði þetta ok drap alla þá er mest stóðu í mót, ok þá enn læitaði hann út á armanna hvárntveggja ok gekk þar að.	Petreius sér at menn Katiline börðuz snarpliga ok stóðu svá fast at enginn þeirra hogaði ok féllu nú mjök hváirtveggju. þá lét Petreius ganga fram þann flokk er mest var vandaðr ok var þar ekki fólk í enn greifar ok barónar. þeir gengu í miðja fylking Katiline ok bognaði þegar fyrir fylkingin. Hljóp Katilina þá þangat ok gekk framm svá hart at Rómverjar hrukku fyrir.
60.6	Af liði Catiline féllu fyrst Manlius ok Fesulanus ok höfðu bariz djarfliga.	Af liði Lucii Katiline féllu fyrst Gaius Manlius ok Fesulanus ok höfðu áðr bariz vel ok drengiliga.
60.7	En er Catilina sá að fallinn var allr fjöldi hers hans en hann var þá eptir með fátt lið þá minntiz hann hinnar fyrri tignar ok göfugar ættar sinnar ok hljóp þá fram í flokk fjandmanna sinna þar er þykkz stóðu fjandmenn hans langt fram frá sínum mönnum ok barðiz sem hann væri óðr til þess er hann var þar stangaðr ok særðr til bana.	Enn er Katilina sá at fallinn var mestr þori liðs hans ok hann var þá eptir með fátt lið þá minntiz hann hinnar fyrri tignar sinnar ok hljóp þá framm í miðjan her úvina sinna þar er þeir stóðu þykkaz fyrir ok bardiz sem hann væri galinn þar til er hann var stangaðr til bana.
	11. Frásögn Salustii.	
61.1	Salustius segir svá að þá er lokið var orrostinni mundir þú sjá mega hvé mikil dirfð ok kraptr hugarins fylgði þessu liði er Catilina hafði saman dregið;	Salustius segir svá at þá er lokit var orrostinni mátti sjá hversu mikill kraptr fylgði þersum mönnum, með dirfðinni, er Lucius Katilina hafði saman dregið
61.2	því at þann stað sem hverr þeira hafði sér tekið í fyrstu meðan þeir stóðu upp þá var hann þar fallinn,	því at enginn þeira leifði þann stað sem í fyrstunni hafði tekit því at hverr lá þar sem staðit hafði

61.3	Þeir æinir höfðu dreifz er höfðingjaflokkurinn hafði með afli borið sá er fyrr var frá sagt ok höfðu aller svá fallið Katiline menn að framan að æins voru sárin á þeim.	ok váro framan at eins sár á þeim.
61.4	Catilina var fallinn ok fundinn langt fram frá sínum mönnum öllum en umhverfis hann hræ fjandmanna hans ok blés hann æigi ok hafði allt hið sama yfirbragð sem áðr ok var fremstr í orrosto áðr hann félli.	En sjálfir Katilina var fundinn langt framm frá öðrum sínum mönnum, ok lágu úvinir hans sem þykkaz mátti, ok blés hann þá enn nökkut: hann hafði hit sama yfirbragð sem þá er hann var grimmligastr til orrostu.
61.5		því at af öllu því fólki er Katilina hafði fylgt varð enginn maðr handtekinn sá er nokkurs var verðr ok engi flýði
61.6		því at þeir þyrmðu hvarki sínu lífi né fjandmanna sinna.
61.7		Eigi höfðu Rómverjar ok skaðlausan sigrinn því at allir hinir fræknastu þeira menn váro fallnir enn sumir mjök sárir.
61.8		Enn er þeir kannaðu valinn ok veltu riddörum fundu þeir þar frændr sína ok húsbændr enn sumir úvini sína
61.9		ok glödduz þeir enn hinir hryggðuz því var um allan herinn samblandit sút ok gleði.
?		Endiz svá Katilina ok hans mönnum sín ofdirfð ok kyndugskapr er þeir tóku upp at þeir váro því lægra niðr settir sem þeir klifu hæra upp enn flestir aðrir. Fóro nú Rómverjar heim með fögrum sigri.

Oppsummering

Rómverja saga inneholder oversettelser til norrønt av den romerske historieskriveren Sallusts to monografier, *Bellum Iugurthinum* og *Bellum Catilinae*, og Lucans dikt *Pharsalia*, satt sammen til ett verk på Island ca. 1180 (eldre versjon), og siden sterkt forkortet (yngre versjon). Denne oppgaven ser nærmere på den latinske teksten i *Bellum Catilinae*, og de tilsvarende deler av eldre og yngre versjon av *Rómverja saga*, hentet fra håndskriftene AM 595 a-b 4to og AM 226 fol henholdsvis. Hensikten er å undersøke mulige trekk ved håndteringen av teksten som kan si noe om motivene for dette arbeidet.

Etter en generell diskusjon om overlevering og resepsjon av tekst følger en beskrivelse av de historiske og kulturelle omgivelsene for *Bellum Catilinae* (Roma mot slutten av republikken) og *Rómverja saga* (Island i middelalderen), og en diskusjon av mulige motiver for den opprinnelige oversettelsen. Deretter presenteres de relevante deler av teksten fra AM 595 a-b 4to, sammenholdt med tilsvarende tekst fra AM 226 fol. Håndskriftet AM 595 a-b 4to er ganske dårlig bevart, og teksten derfor mangelfull, men inneholder eksempler på flere typer tekstelementer, hvis innhold blir kommentert fortløpende. Eksempler fra teksten blir så gruppert og gjennomgått spesielt for begge versjoner hver for seg, med hensyn til samsvar med opphavet (henholdsvis Sallust og eldre versjon) og mulige årsaker til avvik. Dette fører frem til følgende konklusjoner:

Eldre versjon er en fortelling med historisk innhold, heller enn et historiografisk verk som hevdet av Rudolf Meissner (1910). Det er intet som tyder på at den opprinnelige opphavsmannen så noen paralleller mellom den romerske republikken og fristaten Island, som nevnt av Stefanie Würth (1998).

Yngre versjon en forkortelse av eldre versjon. Både Þorbjörg Helgadóttir (1987-88) og Stefanie Würth (1998) har nevnt at yngre versjon tilsynelatende ligger nærmere Sallusts tekst enn eldre versjon. Det er kun ett eksempel i det foreliggende materialet som støtter dette, og det kan lett forklares på andre måter, mens det er mange eksempler som viser at den opprinnelige redaktøren ikke kan ha hatt tilgang til Sallusts tekst.

English Summary

Rómverja saga contains translations into Old Norse of the Roman historian Sallust's two monographs *Bellum Iugurthinum* and *Bellum Catilinae*, and Lucan's poem *Pharsalia*, and was put together in Iceland at around 1180 (older version), and later abbreviated (younger version). This paper takes a closer look at the Latin text of *Bellum Catilinae*, and the corresponding parts of both versions of *Rómverja saga*, taken from the manuscripts AM 595 a-b 4to og AM 226 fol respectively. The purpose is to explore possible features of the treatment of the text pointing to potential motives behind the labour.

Starting with a general discussion of text transmission and reception, it goes on to describe the specific historical and cultural environments of *Bellum Catilinae* (Rome towards the end of the republic) and *Rómverja saga* (medieval Iceland), and discuss possible motivations for the original translation. Then comes a presentation of the relevant parts of the text from AM 595 a-b 4to, compared with the corresponding text from AM 226 fol. The manuscript AM 595 a-b 4to is rather badly preserved and the text therefore fragmented, but it contains examples of different kinds of textual elements, whose contents are noted and commented upon. Next, examples from the text are grouped and more closely reviewed for each version separately, in relation to correspondence to the source (Sallust's text and the older version, respectively) and possible causes for divergence. This brings on the following conclusions:

The older version is a narrative with historical content, rather than historiography as contended by Rudolf Meissner (1910). There is nothing to indicate that the original translator was inspired by reflections on a similarity between the political systems in the Roman republic and in Iceland, as noted by Stefanie Würth (1998).

The younger version is abbreviated from the older version. Both Þorbjörg Helgadóttir (1987-88) and Stefanie Würth (1998) note that the younger version seems to have a closer relationship with Sallust's text than the older version. There is only one example of this in the present text, for which better explanations exist, whereas there are many examples that show that a copy of Sallust's text could not have been available to the original editor.